

AZ IGEHIRDETÉS

ÖT ELŐADÁS.

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE:

DR. MÁTYÁS ERNŐ

TEOL. AKAD. IGAZGATÓ.

A SÁROSPATAKI TEOL. AKADÉMIA TANÁRI KARÁNAK A KIADÁSA.

SÁROSPATAK

— 1934 —

NYOMTATTA: KISFALUDY LÁSZLÓ A REF. FŐISKOLA BETŰIVEL.

ELŐSZÓ.

A teológiának és az egyháznak szoros együttműködése olyan követelmény, amelynek szolgálata kölcsönösen áldások forrása lehet mind az egyházra, mind a teológiára. Az egyház és a teológia e kölcsönhatása szükségességének a meggyőződésében a tiszáninneri egyházkerület elnöksége és sárospataki teol. akadémiánk tanári kara 1934. éai szeptember hó 5—7. napjain lelkészt továbbképző tanfolyamot rendezett Sárospatakon. A tanfolyam témájául egyházunk legégetőbb kérdését, az igehirdetést választottuk. Az Isten által gazdagon megáldott tanfolyam résztvevői szükségesnek látták az azon elhangzott előadások megjelentetését, hogy azok szélesebb körben is szolgálatot teljesíthessenek. Ez a kíváncsi az indoka e füzetben foglalt előadások megjelenésének. Az előadásokhoz bevezetőül szolgál Farkas István püspöknek a tanfolyamot megnyitó beszéde, amelyik mindenben híven tükrözi mind a tanfolyam célkitűzéseit, mind annak szellemét. A füzetben foglalt előadások mindenike tudományos tanulmány igényével lép fel. A tudományos előadásokat azonban, a célnál fogva is, amelyért tartottuk, világos és lehetőleg könnyed formában igyekeztünk megírni. Azzal a hű óhajattal bocsátjuk útjára füzetünket, hogy a benne foglalt előadások szolgálják anyaszenlegyházunk legégetőbb feladatának, az igehirdetésnek a megújítását.

Sárospatak, 1934 november hó.

DR. MÁTYÁS ERNŐ

TEOL. AKAD. IGAZGATÓ.

AZ IGE.

Farkas István püspök megnyitó beszéde a lelkeszt továbbképző tanfolyamon.

Kedves Testvéreim! A megnyitó beszédek ünnepi beharangozók szoktak lenni s bizony minálunk gyakorta arra valók, hogy időt vonnak el azoktól, akiknek van ünnepi mondanivalójuk. Ennek tudatában igyekszem egészen rövidre szabni előljáró beszédemet.

Először is mindannyiunk nevében hálás köszönetét kell mondanunk a konferenciát megrendező teológiai igazgató úrnak, de hálás köszönettel vagyunk adósai konferenciánkra a legnehezebb időkben egybesereglett e hatalmas lelkipásztori seregnek is, amely sok mindenről lemondva, áldozatot hozva eljött ide meghitt találkozóra, hogy egymás hite által épülve: Isten nagyságos dolgai között, a legnagyobbobbról — az Igéről beszéljünk.

Kedves Testvéreim! A hitetlen és lázadó világot, mely újból vissza kívánja hozni a maga pogány bálványisteneit s a Szentírás Istentől ihletett volta ellen izgat nyíltan, még általunk hívőnek tudott protestáns államokban is; nemzeti öntudatában túlon túl kevélyen — fajtája iránt való túlzó szerelmében elvakultan — pogány isteneit szégyenelve, hisszük, hogy tévelygéseiből felocsúdik idejére s mea culpázva fogja hirdetni újra, hogy: Bizony — a teljes Szentírás Istentől ihlettek s a Krisztus evangéliuma — Istennek hatalma minden hívőnek üdvösségére!

Ha az egyházon, mint Istentől rendelt üdvözösségen keresztül nem boldog a ma embere, annak oka nem az Igében, hanem egészen bizonyosan: az emberben van.

Isten világot teremtő, fenntartó s mindenekre atyai szeretettel gondviselő jóságáról szóló isteni üzenet igazai az örökkévalóságban mindörökké igazságok maradnak!

Ha volt bátorsága Pál apostolnak az ő kedves korinthusi gyülekezete előtt nyíltan vallást tenni arról, hogy: ha pedig a Krisztus fel nem támadott, hiábavaló a mi prédikálásunk, de hiábavaló a ti hitetek is s ha bátorsággal hirdeti azt is, hogy a keresztről való

beszéd bolondság ugyan azoknak, akik elvesznek, de nekünk, kik megtartatunk: Istennek ereje, — akkor nekünk legalább annyi bátorságunknak kell lenni a legnehezebb időkben, hogy a keresztt bolondsága s az Ige örökkévaló szentsége és tisztaságának hirdetése a mi pásztori küldetésünknek igazi tartalma és értéke legyen.

Isten örökkévaló tanácsában való elgondolása szerint, a maga által elválasztott kedves embereit: de mindenek felett Egyetlen Fiát, azért küldte a világba, hogy az embert kiszabadítsa abból a pogányságból, mely emberek számában, hatalmában, pénzében, tudásában bízva az önzés, az egyéni boldogulás, az uralkodni vágyás, a földiek túlzó szerelme, a földi bálványistenek előtt való hajlongással akarja megtalálni elvesztett boldogságát.

Az evangéliumi református keresztyén lelkipásztor Isten igazainak, az Ige fényénél való megjelentetése szolgálatára szentelte eddigi életét. Ez a lelkipásztori szolgálat talán sohasem volt olyan nagyjelentőségű, Istentől nyert megbízás, mint a mi időkben. Kopott ruhával s palásttal; szűkösen kapott kenyérével; az egymást követő évek keserves tűzpróbái elé állíttatásával: hitünket próbálja az Isten!

Rendületlenül hiszem, hogy eljő az idő, mikor minden rejtett dolog napfényre jő s az Igén keresztül e világnak megjelentett isteni értékekről bizonyágottevő történeti és hitvallásos református keresztyénségünk hősi bátorságát; az örökkévalóságba beleírott nagy cselekedeteit — igazán meg fogja ismerni a világ.

Hinnünk kell rendületlenül, hogy az Isten Igéjét tisztán, minden földi érdekektől mentesen, emberi kitalálásoktól elegyítetlenül hirdető igaz egyházra, szüksége van az Istennek; — de szüksége van az eltiport magyarságnak isi Nálunk nélkül anyaszentegyház, az evangéliumi keresztyén egyház új történetét megkészíteni nem lehet.

Hegyek kimozdulhatnak; csillagok aláhullhatnak; e világ és annak ábrázata elmúlhatik —: de — az Ige, az Isten beszéde megmarad és igaz marad mindörökké.

Ilyen gondolatokkal eltelve köszöntelek mindnyájan titeket atyámfiai s a mai tanfolyamunkat megnyitom.

Igehirdetésünk revíziója.

Nagy áldás lehetősége, hogy egy konferenciái tárgysorozaton — nem vörös, hanem aranyfonálként — egyetlen alapkérdés húzódhatik végig: az *igehirdetés* kérdése.

Már formai szempontból sem lényegtelen, hogy a fogalom épen ebben a szóformában gyökeresedhetik meg még jobban. „Egyházi beszéd”, „templomi szónoklat”, sőt még a „prédikáció” is inkább elrejtik, mint kidomborítják a fogalom és feladat emberen- és emberi munkán felüli voltát. Ezeknél és a többi változatoknál kifejezőbbnek és mélyebbnek valljuk az igehirdetés elnevezést, amely azonban tulajdonképpen maga is csak rövidítése az élethivatásunk legközepontibb szolgálatát jelentő feladatnak: az élő Isten Igéje hirdetésének.

Nincs az a fáradság, amely érette elég sok, az az áldozat, amely érette elég súlyos volna; tehát nincs még az a kritika sem, amely érdekében elég kemény, az a kötelezettség, amely érette eléggé halálosan komolyan vett lenne.

Egyházunknak ez az Istentől adott lelki mannája valahogy még kényesebb és romlandóbb az emberi felhasználásban mint az, amelyet a választott nép a pusztában kapott. Korunkban, a krízis és válság korában az igehirdetés válságossága is olyan tény, amely sürgős és gondos revízióra kötelez minden tényezőt, amelynek az igehirdetéshez köze van, erre kötelezi legelsősorban természetesen az igehirdetőket.

Munkánk a válságban levő igehirdetés revíziójának kérdésével foglalkozik. Problematikát akar adni. Égő, sőt körmünkre égett kérdéseket szeretne felvetni; s elsősorban azt akarja, hogy égő kérdésekként, esetleg nyílt sebeként felvetődjenek, még akkor is, ha részben válasz nélkül maradnának.

I. Az igehirdetés általában világviszonylatban, tehát magyar református egyházunkban is revízióra-szorult voltának sok kézenfekvő oka van.

Egészen futó áttekintéssel is meg lehet állapítani, hogy igehirdetésünk egy nagy szervezetlenség, — helyesebben még mindig meg nem szervezettség állapotában van s ha valami egyetemesen jellemzi: az a tervnélküliség, ötletszerűség és a legkülönbözőbb irányokba futó divergencia.

Az utóbbi esztendőben a lelkesi vizsgálatokra írandó homiletikai értekezésen keresztül is igyekeztünk átpillantani főleg az utolsó három évtized ref. magyar igehirdetését néhány lényeges igehirdetési, tehát az Igéből is következő témán keresztül. így pl. átvizsgálandók voltak a következő szempontok: Krisztus személyisége, — Igehirdetés és hazafiság, — Szociális kérdés az igehirdetésben; Ige az igehirdetésben; A Sátán-kérdés az igehirdetésben stb.

Az eredmény általában azt mutatja, hogy ezekben az existenciális kérdésekben olykor igehirdetésünk legjobbjainak munkája sem tervszerű harc az Ige kétélű kardjával, hanem néha saját magunkat is sebző tervszerűtlen csatározás.

És ha nem lennénk e tekintetben elég bátrak az aggályos helyzet megállapításában, fejünkre olvassa vádjait a gyakorlati élet: gyülekezeteink sokszor széledező, szektáknak martalékul eső serege, az egyházi fegyelem lazultsága, híveink lelki tanácsstalansága, a parókiától néhol ijesztő mértékben való eltávolodottsága, az üres templompadok — és talán ami legszomorúbb: az úrasztala köré álló gyülekezeti tagok régi szép aranygyűrűjének csorbultsága, sőt széttöredezettsége. Jól tudjuk, hogy mindezek sok más összetevőnek eredői is: anyagi elesettségnek, sőt mérhetetlen szegénységnek, ruhátlanságnak s talán mindezek egyik legszomorúbb gyűjtőfőnévének: Trianonnak... Azonban az Ige örök és győzhetetlen erejét vennénk tagadásba, ha nem vallanánk, hogy mint máskor egyházunk beszédes múltjában, úgy ma is elegendőnek kellene lennie az Igének ezeknek az akadályoknak a legyőzésére. Azt is valljuk, hogy a nagy magyar ref. egyház sem tört volna darabokra, ha egy küldetése magaslatán álló igehirdetés szent cementje köti minden tégláját elválaszthatatlanul az egyetlen fundamentumhoz! Igehirdetésünk revíziójának szükségességét tehát annak legvitalisabb életnyilvánulásainkban tragikusan megmutatkozó hatástalansága követeli.

A rendelkezésünkre álló gyülekezettanulmányozó kérdőívekből néhány a mondottakra rávilágító illusztrációval próbálunk szolgálni. A feleletek ilyen kérdésekre vonatkoznak: Szeretek-e templomba járni? Mikor tetszik a prédikáció? Van-e olyan prédikáció, amelyikből valamire visszaemlékezem?

A válaszok túlnyomó részben falusi gyülekezeti tagok saját-

kezű írásai, vagy lehetőleg szószerinti hűséggel lejegyzett nyilatkozatai. Olyan emberekéi, amilyenekből igehallgatóink többsége áll.

Szeretek-e templomba járni? Miért?

— Igen. Mert református vagyok.¹

— Mert azt mondja a mi szép zsótárunk: hogy: „ékes dolog dicsérni Uram felségedet.”

— Szeretek, mert szükségesnek tartom mert lelkünk épülése véget, mert ászt mongya a Szentírás ha keten vagy hárman ösze-
jősztok az én nevembe mindenüt kösztetek vagyok tehát a Templomba is Isten kösztünk vann, mert Isten nevében gyűjük özsze.

— Igen. Isten igéjét halgatni szeb mint korcsmába járni.

E négy felelet válasza nem úgy hangzanak, hogy azok miatt szégyenkezni okunk volna, mégis megkérdejük, hogy a ref. keresztyén hit nélkülözhetetlen velejárója: az öntudatos tisztaság olyan erővel jelentkezik-e bennük és olyan fokon, mely minden tekintetben megnyugtató? Még inkább kérdéses ez, ha az előbbi kérdésre adott többi feleletet halljuk:

— Igen. Mert csak azt segíti meg az isten a ki imádkozik hozá.

— Igen. Mert a Tisztelendő ur ott sok okos dolgot beszél.

— Igen. Mert úgy megszoktuk mán a templombajárást mint ló a vasalást. Nekem nem is vóna az vasárnap ha nem gyónnék templomba.

— Eljárnék én, de a Tisztelendő ur télbe is ojan soká magyaráz nekünk hogy majd meg fagyunk. Ászt hiszi mink ojan buták vagyunk, neki könnü mert neki parafa cipője van ászt nem járja úgy át a hideg.

— Igen mert a tisztelendő ur is meg a tiszteletes ur is mindég szép beszédet mondanak.

— Szeressünk mink templomba járni Mink öregek szokásból, A jányok szívesen megmutogassák a ruhájokat, ahol meg jány van onnan a legény el nem marad. (Presbiterné)

Egy nagyon öreg bácsi (80—82 éves) azt mondta, hogy ő csak nyáron megy templomba, mert forró nyárban sehol olyan jó hűvös nincs, mint ott,

— Szeretek, mert mióta a templomunk megvan, apám, nagyapám, szépapám mind ebbe a templomba járt és abban a székben ült, amelyikben én. A templomban tudom legjobb elgondolni, hogy ilyenek meg ilyenek voltak az én őseim, és ezt meg ezt tették. (Egy egyházközségi főgondnok.)

A következő feleletcsoport arra ad választ, hogy mikor tetszik a prédikáció, vagy mi tetszik a prédikációban?

— Akkor erkölcsi megjobbulásának célját szolgálja. Minden-
esetre helyesebb, ha az nem üres beszédek véghetlenségéből, hanem

¹ Az idézetek betűszerinti „helyes“-írással vannak visszaadva.

rövid és világos értelmű szavakban jut kifejezésre. Szükséges még, hogy a pap megjelenése a népszerűség látszatát keltse. (Jegyző.)

— Akkor, ha vannak kis történetek, amelyek megvilágosítják Jézus igazságát. Pl. egy kis leány azt mondja édes anyjának: „Ha én nagy leszek a Jézust fogom szeretni”, az anyja pedig mondja: „hátha meghalsz?”, a leánya: „Akkor már most kezdem szeretni.” A szeretet soha el nem fogy.

— Ha a lelkész úr szavai tisztán és világosan halhatók és a gyülekezet figyelmét jól magára tudja terelni.

— Ha a papoló a vallás körül szorgalmasan eljár, vallásszerető és sok tudománya van.

— A prédikációban nagyon tetszik a vallásos intés és a Fő könyvnek ismerete anak megfjtése, a válásunknak fundamentomá törekvő építése.

— Az a jó kihatós beszéd teccik amit meg lehet érteni.

— Ha ojan szép, hogy még a legnagyobb alvók se tudnak aludni, hogy mindenkinek muszáj rá figyelni.

— Úgy teccik ha mindent kimagyaráz és illik a kezejárása.

— Ha úgy szokta mondani és nem felejt el, hogy míg pedig ezt teszem kísérjen a ti jól ismert szives figyelmetek.

— Ha nem mond olyat, amiről tudom, hogy abban ő is bűnös.

— Minden prédikáció tetszene, ha minden lelkész Isten igéjének nemcsak hirdetője, hanem megtartója is lenne.

A válaszokból kisüt annak a megsejtése, hogy az igehallgató valami emberen és világon túli titokkal áll szemben. Ám ez a sejtés ritkán jut el odáig, amin alul pedig nem adhatja épen a ref. igehirdetés: az öntudatos, világos, reflektív megértésig. Az igehirdetés többnyire csak felületi kezelést tud nyújtani s hatásának több rejtőző, vagy többé-kevésbé napfényre jövő bizonyossága sem ment fel annak a megállapítása alól, hogy igehirdetésünk komoly válságba jutott, helyesebben — szerintünk sokkal régebben, mint bármi más, amiről a válságba kerülést meg szokták állapítani — hosszú idő óta a válság állapotában van.

Különösen nehéz lélekzettel kell olvasnunk azokat a feleleteket, melyeknek még a humorán is valami szívenütő tragikum ütökzik ki. Annak a tragikuma, hogy az Ige magvai igen sok esetben nemcsak a köves talajba, vagy tövis közé, hanem az útfélre hullva pusztulnak, laposodnak — olykor talán teljesen nyomtalanul.

Figyeljük meg az utóbb említett mindkét szempontot az előbbi kérdésekre felelő következő válaszokban:

— Akkor teccik a prédikáció, ha Isten hatalmáról szól, merd itt mindenki hatalomra vágyik. (Öregasszony.)

— Akkor jó^ ha a halál utáni életről meg a feltámadásról szól, meg ha szép történetek vannak benne.

— Legjobban tetszik a nagypénteki prédikáció, különösen ha benne Jézus szenvedéseit mondják el.

— Nekem az a szép, ha benne sok tanúságos történet és példázat van.

— Ha elszomorítja a szívem. Ha szépen mondják el. Ha az életből van merítve. Ha hangos.

— Akkor teccik, ha arról hallok benne, ami engem is foglalkoztat. Arra meg, hogy mi foglalkoztat, így felelek, hogy az, hogy érdemes-e ennyit küszködni, szenvedni, hogy legyen valami.

— Ebbe a faluba a prédikáció akkor jó, ha a lelkész nemcsak beszél, hanem mond is valamit. Példákat az életből vegyen, de ne mindég a föld mivélésből mert avval elég bajunk van a mezzőn is. Azonban olyanokat, amik megtörténtek, mert a templomba nem való a mese.

— Akkor ér valamit, ha benne van a temető, a sir meg a halál.

Végül egy kérdésre feleljenek még az ívek: Mi maradt meg egy-egy prédikációból? Mi az, ami esetleg hosszú évek távolából is visszacseng, buzdít, vigasztal és ösztökél?

M. B. Nyíregyházán volt maláriás beteg. Ott hallott egy számára nagyon emlékezetes beszédet. Hogy mi volt benne, nem tudja csak arra emlékszik, hogy a tisztelendő ur igen szépen lelkesített a hazaszeretetre.

T. A. mondja, hogy egy alkalommal atriénti várban a magyar pap úrvacsorát osztott. Ekkor hallotta a legszebb prédikációt.

T. F. (az előbbinek rokona) a háborúban Kőrös István nevű lelkész úrtól hallotta a legszebb prédikációt.

A gyülekezet legnagyobb része emlékszik egy beszédre, melyet a lelkész az elmúlt nyáron mondott a naimi ifjú temetéséről. (Itt azt gondolták, hogy a leendő „papok” a teológián semmi egyebet nem tanulnak, mint egy nagy csomó prédikációt, amit aztán egész életükben prédikálnak.)

Luk. 0:62 alapján prédikált A-on egy megelőző husvétban a legátus. Sokan emlékeznek rá és szinte egymás szájából kapkodva a szót, idéznek belőle: Szántáskor a legény előre néz, az élet a föld, a prédikálás az eke, az Isten a gazda, stb. Mindnyájan emlegetik, hogy könyv nélkül imádkozott igen szépen.

A régi lelkész búcsúbeszédére és az új lelkész beköszöntőjére emlékeznek úgy hogy pár gondolatot idézni is tudnak belőle.

— A tavalyi vizitátorok igen szépen beszéltek a nép bajairól.

F. I. 1-i atyánkfia írásából: „Teszek már egypár feljegyzést az eltávozott öreg papunkról. Amikor az egyházunkba jött, először is engem esketett, én voltam 21 éves, ő pedig 34 éves, én református jánnal esküdtem, az ő felesége pedig zsidó jány volt, noha talán kikeresztelkedett, az apáink választották, jó prédikátor volt, jó kántor is volt, jó ember is volt, de 18 évig élt a feleségével, (mert elváltak) addig nem jó pap volt, a mikor második feleséget vett, akkor lett valóságos pappá. Éppen ma vette fel az aranyszáju papunk Mózes

I. könyve III. rész 1—9 vers. Tehát a pap csak úgy pap, ha nem engedi magát a kígyónak elcsábítani. Beszélek már jelenlegi papunkról is, mint Istennek hű, választott, gazdag tálentummal megáldott választott szolgáljáról, Advent első vasárnap déli Isteni tiszteleten nagy tudással beszélt Simeonról, a melyre rá is énekelte kitűnő kántorunk a 212 dicséretet."

Érdekes, hogy a kivehető jó vázlattal, pontos felosztással bíró beszédek jobban meg tudják jegyezni és hazavinni, ami másrészt érthető és természetes, egyúttal nem kevésbé tanulságos is.

Összbenyomásképpen mégis azt a szomorú tényt állapíthatjuk meg, hogy a feledésnek prédikálunk, oblivi predicamus! Legtöbbször a legszebb betűket is homokba írjuk, a legszívbölszakadottabb mondanivalóinkat is szélnek kiáltjuk. Sok prédikáció elér a könnyzacskóig, némelyik az adakozó kezét is elviszi a pénztárcáig, — de kevés az az eset, mikor a vesék-velők oszlásáig ér. Nincsenek-e prédikációs köteteink, melyekben, 2—3 évnyi, néha még rövidebb időközökben, többszörösen fel van jegyezve az elmondás dátuma? És nyugodtan elpredikálhatjuk kis intervallumokban is ugyanazt. Hallgatóságunk nem emlékszik reá. Pedig haláluk órájában is szíven kellene őket találni egy-egy szakasznak. A helyzet az ismert Bourbon közmondás módosításával: „Hallgatóink semmit sem tanulnak, mindent elfelejtenek."

Jól tudjuk, hogy talán még ebben a formában sem mindig rokonszenves bármily szeretetteljes kritikát is gyakorolni; valljuk, hogy a felhozott példák: illusztrációk és nem 100 százalékos erejű bizonyítékok; valljuk, hogy minden megállapítással, mely a munkánk erőtlenségéről culpázik, — a saját fejünkre is szólunk; (bizony „*rnea culpa*" is mindez) azt is tudjuk, hogy az emberi léleknek tisztán csak Istentől látott titokzatos mélységeiben folyhatik az ő Szentlelke emberi szemektől nem látott munkája, — de Kit mindnyájan szolgálunk, Urunktól parancsolt megbízatásunk látni, belátni és beláttatni azt, hogy igehirdetésünk a maga életidegenségében és nem eléggé hathatós voltában nagyon sürgős és továbbra aligha napolható revízióra szorult.

II. A dolgozat második részében ennek a revízióknak fontosabb elvi és gyakorlati kritériumaira próbálunk rámutatni.

1. *Az igehirdetés fogalma.* Az igehirdetés munkájának revíziója nélkülözhetetlenné teszi először is az igehirdetés fogalmának, illetve e fogalom helyes értelmezésének revízióját. Mintha jobban, mélyebben kellene tudnunk, mint eddig, nemcsak azt, hogy mi az igehirdetés, hanem azt is, hogy mi *nem* az.

A különböző beszédformákat nagyon sok szempontból lehet megkülönböztetni. Helyesnek tartjuk azt a felfogást, mely alapján három beszédformát különböztet meg: az esztétikai-, praktikus- és a misztikus beszédformákat.

Az esztétikai beszéd a hallgatónak túlnyomólag az érzelmi zónájához akar fordulni, szentimentalizmusra számító, hangulatokat keltő tendenciáikkal. Ilyenek pl. a patétikus színpadi tirádák, üdvözlő, köszöntő, felköszöntő, ünneplő — t. i. nem Istent ünneplő — beszédek.

A praktikus beszéd a tette, illetőleg a tettindító akaratra irányul. Célját mindig valami konkrét haszon, ráció határozza meg, melynek értéksora egy rendkívül hosszú „patkóban”^{*} helyezkedik el, a haza, vagy templom építésre való rábíri akarástól az önzű érvényesülni és feltűnni akarásig. Ide tartoznak a politikai, törvényszéki, jórészben az értekező beszédek, némely részben az adhortatív, *csak* etikai buzdítóbeszédek.

A misztikus beszéd az érzelem és intellektus határán túleső problémákhoz fordul s elsősorban a titkok szervét, az intuíciónak akarja igénybe venni. Ide tartozik a létproblémákkal foglalkozó-bölcselelő beszéd, mely még a logikai láncokkal dolgozik is, axiómatikus titkokból indul és azokhoz tér vissza. Túlnyomóan misztikus, — a nélkül hogy kizárólagosan annak lehetne minősíteni — a prédikáció.

Az igehirdetés minhárom mezőre kiterjeszkedik, esztétikus is, praktikus is, misztikus is: formája művészi, célja heroikus, tartalma a lélekre irányuló. Mégis a prédikációnak mindhárom beszédformától különböznie kell, hiszen bármelyik területen időzik a kellesténél hosszabban: kárát vallja. Különösen veszélyes Scillája és Charibdye az igehirdetésnek az esztétizálás (rendesen a retorizmus formájában) és a racionalizmus (főleg az egyoldalú, követelményekre rámutató, de élő erőforrást nem nyújtó moralizálás,) sajnos igehirdetésünk mindkettőben nagymértékben megütközött. Ha pedig a prédikáció iránya egyoldalúan misztikus és eszményeinek lába nem ér le valahol az emberi élet sivatagának talajára, elvonttá, talajtalanná és életidegenné lesz miatta az igehirdetés. Ellentétben kell tehát állania minden más emberi beszéddel, vagy legalább is élesen el kell térnie attól. Az igehirdetés valami egészen speciális és csak egy sajátos területen fellelhető, Istenhez, az Igéhez, tehát a Krisztushoz és a Szentíráshoz, tehát a keresztyénséghez kötött beszéd.

¹ L. Heinrich Vog-el: Dialektik der Predigt. Zwischen den Zeiten. 7. Jg. 117 s köv. 1-ok.

Emberi beszéd, amelyen keresztül mégis megszólalhat a valóságos Isten valóságos szava — s ez esetben annak primus movense, szerzője nem az emberi szellem, hanem a Szentlélekisten; az igehirdető nem a maga mondanivalóit mondja, hanem egy *verbum alienumot*, egy mástól rábízott üzenetet.

A prédikáció emberi beszéd, mégis mialatt az ember beszél, *másé a szó, Istené a szó!* Mindig és mindenkinél? Kivétel nélkül minden prédikációnál és minden prédikátornál? Nem! Akkor és ott, abban és annál, ahol és amikor és akinél azt az Isten akarja. Az igehirdetés „*Viva vox Dei loquentis*”³. Ez a legfőbb homiletikai szabály, amelynek alatta áll minden, de minden más szabály.

A prédikáció theofánia, Isten megjelenése, — csoda, titok, amely fölött nem rendelkezik emberi erő, hatalom, akarat és kényszer. Szédületes távlat: Az igazi prédikációban az élő, beszélő, megnyilatkozó *Isten jelewwalóvá lesz* a gyülekezeti közösség számára!

Nem lelki hatalom a prédikáció? Nem érdekes, figyelmet lekötni nem tudó az igehirdetés? Nincs „érdekesebb”, fascinálobb, az embert ellenállhatatlanabban magához sodróbb, mint a „Szentléges”,⁴ az Isten Isten megmutatná, ha „Isten ismeretét a Jézus Krisztus arcán világoltatni” tudnák a prédikációink: minden anekdotánál, minden mozinál, minden testi- és természeti szépségnél milliószorta vonzóbb, „érdekesebb” volna a prédikáció! De hogy ilyen lehessen, az az Isten csodája, az Ő szabad akaratától függ, hogy befogja, felhasználja-e szerszámának az emberi-, igehirdetői beszédet.

Újból hangsúlyozzuk, hogy az igazi prédikációnak Isten a döntő faktora, ki még a nyelvbeszéd értelmetlenségét is talán sokkal inkább gyümölcsözővé tudta tenni az őskeresztyénség pünkösdi levegőjében, mint amennyire gyümölcsözővé talán megközelítőleg sem tud mindig lenni a legmodernebb retorika alapján felépített „modern” prédikáció. Ámde azt sem szabad egy pillanatra sem figyelmen kívül hagyni, hogy az Igét hirdetni akaró *embernek* is minden tőle telhetőt meg kell tennie, hogy készen álljon, ha Isten, mint az ő szerszámát használatba akarná venni. Az őskeresztyénség korabeli nyelvekzenszólás, glosszolália, jó illusztráció ahhoz, hogy Isten még a dadogó, tagolatlan emberi beszéden keresztül is létrehozhat áldott hatásokat, másfelől azonban Pál apostol jogosan emel szót ellene, hiszen a nagyon kemény értelmi munka megtakarításának, egy bizonyos lelki kényelemszeretetnek kísértése is meg volt benne.

³ Kálvin kifejezése.

⁴ V. ö. Csikész Sándor: A szektákról. Theol. Szemle. 1. évf. 1. sz. 68. l.

Az igehirdetésben, mint emberi szolgálatban van valami, kell, hogy legyen valami *maximalitás, teljesség. Az igehirdetés a személyiség energiáinak összességét, a teljes elmét, teljes szívet, minden erőt igénybevevő munka!*

Mindenkinek, aki igehirdető, meg kellett már tapasztalnia, hogy látszólag nyugodt megállásunk a szószéken mennyi belső remegést takar. Aki érezte már a prédikáció végén, mintha egy darab lélek szakadt volna ki fájó, tépő szakadással belőle, mintha az életéért futott volna a legeslegutolsó lélekzetig; aki érezte, hogy összezúzottágában is hogy önti el mégis valami sugárzó tudat: kalapács és véső voltam a nagy Mester kezében; aki mindebből valamit is érzett, az megérti, mit gondolunk az igehirdetői szolgálat e vonásáról: *az igehirdetés teljessége, maximalitása.*

A rendelkezésre készen állás elsősorban *lelki*. „Szeresd az Istent teljes szívedből és teljes elmédből!” Az ebből következő homiletikai szabály: Teljes elménkkel és szívünkkel hozzá kell forni azokhoz az adottságokhoz, amelyeket Isten ajándékozott, sőt *parancsolt* az igehirdetés fundamentumaiképen.

2. *Az igehirdetés kötöttsége.* A keresztyén igehirdetés sok irányban *megkötött beszéd*. Kötve van elsősorban a lényegét meghatározók kijelentéséhez. *A prédikációnak az a feladata, hogy Istennek megtörtént és eljövendő (!) kijelentését, azaz Jézus Krisztusnak, a testté lett Igének Epifániáját és Paruziáját hirdesse?*

Az idők között vagyunk ma, mondják Barthék, — mögöttünk egy megtörtént Epifánia ténye, előttünk egy Istentől megígért, tehát feltétlenül eljövendő Paruzia ténye: a mi mánk egy isteni tegnap és egy isteni holnap között áll. Hol marad igehirdetésünkben a Paruzia (nagy betűvel, mert egyetlen), az ítéletnek, Krisztus visszajövetelének, a lélek holnapjának a halál utáni életnek erőteljes hirdetése?

Rendtorff megállapítja valahol, hogy igehirdetésünk stílusa praeteritális: folyamatos múlt. Legerőteljesebben azt hangsúlyozzuk, hogy Isten szólt *vala*, Jézus született *vala*, szenvedett *vala*, feltámadott *vala*. Hol marad a jelen idő, a *ma*: Isten most is szól s mi is azért prédikálunk, mert az ő Igéjén át most bennünket, igehirdetőket is megszólított; hogy Krisztus ma is ugyanaz, aki tegnap. És hol marad legfőképpen *a leginkább hiányzó jövő idő?* Miért hallgatjuk el az ígéreteket és az ítéletet; miért csak a szek-

⁵ V. ö. D. Karl Barth: *Übungen in der Predigtvorbereitung*. (an der. Univ. Bonn. 1933.) 1. s köv. lapjai.

tárius szólhat — sokszor csak gyarló emberi találgatásokkal megtoldott szókat — az eljövendő Krisztusról? A paradicsomról, amely pedig végképen el nem veszett, hiszen Istennek egyetlen teremtői gondolata sem vesztetik el, — el nem veszett, csak innen elvétellett.

Makkai Sándor nagyon megszivlelendő szavakkal figyelmeztet a keresztyénség s közelebből és elsősorban a *keresztyn* *igehirdetés* mulasztásaira, gyávaságára és megalkuvására.

„Ez a bűn az evangélium diskreditálásri... Az a bűne, hogy megengedte, hogy az erkölcsi törvények a társadalmi élet pusztaságává legyenek, odaadta magát a felszínnek... A világ szeretetéért garantálta, hogy a világ keresztyn. Nem tudott inkább halálra adatni, mint akire nem volt méltó a világ? Nem vállalta a tüzes kemencét, inkább meghajolt az „arany” állókép előtt.”⁶

Kétségtelen, hogy az igehirdetés remélt restaurációs folyamatban a kijelentéshez való kötöttség éspedig a minden kompromisszum nélkül ahhoz való kötöttség lesz az egyik legdöntőbb, ha ugyan nem épen az egyetlen döntő tényező.

Az igehirdető, mert kötve van az élő Igéhez, *kötve van az írott Igéhez', a Szentíráshoz is*. Miért épen a Bibliához? Mert épen *ott* és nem másutt tetszett az embert megszólító, az emberhez szóló Istennek magát kijelenteni, illetőleg e kijelentésnek bizonyosságát adni. A Szentírás nem monumentum, nem kegyeletes emlék, hanem dokumentum, valóságos, élő bizonyosság az Isten beszédeiről. Milyen friss és mélyen igaz ma is az ősi magyar reformátori bizonyoságtétel: „Próféták által szólt rígen Néked az Isten, Az kit igirt, végre megadta Fiát. Buzgó lélekvel szól most es Néked ezáltal”....⁷ Hol: a Bibliában; hogyan: a prédikáció, az igehirdetés által.

Prédikáció szószerint: előremondás, még helyesebben: előterjesztése, utánamondása valaminek, ami már előbb mondatott, előadása annak, ami már előbb ideadatott. Olyasmi történik benne, mint katonaságnál a parancskiadáskor: meg kell érteni a felülről jövő parancsot, azt ismételni, aztán végrehajtani, illetőleg tovább vezényelni. Ezt csinálja az igehirdető is. Alázatosan átveszi, megismeri a parancsot, aztán minden akadályon és kockázaton keresztül, minden veszéllyel, az életveszéllyel is dacolva: végrehajtja.

A magyar reformátori igehirdetésnek egyik főjellemzője volt ez a ma nagy mértékben hiányzó vonás. Voltak igehirdetőink, kik az Igéből alázatosan megismert parancsot hatalmas földi uralkodók ellen, *sőt* *fülük* hallatára, nagy bátorsággal merték testi életük koc-

⁶ Makkai Sándor: Nem békességet. SDG. kiadás. Bp. 1932. 29—30 l.

⁷ Erdősi Sylvester János: Ujtestamentumából.

káratételével szólni. A mai igehirdetésben általában sok a kompromisszum, kevés a bátorság és talán épen ezért kevesebb az Ige iránti őszinte alázatosság is.

Találónak tartjuk azt a megállapítást, hogy az igehirdetés ugyanakkor, midőn bizonytságot tesz az evangéliumi igazság mellett, *egyúttal tiltakozik* az azzal ellenkező abuzus ellen⁸. Ilyen értelemben minden igehirdetésben van valami sajátos „*protestantizmus**”, mely azonban nem egyoldalú negatívumok hangsúlyozása, hanem bizonytságtétel egy pozitív igazságról, ugyanakkor és ugyanez által tiltakozás egy negatívum ellen. Ez az egészséges, határozott tiltakozás szintén nagy mértékben megerőtlenedett, talán ezért erőtlenebb a vele összefüggésben levő bizonytságtétel is.

A Szentíráshoz kötöttséggel összefüggő másik kérdés, hogy újra aktuálissá lett a *a textuális és tematikus igehirdetés problémája*. A tematikus beszédnek megvan az a kísértése, hogy az emberi kerül benne előtérbe, belőlünk fakad, nem az Isten szavát, az Igét szóljuk benne, hanem a magunk beszédét, kedvenc emberi gondolatainkat, a magunk kedvenc emberi témáiról, holott a prédikációnak alapjában véve *egyetlen témája van: maga az Ur Jézus Krisztus*. Különösen az alkalmi beszédek rejtenek e tekintetben nagy veszélyt magukban, hogy csupán bibliai jelíggel bíró, *csak* emberi beszédek legyenek.

*A prédikációnak vissza kell térni a textuális, írásmagyarázat-szerű módhoz.*⁹ Itt olyan reakció hívei vagyunk, amely 400 éves, olyan konzervativizmus szószólói, mely mögött a reformáció szent forradalma áll. Ami fáradságot eddig a retorikai értékek szolgálatára fordított az igehirdető, fokozottabban kell a textus teljes, minden tudományos apparátussal is szolgált, legfőképpen azonban a hívő lélek intuíciójával elérhető megismerésére fordítani. Ez a célkitűzés azért nehéz, mert megvalósítása a nem egyszer helytelen lelki koszthoz szokott gyülekezet tetszésével, illetve nem tetszésével hozhat összeütközésbe.

Az emberi szó az emberi szellemhez kötött beszéd, Isten beszédének hirdetése, *az igehirdetés az isteni szellemhez, a Szentlélekhez kötött beszéd*. Igehirdetésünk sok hiánya közt egyik jelentős hibának azt tekintjük, hogy legnagyobb ünnepeink homiletikumát

⁸ V. ö. Vasady Béla: Az igehirdetés és teológiai tudomány az ecclesia militans életében. Theol. Szemle. 9. évf. 149—172. 1.

⁹ Örömről szolgál, hogy a tanfolyamon Farkas István püspök és a többi hozzászólók is nagyon melegen fogadták többek közt ezt a gondolatot is.

képező nagy-nagy evangéliumi igazságok nem igen lépik át az ünnepkörök, sőt az ünnepnapok határait. Pedig a feltámadás evangéliumának hirdetésére nemcsak husvétkor, vagy temetésekén van szükség, hanem máskor, az ú. n. „közönséges”¹¹ vasárnapokon is. („Ha pedig Krisztus fel nem támadott, hiábavaló a mi prédikálásunk, de hiábavaló a ti hitetek is.“) A Lélek munkájának és erejének szentírásbeli bizonyságairól sűrű rendszerességgel kellene pünkösdön kívül szólni az Igének — legfőképpen pedig minden egyes igehirdetésben benne kellene lenni erejének és tüzeinek.

Az igehirdetés egyházhoz is kötött. Szentírás: írott Ige; keresztség, úrvacsora: verba visibilia, látható igék. Ahol ezek vannak, ott van az egyház. Ahol ezek vannak, ott egyház van. Tehát a keresztség és úrvacsora helyes, rendszeres, gyülekezetben való kiszolgáltatása szorosan összefügg az igehirdetés jelenlegi és jövőbeli sorsával. Hadd vonhassunk le egy talán különösnek látszó, de szerintünk halálosan igaz következtetést: Ahol nincs rendszeresen úrvacsorázó gyülekezet, ahol az úrvacsorán csak egy, a gyülekezeti közösséget csak karrakirozó töredék vesz részt, ott *eo ipso csonka a gyülekezeti igehirdetés*. Hiszen nem kapja meg a gyülekezet az úrvacsora verbum visibile-jének semmi más prédikációjával nem pótolható igehirdetését.

Így áll a helyzet a másik sákramentummal, a keresztséggel is. Az egykés gyülekezetben egyre kevesebb a keresztelés. Évenként alig néhány, talán csak egy-kettő, talán egy se! Itt a legaranyosabb prédikátor száján is csonka az igehirdetés, hiszen *nem prédikál a keresztség*. Ha valamelyik gyülekezetünkben elmaradna a karácsonyi ünnep, nem esnék-e ez a legélesebb megítélés alá? Nem épen ilyen súlyos, talán — sákramentumi, látható Igeről lévén szó — még súlyosabb eset, hogy kimarad a keresztelés, vagy kimaradnak keresztelések, melyeknek pedig nem lenne szabad kimaradniuk? Bizony csak prófétai ítélet a nem úrvacsorázó és nem keresztelő gyülekezetek egyetlen jogosult igehirdetése, —jóllehet egy oszló-foszló valamit igazában nem is lehet „gyülekezetnek” hívni. Ennek az elvi következtetésnek szomorú elégtétele, hogy pusztuló gyülekezetek igazolják a gyakorlatban ennek elvi cáfolhatatlanságát.

Az igehirdetés hitvalláshoz kötött beszéd. A hitvallás az élő Istentől megszólított ember felelete. Az egyházi hitvallás: az élő Istentől megszólított egyház felelete; bizonyágtétel arról, hogy az egyház nem volt süket, midőn Isten szólt hozzá. Ha ma némák a hitvallásaink, azaz egyháztagnak, igehirdetőnek nem mondanak sem-

mit, akkor ez azt jelenti, hogy a mai gyülekezeti tag és a mai igehirdető süket a ma is hozzá szóló Isten előtt. A hitvallással egybehangzó — tehát az Igével is egybehangzó — prédikáció ezért egyházépítő, a hitvallásnélküli, tehát hitvallásellenes ezért egyházbomlasztó erő. Fogalmazása változhatik, ezer köntösbe öltözhetik, de az Igével egybenőtt lényege változatlan.

Végül az *igehirdetés az igehirdető személyes hitéhez, Isten előtti bűnbánatához és Isten iránti háladatosságához kötött beszéd.*

Hogy ezek a talán teoretikusnak látszó fejtegetések¹⁰ mennyire nagyon is gyakorlati jelentőségűek, mi sem mutatja jobban, mint igehirdetésünk múltja és jelene. Ahol és amennyiben ezeken a pontokon valami hiba, vagy eltolódás volt, *ott* és *annyiban* kísérteties pontossággal mutatható ki az igehirdetés és vele az egész egyházi élet hanyatlása és erőtlensége is.

III. Néhány nyilvánvalóbban gyakorlati tényezőre kell még rámutatnunk. 1. Az igehirdetés nem monológ. Nem üres helyiségben, pusztába kiáltó szó. Hallgatókat szólítunk meg benne. Konkrét emberekre irányul, néven nevezhető testvérlelkekre. Egy bizonyos hallgatóságnak kell, hogy szolgáljon a lelkipásztor, bár nem kell okvetlenül *kiszolgáltatnia* azt.

Az öntudatosság egyházában alapjában véve az *igehallgásra képzetlen* és nevetlen hallgatóságunk van. Itt nem az általános és természetes intelligencia hiányára gondolunk, hanem arra, hogy speciálisan az igehirdetés helyes hallgatására, általában az istentiszteleten való helyes részvételre nincs ránevelve céltudatosan a magyar reformátusság. Azok is, akik az Operába partitúrát, vagy legalább szövegkönyvet visznek, az istentiszteletre sem énekeskönyvet, se Bibliát nem visznek magukkal.

Az igehirdetőnek ki kell nevelni, céltudatosan és rendszeresen a maga igehallgatóit is. Aki káposztafejeknek nézi a maga hallgatóit, félő, hogy annak gyülekezete mihamar be is fog savanyodni. Ha a vers és zene élvezetére még az u. n. művelt publikumot sem felesleges külön tanítani, még inkább meg kell tanítani a gyülekezeti az Ige eredményes hallgatására.

Ki kell hozni a maga alvó passzivitásából a hallgatóságot. Tulajdonképpen még a neve is rossz: *Nem hallgatóság az, hanem az istentiszteleten is, elejétől végig: gyülekezet, hit- és munkaközösség!*

¹⁰ Nem állítjuk, hogy ezek a gondolatok merőben újak, hiszen közülük nem egy — talán más fogalmazásban — ott van Ravasz László páratlan értékű könyvében „A gyülekezeti igehirdetés elméleté”-ben.

Figyelemmel kell kísérnünk a prédikáció igazi hatását is. Rossz magvetés és rossz gazdálkodás volna az, mely minden további nélkül sorsára akarná hagyni az elvetett magot, nem hengerelne, acatolna és legfőképpen nem aratna. Egyházi életünknek mintha az lenne az egyik jellemzője, hogy semmi más nincs benne, mint majdnem kizárólag csupán magvetés. Aratni is csak az egyházi adó erejéig, esetleg egy-egy harang-orgona beszerzésig szoktunk. Nem azt értjük ez alatt, mintha egyházunkban nem volna elég teherviselés. Nagyon is van. Azonban a missziói élet, belmissziói, tehát közös, az egész gyülekezetét munkába állító *arató munka hiányzik* a maga igazi valójában.

Ha nem lehet széles szép, akadálytalan gesztusokkal vetni, akkor ültessünk kapa után. Nemcsak az igehirdetőt, illetőleg a leendő lelkipásztort kell megtanítani az igehirdetés homiletikájára, hanem *a gyülekezetei is az öntudatos igehallgatás homiletikájára.*

2. A gyülekezet legjobb tagjai nem a karzaton vannak, hanem a szószék alatt, *ne beszéljünk tehát a fejek fölé.* Rendtorfff szerint mi, igehirdetők valami fogalmi igehallgatót, egy lombikban lepárolt „*homo homileticus*“-t alkottunk s annak prédikálunk, nem valóságos és tapasztalati gyülekezetnek és konkrét embereknek. Szerinte egy sajtáságos *templomi zsargonunk, egy katedrái „tolvajnyelvünk“* van, fogalmai, szóképei, szófüzései ritkán, vagy sohasem fordulnak elő a templomon kívül.

Vigyük ki az igehirdetés fogalmait, a templomon kívülre, könyvekbe, röpiratokba, akár vasúti kocsikba és szalonokba is.

Másfelől idegenné, szokatlanná, üressé vált kifejezéseket, szólásformákat ismertebbekkel kell felcserélni. Új katedrái népiességünk nem azonos a póriassággal és pongyolasággal, de a kenetességből is engedni kell, ha a kenet megavasodott volna.

3. Nemcsak a nyelv és forma érdeke ugyan, de ezek érdekében is *leirandók beszédeink.*

4. Ne vezessen bennünket félre, ha nagyon kapós az *illusztráció.* Félő, hogy az emberi beszéd kapós csak elsősorban benne. Más síkból való, mint ahonnan az örök isteni üzenet szól, olykor ahelyett, hogy az örök fényforrás felé mutatna, eltakarhatja azt. Halmazásuk már magában véve is feltétlenül káros.

5. *Legyen az igehirdető maga is mennél többször igehallgató.* Miért nem gyökereztek még meg közeli és távolabbi szomszédok közt a csereprédikációk? A gyülekezet néhol eped egy kis frissességért s még jobb, ha nem engedjük az elepedésig jutni. Ébredni

akarnak szinte öntudatlanul az alvóbb gyülekezetek is s ha az Ige frissességének nem tudnak örülni, legalább a hang frissességének örülnek. A mi sokszor nagyon gyarló legátusaink páratlan szívesen látottságának is itt van egyik magyarázata.

Szükség van-e és miért van szükség a legátusra? — kérdeztük meg egyszer a gyülekezeteket. A százakra menő feleletek szinte a könnyekig megható bizonyosságát adják annak, hogy a legátus minden esetleges — a gyülekezet által szinte túlzott megértéssel és szeretettel elnézett — gyarlóságával századokon át hozzáforrott népünk szívéhez. Néhány idézet magyarázatát adja úgy ennek a ténynek, mint előbbi állításainknak is.

— Szükséges e a legátus? Szükséges, mert esztendőkön keresztül csupán a legátus az egyedüli vendégszónok. (B. K. O.)

Egy 1-i kisgazda atyánkfia a következő „véleményt” írja a legátusról: — Sokszor az innepi hangulatot és méltóságát már az a tudat is emeli, hogy diák jön, a mit mindenki megakar halgatni mert a községben köztünk élő Tiszteletes urak majdnem mindig azt az egyenletes és megszokott mély barázdás, kegyeletos prédikációkat adják le a híveknek, a kik csupán a vallás összevasaló láncával hozzák közelebb a híveket az Isten és a templom szeretetére. Várjuk tehát az innepi diákat hogy mint innepi szónok aki onnat van ki küldve a hol a tudomány és ennek minden a csiráit fejlesztik és növelik, lefog adni előttünk egy kis ébresztő prédikációt. Pl. hallottam egy püünkösti diákat ha nem a templomban lett volna vállokon emelték volna fel a magasba a lelkesült hívek, na aztán még valami — a községi vagy egyházi élet sokszor a hivatalos lelkésszel egyes egyházi tagokat annyira szembe állít hogy emiatt elkerülik az Isten házáat éveken keresztül csak akkor veszik igénybe ha diák jön,

— Sokszor megtörténik, hogy elalszik a legénykarban egyik vagy másik is, de ha legátus prédikál, mindenki ébren van és figyel. (23 éves legény.)

6. *Az igehirdetés és lelkipásztorkodás kapcsolata* nemcsak gyakorlati jellegű követelmény, hanem örök isteni parancs. A legszébb prédikáció nem azon az ajtón jön be, amit az „Igehirdető” legújabb számát hozó postás nyit be, hanem azon, amelyiknek kilincseré a híveit látogató lelkipásztor, a lelkipásztorát látogató gyülekezeti tag teszi a kezét.

Még egy néhány idézet az előbbi feleletcsoportból annak bizonyosságáia, hogy a gyülekezet szomjazza a pasztoraló, őt hajlékában is megkereső pasztort. A legátusban is ezt a „pótszert” szereti.

— A legátusok azért jók, mert azok nagyon barátságos emberek, Szép is ez a Krisztus Urunk idejéből való szokás (I) mert a legátus a Jézus nevében látogat. (H. I-né, V.)

— Nagyon szeretem a legátusokat, mert legalább szólhatnak velők pár őszinte szót. Alig várom az ünnepeket, hogy eljöjjenek hozzám. (K. L. 60 éves, V.)

— Egyik SPataki 111. Theológus azt a kérdést intézi hozzám mit ad nekünk az ünepi legátus? vagy mit hoz nekünk?

Nekünk mai bűnös embereknek sok mindent akar adni és hozni a legátus de sok ajándékkal küldi is el az a intézmény ahol ők az igazi lelki Hivatást meg akarják alapozni.

Először is ad nekünk örömet már az ő megjelenésekor amikor meglássuk ami egyházunkban hogy viszi az ő pátensét. Amely ma is nagy tiszteletet ébreszt fel a mi egyházunk vezető embereiben, hogy az a magas Intézmény nem felejkedik meg arról, hogy az a Isten szolgájává akaró legátussal megkeresteti az ő kicsi Nádfedeles házát akit mondhatunk ma talán csak az Őszi elszáló és Tavaszkor visszajövő mi kedves fecske madaraink keresnek fel. Adót hát nekünk örömet Hozot hát nekünk vigasztalótt az ő pátensével. Én mint egy* házammak szerény bűnös szolgája sok jót kívánok mindnyájunknak de különösképen a mi Igazi Papjaink és Legátusainknak és azoknak a tudományos Embereknek akik a szorgalmas Legátusokból Jó és igaz Pappokat küldenek ki a mi nagyobb és kisebb ref Egyházainkban, mert ezt a mai inséges időt csakis igaz hitben élő emberek válthatják meg. (N. J. „REE. egyháztág“ L.)

7. Végül sürgős és fontos érdek, hogy mennél előbb legyenek a Szentírást rendszeresen feldolgozó jó *gyakorlati írásmagyarázatos könyveink*.¹¹ Szerintünk az önálló predikációírást nem is lehet addig mindenkitől jólélekkel megkívánni, míg ez a követelmény teljesezésbe nem megy.

Befejezésül annyit, hogy Isten segítségével reméljük, hogy ezek a gondolatok nem térnek meg üresen, hiszen megértő, megtárló testvéri szíveknek, s amennyiben erre is szükség volna, — szeretettel elnéző szíveknek szántuk.

Valamikor tragikomikus képet láttunk arról, hogy autóversenyzőknek épen a cél közelében kifogy a benzinjük s nagy ügyvelbajjal, a maguk erejével igyekeznek bevonszolni a nehéz kocsit a célba.

Ma bizony még mindig csak vonszolódik az egyházi életünk, de ha egyszer a Lélek hatalmas erejével újra feltöltődnek a megürült tartályok, repülni fog a cél felé ez a drága jármű, melynek utasai: egyházi és nemzeti jóvendőnk!

Dr. Szabó Zoltán.

¹¹ Ha a paróchiális könyvtár nem is tudná ezt sorozatosan közrebocsátani, jó lenne, ha ilyen munkával mégis foglalkozó gyakorlati exegetáink egy munkatervet készítenének ide vonatkozólag egymás között.

Az exegézis jelentősége az igehirdetésben.

Ravasz László mondja, hogy az igehirdetés misztérium. Minél mélyebb lényege szerint gyakoroljuk azt, annál inkább megérezzük e gondolat igazságát. Az igehirdetés misztérium, mert mögötte egy rejtélyes birodalom végtelenbe vesző határait sejtjük meg s olyan titokzatos hatalmak állanak mögötte, amelyeket korlátok között élő emberi mivoltunkkal sohasem leszünk képesek megismerni. Ezért lenyűgöznek, porbasújtanak ezek a hatalmak. De mégis drága misztérium az igehirdetés. Szolgálatán át ujjongó érzések emelnek olyan tiszta és magasságos világokba, hogy a paradicsom örömei sem lehetnek becsesebbek azoknál, amelyeket az igehirdetés nyújt a léleknek.

Legyen azonban bármilyen titokzatos az Ige szolgálata, annak értelmét mégis kutatnunk kell. Felesleges volna ez a lelkészi továbbképző tanfolyam, ha nem elsősorban az igehirdetés jelentését igyekeznénk benne tisztázni. Nekem, kinek az újszövetségi teológia a szaktudományom, egészen kézenfekvő az Igén keresztül megragadni az igehirdetés jelentését.

Megragadó gondolatokat mond el az igehirdetésről Pál apostol. Egyik helyen így ír: „Mi is hálát adunk az Istennek szüntelenül, hogy ti befogadván az Istennek általunk hirdetett beszédét, nem úgy fogadtátok, mint emberek beszédét, hanem, mint Isten beszédét (aminthogy valósággal az is), amely munkálkodik is ti bennetek, akik hisztek” (1. Thess. 2: 23). Máshol pedig így ír: „Tudtokra adom pedig atyámfiai, hogy az az evangélium, amelyet én hirdettem, nem ember szerint való, mert én sem embertől vettem azt, sem nem tanítottak arra, hanem a Jézus Krisztus kijelentése által” (Gal. 1: 11 —12). Van emberi beszéd is és többféle fajta emberi beszéd van. Van tudományos, művészi, vagy politikai beszéd. Az igehirdetés nem emberi beszéd, hanem Istennek beszéde. Általa

Isten megszólít minket, mégpedig személyszerint szólít meg, A megszólítás tartalma pedig igazság, amelyhez igazodnunk, amelynek engedelmeskednünk kell. Az igehirdetés pedig nem általánosságban szól az engedelmességről, hanem az élet konkrét szituációiban az *itt* és Míosi-ban élő emberhez szól, mert az embernek pillanatnyi léte az igazi léte s az ige az embert épen pillanatnyi létében akarja megtalálni. Az igehirdetés *Istennek beszéde*, amely engem megszólít és pillanatnyi létemben akar engedelmességre rábírní.

Jézus is szól az igehirdetésről: „A Lélek az, ami megelevenít, a test nem használ semmit; a beszédek, amelyeket én szólok néktek, lélek és élet” (Ján. ev. 6: 62). Természetes, hogy isteni lélek. „Mert akit az Isten küldött, az Isten beszédeit szólja; mivelhogy Isten nem mérték szerint adja a lelket” (Ján. ev. 3: 34). Egyedül Jézus az, akinek Isten nem mérték szerint adta a lelket. Figyelemreméltó azonban, hogy nála a Lélek és az élet vannak egymással kapcsolatban. A lelkiségben élet van. Az önszemléletből is megnyerjük ezt a bizonyosságot. A test szenvedélyeinek vörös lángjai halálos szorongással töltenek meg, ködös, nyomasztó érzésekkel nyűgöznek le. A lelkiségben élve tiszta, bizalmatárasztó, jövőnytogató életerzetek ébrednek. Az isteni lélek sodrában állva, az örökélet ízét érezzük meg. Volt-e lobogóbb valaha az életvágy, mint ma! *Barth* Károly szerint a halál ennek a világnak, ennek az embernek legfőbb törvénye, mégpedig azért, mert az emberben a bűnös szenvedélyek energiája az uralkodó. S világunk talán sohasem élt halálosabb szorongások között, mint napjainkban. Itt is, ott is kísérteties pusztító lángok csapnak fel és olykor egészen közel férközik a szívünkhöz a sejtés, hogy ezek a fel-felcsapó tüzek egyszer elborítják egész világunkat. De minél félelmesebben kísért az egytetemes pusztulás, annál lobogóbb életszeretet ébredzik a szívekben s a halálos borzalmaktól rettegő emberiség mindig újabb utakon keresi az életet s mégis mindig mélyebb örvényekbe sodródik. Jézus az ő igehirdetésében életet ígér. Az Isten beszédének az *igazsága* tehát *élet* is az ember számára.

Pál apostolnak más megállapításai is vannak az igehirdetésről. A következők: „Mert nem beszédben áll az Istennek országa, hanem erőben” (1. Kor. 4:20). „Az én beszédem és az én prédikálásom nem emberi bölcsességnek hihető beszédiben állott, hanem Léleknek és erőnek megmutatásában” (1. Kor. 2:4). A saját prédikálásáról azt mondja tehát Pál, hogy az Léleknek és erőnek megmutatása. Benne van abban a saját lelke s egész mi-

volta is, de amikor a Lelket és az erőt említi, az isteni lélekre és erőre gondol. A *πνεύμα* az emberi lélektől független és fölötte álló isteni szellem. A *δύναμις* pedig Barth Károly szerint is nem az emberi erő egy fajtája, nem is emberi erők összessége, hanem isteni erő s mint ilyen, minden embernek a krízise. Az apostolnak fent említett igéi telve vannak dinamikus feszültséggel. Évezredek múlva is megérezzük azokon valami különös varázs. Milyen lehetett az ő igehirdetése I Sajátos kapcsolatra mutatnak rá az ő igéi. A Lélek és az erő vannak azokban egybekapcsolva. A lelkiségben erő van s az igazi erőnek a lelkiség a hordozója világunkban. Mégis a legfőbb erőnek az isteni lélek a hordozója.

Foglaljuk össze eddigi elemzésünk lényegét: az igehirdetés *Istennek beszéde*, amely azonban egyúttal *életközlés*, *Lélekhordozás*, *erőárasztás*. Isten az ő magasságos és szentséges világából irgalommal, szeretettel, szánalommal szemléli halálos örvények között vergődő gyermekeit, szárnyaira bocsátja az ő Lelkét, hogy a halálos mezőkön elhintse az erőnek és az életnek csiráit.

De kérdezzük tovább, hogy melyik az a pont, amelyiken át az erő és az élet beleárad világunkba? Pál apostol az ő igehirdetésében ezeket is mondja: „Mert nem végeztem, hogy egyébről tudjak tiköztetek, mint Jézus Krisztusról, mégpedig mint megfeszített-ről” (1. Kor. 2:2). Más helyen pedig így ír: „Mi pedig Krisztust prédikáljuk, mint megfeszítettet, a zsidóknak ugyan botránkozást, a görögöknek pedig bolodságot, ámde maguknak a hivatalosoknak, úgy zsidóknak, mint görögöknek Krisztust, Istennek hatalmát és bölcsességét” (1. Kor. 2:23—24). Pál apostol tehát az ő igehirdetésében nem akar másról tudni, mint Krisztusról s csak a megfeszített Krisztusról akar tudni. Isten az ő fenséges világában irgalommal szemlélte a bűn mélységes szakadékába zuhant emberiséget s miután kimondhatatlanul szerette, a szakadék mélyébe beleállította a keresztet s azóta szüntelenül árad a keresztén át a bűntől elgyötört világba az isteni hatalom, a *δύναμις* *Qtov* és az örök élet az *αιώνιος* *ζωή*. „Mert úgy szerette Isten a világot, hogy az ő egyszülött Fiát adta, hogy valaki hiszen Ő benne, el ne vesszen, hanem örökélete legyen” (Ján. ev. 3:16) De itt egyszerre felbukkan az igehirdetés misztériuma is. Isten egy vérben, kínban vonagló, egy tehetetlenségre kárhoztatott emberarcon, a gyöngeség legbeszédesebb szimbólumán át árasztja a világba az ő legcsodálatosabb ajándékát, az erőt. Hihetetlen, érthetetlen, felette megbotránkoztak a zsidók, gúnyolódtak a görögök, megbotránkoznak a mai világ

hitetlenjei is, de azért az élet és az erő szüntelenül árad a kereszten át és ma is rabul ejti az Isten kiválasztott gyermekeit.

Az igehirdetés a Krisztus keresztyén átsugárzó élet közlése, Lélek-hordozás és erő árasztása.

Isten pedig az ő világot megtartó munkáját *emberi lelkek* útján végzi. Az ő Igéje szolgálatára kiválasztott gyermekeit úgy foglyul ejti, hatalmába keríti, hogy rabulejtő varázsa alól még a menekülés gondolata is jajokat ébreszt a szívben: „Mert ha az evangéliumot hirdetem, nem dicsekedhetem, mert szükség kényszerít engem, jaj ugyanis nékem, ha az evangéliumot nem hirdetem” (1. Kor. 9:16). S Isten az ő Igéje hirdetésére kiválasztott gyermekeit egész lényükben, lényük legmélyében megragadja. Nem igazi igehirdető az, aki nincs benne mindenestől abban, amit hirdet. Pál apostol így ír a thessalonikabeliekhez: „De szívélyesek valánk ti közöttetek, amiként a dajka dajkálgatja gyermekeit. így felbuzdulva irántatok, készek valánk közölni veletek nemcsak az Isten evangéliumát, hanem a mi magunk lelkét is, mivelhogy szereteteinkké lettetek nekünk” (1. Thess. 2: 7—8). Kúfár lélek az, aki a nélkül hirdeti az Isten beszédét, hogy maga egész mivoltával benne volna abban, amit hirdet: „Mert mi nem olyanok vagyunk, mint sokan, akik meghamisítják az Isten Igéjét (helyesebb fordítás szerint, akik üzérkednek az Isten Igéjével), hanem tisztán, sőt szinte Istenből szólunk Isten előtt a Krisztusban” (2. Kor. 2: 17).

Isten emberi lelkek által végzi az ő világot megtartó munkáját. De az ő igéje hirdetésére kiválasztott gyermekének nemcsak a száját veszi igénybe, hanem *lénye legmélyében megragadja és egész mivoltán keresztül árasztja a világba a lelket, az erőt és az életet.*

Az igehirdetés célja pedig az új ember és az új világ. Isten mindenekfelett teremtő Isten. A megváltás is teremtés, új teremtés. Isten az ő Fiában, a Jézus Krisztusban szemléli az embert és az emberek világát. Úgy alkotja meg minden gyermekének a lelkét, hogy ennek az ábrázatnak a hordozójává legyen. S amikor látja, hogy a bűn mennyire eltorzítja az emberek ábrázatját, mennyire összekúsálja a világ képét, kibocsátja az ő Lelkét, hogy újjáteremtse az embert és világát az ő kiválasztott gyermekei, az ige szolgálói által, s annyira belevonja őket világot újjászülő munkájába, hogy a bűnből újjászületett gyermekek szülőinek érzik magukat. Pál apostol a korinthusi hívek atyjának érzi magát: „Mert ha tízezer tanítómesteretek lenne is a Krisztusban, de nem sok atyátok; mert tőlem vagytok a Krisztus Jézusban az evangélium által.” (1.

Kor. 4:15). Hasonló érzései vannak galáciabeliek iránt: „Gyermekeim! Kiket ismét fájdalommal szülök, miglen kiábrázolódik bennetek Krisztus“ (Gál. 4:19).

Az igehirdetés Istennek beszéde, de ugyanakkor a Krisztus keresztyén átsugárzó Lélek hordozása, erő árasztása, élet közlése, úgy azonban, hogy e tevékenységben benne van az ember egész mivolta. Célja az új ember és az új világ.

De most kérdezzük tovább azt, hogy mi a jelentősége az igehirdetésben az exegézisnek? Erre úgy tudunk felelni, ha előbb tisztázzuk az exegézis értelmét.¹

Az exegézis *ἐξήγιομαι* igéből származik. Jelent magyarázatot, értelmezést, megvilágosítást. Az Ige magyarázata azonban mindenkor függött bizonyos teológiai állásponttól.

Mostanában sok szó esik a teológiai tudomány válságáról. Köztudomású, hogy ezt a válságot *Barth* Károly és a vele rokon teológusok indították meg. E krízis legelőbb az exegézis terén jelentkezett. A dialektika teológia első nagy horderejű terméke *Barth* Károlynak a Római levele. Az is köztudomású a teológia berkeiben, hogy a teológiai tudomány terén megindult válságnak a motívuma *Barth* Károlynak az igehirdetés kérdésével való tusakodása volt. Úgy látta, hogy az igehirdetés meddőségének legfőbb oka a helytelenül felfogott írásmagyarázat. Ezért, miközben a leghevesebb kritikát indítja meg az exegézis régi felfogása ellen, egymásután alkotja meg teljesen új alapokra épített exegétikai munkáit.

A dialektika teológia kritikája a liberális teológia válságává lett. E teológiai irányzatnak két főformája uralta hosszú évtizedeken át a teológiai gondolkodást. Egyik a történeti teológia, a másik az élményteológia volt. Mindkettő alapvető módon határozta meg az exegézis tudományának az értelmét.

A liberális történeti teológia szerint a keresztyénségnek a történelemben van a forrása. Az összehasonlító vallástörténeti iskola exegétája a bibliát egy Elő-Ázsiából kiindult vallásos mozgalom dokumentumának tekintette és azt keletkezési korából az egykorú és a megelőző vallási képzetekből, a babilóniai, illetve hellenisztikus kultúrából magyarázta. A nagy vallásos személyiségeket is koruk

¹ Az exegézis értelmét feltáró alábbi fejtegetések részletesebb kidolgozásban megtalálhatók: „A dialektika teológia és az exegézis“ — című hosszabb tanulmányomban, a kolozsvári teológiai fakultás tanárai által dr. Keeskeméthy István professzor életének 70-ik fordulóján kiadott „Theológiai tanulmányok“ című munkában. L. a 45—69. l-akat.

vallásos és kulturális hatásaiból akarták maradék nélkül megérteni ennek az iskolának exegétái. Pál apostolt pl. beállították abba az eredeti milieu-be, amelyben élt, összekötötték azokat a szálakat, amelyek Pált korához kapcsolták és megjelenítették őt, mint korának gyermekét, aki mint rendkívüli vallásos személyiség, igen hatásos dolgokat mondott el a maga vallásos élményeiről az első század gyermekeinek.²

De az exegézis karakterét meghatározta az élményteológia is. Ennek képviselői azt tartották, hogy a keresztyénség élet, mégpedig élményekben jelentkező élet. Abban a meggyőződésben voltak, hogy az embernek képessége van arra, hogy bizonyos élmények útján birtokba vegye Istent. E felfogás szerint az exegézisnek az volt a feladata, hogy ezt az életet leírja, mert úgy gondolták, hogy a Szentírás sem egyéb, mint vallásos élmények kifejeződése. Különösen kedvenc gondolat volt a Szentírásban misztikus élményeket keresni. E teológiai irányzat képviselői sokat tanítanak a nagy vallásos személyiségek élményeiről. *Barth* Károly a római levél magyarázatához írott előszavában csípős iróniával ír azokról az élmény-teológusokról, akik Pál apostolnál mindent az ő damaszkuszi élményéből magyaráznak.

Szögezzük le e teológiai felfogások alapgondolatait: *A történeti teológia az emberiség történetéből magyarázza a keresztyénséget, az élmény-teológia az ember élményeiből.* Itt is, ott is az a felfogás az alapvető, hogy a keresztyénségnek és legfőbb dokumentumának forrása *az emberi szellemben van.*

Nagy fordulatot jelentett a teológiai gondolkodásban a dialektika teológia irányzata. Amíg ugyanis a liberális teológiában az emberi lét kérdései dominálnak, ebben a transcendens, isteni világ felőli kérdések az elsődüek. *Barth* Károly szerint nem az emberi lét, hanem annak túlvilága, Isten existenciája a kérdések kérdése.⁸ Mint alapvető gondolatot tanítják a dialektikusok, hogy Isten transcendens világa felől, a kijelentés útján nyerünk ismeretet s hogy ezért a teológia a kijelentés teológiája kell, hogy legyen. *Tavaszy* Sándor fogalmazása szerint: „A teológia tárgya Istennek önmagáról szóló kijelentése úgy, amint az Istennek az ő tulajdon Igéjében és Igéjén át hangzik.”⁴

² Török István: *Barth* Károly teológiájának kezdetei. 49. I.

³ *Das Wort Gottes und die Theologie.* München, 1925, 160. 1.

⁴ *Református keresztyén dogmatika.* Cluj Kolozsvár, 1932 2. 1.

Természetes, hogy a dialektika teológia ilyen felfogása döntő fordulatot jelentett az exegézis tudományában is. Ha ugyanis a liberális teológia exegétái a bibliát az emberi szellem termékének tekintették, a dialektikusok azt Isten kijelentésének tartják, ezért azt tanítják, hogy Isten ismeretére egyedül csak az Ige magyarázatán, az exegézis útján juthatunk. A dialektikus exegéták így a biblia, tanulmányozása közben nem az emberi kérdésekre függesztik tekintetüket, hanem mindig az azok mögött levő tulajdonképeni tárgyra, a kijelentésre szegik figyelmüket. *Bullmann* szerint a kortörténeti exegéta számára a történelem egy térképhez hasonlít, amelynek helyei pontosan ki vannak jelölve, úgyhogy a jól megrajzolt térképen a szemlélő könnyen felismer egy bizonyos területet, vagy pontot és minden világosság, amit a kortörténet nyújt, egyetlen pontra, t. i. a kutatottra koncentrálódik. A tárgyexegézis számára azonban a kortörténeti térkép transzparenssé lett, amelyen át felismerhető lesz az azon áthatoló világosság, amelyik túl van a kortörténet síkján.⁶ így támadt *Barth* Károlynak és társainak munkája nyomában a teológiai exegézis, amelyik a Szentírás gondolatait istenből és az ő kijelentéséből igyeksenek magyarázni.

Nagy hordereje van ennek a gondolatnak az igehirdetésben,, mert az az exegéta tekintetét elszakítja a földi, emberi gondolatoktól és szüntelenül a *felséges Istenre és az ő mennyei világára irányítja*.

De világosítsunk rá a dialektika teológia exegézisének egy másik alapvető gondolatára is. Amíg a liberális teológia exegétája idői szempontból tekintette az igét s azt kérdezte elsősorban, hogy mit jelentett az egy bizonyos kor gyermekei számára, a dialektika teológia az örökkévalóság szempontjából tekinti és azt kérdezi, hogy mit jelent az örökkévalóság szempontjából, így a mi korunkra nézve is. Ha pl. a liberális teológia exegétái arra figyeltek, amit Pál apostol, mint korának gyermeke kortársaihoz beszélt, *Barth* Károly szerint „Sokkal fontosabb ennél az igazságnál a másik, hogy ő, mint Isten országának prófétája és apostola, minden idők emberéhez beszél.”⁶

E gondolat önként vezet át annak a kérdésnek tisztázásához, hogy milyen a dialektikus exegéta magatartása az Igével szemben. A liberális teológus érdektelenséggel állott meg a textussal szem-

⁶ Das Problem einer theologischen Exegese des N. T. Zwischen der Zeiten.. 1925. évf. 4. füzet. 339 — 340. 1-ok.

⁷ Közölve Török István i. m. 50. 1-ről.

ben s ha mégis vezette valami érdek, az nem volt egyéb, mint a való tényállás megállapításának érdeke, annak tisztázása, „ami meg van írva.“ A dialektika teológia exegétája azonban existenciális érdeklődéssel áll meg a textus előtt. Nem azt kérdezi, hogy mit jelentett egy textus egy bizonyos kor embere számára, hanem azt, hogy mit jelent az ő élete számára. Az Igének minden egyes gondolatát, követelését a saját személyes életére vonatkoztatja. Nem mint konstataáló szemlélődik felette, hanem valóságos kérdéssel áll meg előtte s azt kérdezi mindig, hogy mi az Igének az üzenete öhozzá.

Az Igével szembeni e magatartás önkéntelenül is egy további lépésre ösztönzi az exegétát. Ha a történeti és élmény teológia exegétája úgy állott a textussal szemben, mint bezárt ember egy bezárt világgal szemben és nem gondolt arra, hogy maga sem befejezett lény, a dialektikusok szerint annál mélyebb megértésére juthatunk, minél inkább nyitva hagyjuk magunkat az Ige tanulmányozása közben, mert a textus annál mélyebb megértésű lehet, minél inkább a kérdés nyitottságában marad vele szemben Én-ünk. A nyitottságra ösztönöznek megoldatlan kérdéseink. Minél ostromlóbak ezek, annál inkább nyitva marad lelkünk az Ige felé. De bizonytalanságaink is nyitottságra ösztönöznek. A világban teljes biztonságérzettel járó exegéta bezárja lelkét, nem érinti meg azt még a világmindenség katasztrófális drámai átalakulása sem, mert számára nincsen semmi nyugtalanító. Aki azonban bizonytalanságban van a világ és a saját emberi élete ellen irányuló sok támadással szemben, az mindig nagyobb nyitottsággal fog megállani az Ige előtt s minél bizonytalanabbnak, kérdésesebbnek látjuk existenciánkat, nyitottabbnak lényünket, annál inkább át fogja hatni lelkünket az Ige.

De tegyük még egy további lépést is gondolatfűzésünkben. Az előbbi teológia exegétája a szemlélődő álláspontjára helyezkedett a textussal szemben is, az étellel szemben is. Egy bizonyos distanciában tekintette mindkettőt. A dialektika teológia exegétája egy életárban benne állva, az egymást követő eseményekben benne élve, az időileg meghatározott egyszeri és nem ismételt eseményekbe bekapcsolódva viszonylik a textushoz. Minél színesebben, változatosabban és titokzatosabban áramlik rajtunk keresztül az élet, minél inkább el tudunk merülni embertestvéreink ezer meg ezer kérdésébe, annál inkább nyitva marad lelkünk az Ige felelete számára. Minél viharosabban és félelmesebben tombol át rajtunk az élet, annál inkább ki fogjuk tární lelkünket az Ige világa előtt is.

S az ilyen életárban álló exegéta azután így nem fog a szemlélő álláspontjára helyezkedni az Igével szemben sem. Nem fogja egy bizonyos distanciából tekinteni annak életét, hanem belekapcsolódik annak életáramlásába, mert tapasztalja, hogy „az Isten Igéje nem valami mozdulatlanul álló tétel komplexum, hanem a Szent Lélek által zúgó életár,⁷ hogy lobogó élet a természete, teremtő hatalom, amelyik megszámlálhatatlan ösztönzést rejt magában, hogy minde- nestől áthatja és újjáteremti az embert.

Álljunk meg elemzésünknek ezen a pontján, mert itt kiviláglik az exegézisnek az igehirdetésben való további jelentősége. Azt mon- dottuk, hogy az igehirdetés Lélek-hordozás, erőárasztás, életközlés. E ponton kiderül, hogy *az exegézis az a tudomány, amelyen mint csatornán át beleárad életünkbe a Lélek s általa belekerülünk az isteni erőnek és léleknek sodrába.*

Barth Károly a római levélhez írott magyarázata előszavában előadja, hogy az Ige megértésében egy vezető gondolata van: az Isten és a világ kvalitatív differenciájának a gondolata. „Ha van szisztémám — úgymond — ez abban áll, amit *Kierkegaard* az idő és az örökkévalóság „végtelen kvalitatív differenciájának“ nevez... Isten az égben és te a földön. *Ennek* az Istennek *ehhez* az ember- hez, *ennek* az embernek, *ehhez* az Istenhez való viszonya a témája a bibliának.⁸ Ennek a gondolatnak azonban az a természetes követ- kezménye, hogy az Isten Igéje és az emberi Lélek között mindig ott tátong egy mély szakadék. „Mert nem az én gondolataim a ti gondolataitok és nem a ti útaitok az én útaim, így szól az az Úr“ Ézsaiás próféta szerint. Az embernek az Igéhez való viszonya ezért mindig mérkőzés, amelyben két Én áll egymással szemben, az isteni és az emberi, két akarat birkózik egymással: a szent Istené és a bűnös emberé s miután az exegéta is bűnös ember, felismeri, hogy az Ige ezer meg ezer gondolata keresztezi, korlátozza az ő életét, döntés elé állítja, amely döntésben saját emberi akarata meg- öldöklésére ösztönzi, hívó engedelmességre vezérli. A döntésben egy vagy-vagy előtt áll az ember, két lehetőség között kell válasz- tania, amelyek sokáig talán egyenlő erejűeknek látszanak, úgyhogy nem képes az ember közöttük választani. De ha egyszer már döntött az ember Isten Igéje mellett, akkor egyszerre csak isteni erők zu- hatagja árad meg rajta, amelyben egyre inkább átfomálódik a Krisztus ábrázatára.

⁷Tavaszy S. i. m. 3. 1.

⁸Römerbrief XIII. 1.

Mondottuk, hogy a Krisztus keresztyéről szóló igehirdetésben árad meg bennünk a Lélek s jut el hozzánk az isteni erő és élet. E ponton kiderül, hogy a kereszten átáradó isteni élet csak akkor fog tovahömpölyögni az igehirdetőn, ha maga is a kereszty útjára lép. És épen az exegézis tudománya ösztönöz ismételten a kereszty útján való járásra, mert az exegétának az Igével való mérközése közben ismételten meg kell tagadnia önmagát.

Az tehát az exegézisnek további jelentősége az igehirdetésben, hogy *a kereszty útjára vezérli az igehirdetőt, ami által képessé lesz arra, hogy a Krisztus keresztyén álsugárzó erő és élet áramlásába belekapcsolódjék.*

Mindig több oldalról hangzik fel a követelés, hogy tisztán és elegyítetlenül kell hirdetni az Igét. Igehirdetésünk gyarlóságának az a legfőbb oka, hogy a tiszta isteni Ige helyett emberi bölcsességet hirdetünk és szubjektív emberi gondolataink az uralkodó gondolatai prédikálásunknak. E gyarlóságunkat akkor tudjuk leküzdeni, ha tisztán és világosan áll előttünk az Igének objektív tartalma. Ennek felismerésére segít minket az exegézis. De nem úgy, mintha az embernek magának hatalma volna arra, hogy a textus tárgyilagos igazságát felkutassa, hanem úgy, hogy az Ige valósága ejti mindinkább hatalmába az exegétát. Ez azonban csak úgy történhetik meg, ha az exegéta maga lemond arról, hogy bizonyos módszerek segítségével maga fixirozza a tárgyilagos igazságot. *Bultmann* szerint az exegézis objektivitásának az az egyetlen garanciája, hogy a történelemben szóhoz ju'ó valóság, az exegétára, mint valóság hat.® Nem az exegéta kerül tehát fölibe a textus tárgyilagos igazságának, hanem maga fogadja el azt, mint tekintélyt, mint normát a döntésben. A textussal szemben első a tett és azután következik a megértés. „Arról tudjuk meg, hogy megismertük őt, ha az ő parancsolatait megtartjuk“ — mondja János apostol. (1. Ján. 2:3.) Jézus pedig így tesz bizonyosságot az ő tudományáról: „Az én tudományom nem az enyém, hanem azé, aki küldött engem. Ha valaki cselekedni akarja az ő akaratát, megismerheti e tudományról vájjon Istentől van-e, vagy én magamtól szólok“ (Ján. ev. 7:16—17). Semmiben sincsen benne inkább az ember, mint a tettben, a cselekedetben. A döntés tényének elemzői nyomatékosan mutatnak rá arra, hogy abban az ember egész mivolta benne van. Az Igével így foglalkozó exegéta Én-jét, egész emberi mivoltát átformálja tehát az Ige.

⁹ I. m. 344 1

Mondottuk, hogy Isten az ő igehirdetésére kiválasztott gyermekének nemcsak a száját veszi igénybe, hanem lénye legmélyében megragadja őt s az ő egész mivoltán keresztül árasztja e világba a Lelket, az erőt és az életet. Ezen a ponton látjuk meg azt, hogy *drága eszköze Istennek az exegézis tudománya, mert általa az ember egész mivoltát hatalmába keríti, átformálja és újjáteremti.*

Az existenciális filozófia egyik alapgondolata szerint a létet nem a gondolkozás alkotja, hanem minden lényeges határozmányával együtt elfogadja. Áll ez a gondolat a vallás világában is. *Kierkegaard* szerint az Isten létének a bizonyítása lehetetlen. Előbb elfogadjuk s azután haladunk tovább következtetésünkben. Első az élet s azután jön annak magyarázata. Amikor azonban a létet elfogadjuk, azt életünk eleven darabjává is tesszük. Isten léte is, elfogadása által, élő darabjává lesz életünknek, vagy helyesebben önmagunk leszünk Isten élő darabjává. így is, úgy is az Ige magyarázata mindig önmagunk magyarázata is lesz. „Nincsen pusztán annak magyarázatára szoruló exegézis, ami meg van írva“, hanem egy bizonyos módon a textus magyarázata összefüggésben van az exegéta önmaga magyarázatával, miután minden szó, amit a történelem felől mondunk, önmagunk felől is mondott szó, tanítja *Bultmaun*.¹⁰ Azt jelentik tehát ezek a gondolatok, hogy az igehirdető mindenestől benne kell, hogy legyen abban, amit mond, de ennél még fontosabb az, hogyha így mindenestől benne él abban, amit hirdet, nemcsak gondolatoknak lesz tolmácsa, hanem bizonyágtételén keresztül élet fog áradni s ereje lesz minden gondolatának, mert isteni erő fogja feszíteni azokat. Szent tűz fogja áthevíteni minden gondolatát, a Lélek tüze. Az ilyen igehirdetés az igazi misztérium, mert az ilyen bizonyágtételen keresztül gyúlnak lángra az arcok, dobbannak meg a szívek, nyílnak látásra a szemek és támadnak tiszta szívek és új lelkek.

Az igehirdetés célja az új ember és az új világ. Az exegézis az az eszköz, amelyen át nemcsak az exegéta születhetik újjá, de *maga is hordozójává lehet az újjáteremtő Léleknek, úgyhogy bizonyágtétele nyomán Isten újjászületett gyermekeinek serege fog körüllötte sereglenni.*

Az tehát a dialektika teológia által támasztott nagyjelentőségű fordulat az exegézis tudományában, hogy a Szentírás gondolatait Istenből igyekszik megmagyarázni. E teológiai szemponton kívül

¹⁰ Der Begriff der Offenbarung in N. T. Tübingen 1929, 9—10 1-ok.

nincsen a bibliának megértése. További jelentősége abban áll, hogy előbb az exegétát magát állítja az isteni kijelentést hordozó Ige mértéke alá s azt a gondolatot hirdeti, hogy első az Ige szerinti élet s azután jön annak a magyarázata. Minden exegézisnek ezek a fundamentális gondolatai.

Most már van olyan vélemény is, amelyik azt tartja, hogy az emberi szellemnek semmi szerepe sincsen a kijelentés közvetítésében, hogy Isten az ő Igéjének hirdetésére az embernek csakis a száját veszi igénybe. Mi abban a meggyőződésben vagyunk, hogy Isten az ő kijelentését az emberiség történetének egy szakasza útján az ő bizonyágtevői lelki életén keresztül eszközölte. S Isten úgy az ő bizonyágtevőinek lelki életében, mint a történelemben olyan mozgalmat támasztott, amelyhez hasonló még nem volt az emberiség életében. *Makkai Sándor* az *Elátkozott óriások* c. könyvében az evangéliumot egyenesen forradalmi jelenségnek mondja. Azt jelentik mindezek a gondolatok, hogy *Isten az ő kijelentését az emberi szellem igénybevételével eszközli, hogy az Ige magyarázatának van emberi oldala is.*

Az elmúlt évtizedekben sok szó esett az összehasonlító vallástörténeti iskoláról. Amint fentebb is említettük, ez az irányzat a keresztyénséget egy Előzsiából kiindult vallásos fejlődés eredményének tekinti. E felfogást visszautasítottuk. A keresztyénség egyedül az isteni kijelentésből magyarázható. Mégis a vallástörténeti iskola igen nagy horderejű szolgálatot végzett. Bemutatta a keresztyénséget az élet talaján, az első századnak lázas és lüktető életárjában. Szolgálatát által megláthatjuk a keresztyénséget színes tarka vallások közösségében s azt a meggyőződést szerezzük tanításai nyomán, hogy az isteni forrásokból támadt evangélium ezeknek köntösébe öltözött.

A valláspszichológia fiatal tudománya is megtermékenyítette az elmúlt évtizedek teológiai gondolkozását. Más vonatkozásban már volt szó arról, hogy ez az irányzat az emberi szellemből akarta kidesztillálni a keresztyénséget. E véleményt megcáfoltuk. De ha vannak teológusok — s a dialektusok között is vannak — akik hirdetik, hogy Isten az ő kijelentésének közlésében nem veszi igénybe az emberi lelket, mi abban a meggyőződésben vagyunk, hogy a kijelentés az ember egész szellemi életén át árad be világunkba. Nem tudjuk pl. megérteni a Pál apostolnak adatott kijelentést, ha nem tekintjük azt egész mívoltán keresztül áthullámzónak. Mi tehát a kijelentést a lelki élet mozgalmas világában akarjuk megérteni.

Az elmúlt évtizedekben hatalmas tudományos munka indult meg a hellenisztikus görög nyelvnek, az ú. n. *κοινή*-nek a megismerésére. E kutatások meggyőztek arról, hogy ez a nyelv lényegesen különbözik a klasszikus görög nyelvtől. Összetört már benne a klasszikus formák szépsége, de beleszövődött sok népies elem s hajlékonyabbá lett a gondolatok kifejezésére. Isteni kijelentés az evangélium, de nem vagyunk képesek megérteni ennek a nyelvnek a közvetítése nélkül.

Az Igének tehát emberi köntöse van s mi nem tudjuk megérteni a maga egész jelentésében, ha nem tudjuk megvilágítani az emberi oldalról is. S az exegézisnek az igehirdetésben ebben a vonatkozásban az a jelentősége, hogy *a mozgalmas, lüktető emberi élet sodrában mutatja be az Igét* s úgy látjuk meg igazán, hogy az emberi élet mennyire az Ige számára van teremtve, ha meg tudjuk érteni, hogy a világtörténelem egy szakaszában és nagy vallásos személyiségek életében milyen nagy átalakulásokat eredményezett. S itt világosodik meg előttünk az a nagy gondolat, hogy az exegézis az isteni élet sodrába állít be, de az emberi életárba is belekapcsol.

Világítsuk meg röviden az exegézis így felsorakoztatott szempontjait egy példán. Jézus a Ján. ev. 3:3 v.-ben a következőket mondja: *αμὴν λέγω σοι, εἰάν τις γεννηθῆ ἀνωθεν, οὐ δύναται ἴδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.* Ez igében a *γεννηθῆ ἀνωθεν* értelme tisztázandó. Legköz.lebbfekvő a textusnak nyelvészeti magyarázata. A *γίνομαι* ige ebben a vonatkozásban annyit jelent, mint születni. Az *ἀνωθεν* jelentése pedig annyi mint újból vagy felülről. A filológiai kutatás szerint az ige jelentése annyi mint felülről születni. De igen kézenfekvő ennek a gondolatnak összehasonlító vallástörténeti magyarázata is. S a vallástörténetesek rámutatnak arra, hogy az említett kifejezés a misztérium-vallások nyelvéből való. S hogy az összekapcsolja a keresztyénséget a misztérium-vallásokkal, az akkori világ divatos vallásaival, amelyeknek központjában levő misztérium épen az újjászületés volt. E kifejezés tehát a misztérium-vallások köntösében mutatja be a keresztyénséget. De önként adódik, hogy az újjászületés jelentését valláslélektani oldalról is megmagyarázzuk. Kalauzolója mellett meg tudjuk, hogy az újjászületés a lelki életben végbemenő egy folyamat. Közelebbről szólni lehet e fogalommal kapcsolatban arról, hogy van-e szerepe abban az értelemlnek, az akaratnak, vagy tudatalatti erőknél. Az eredmény az, hogy az újjászületésben az emberi szellem képességei passzív magatartásúak.

Az összehasonlító vallástörténeti és valláslélektani magyarázatok megállották ezen a ponton. Mi azonban tovább megyünk és így jutunk a legfontosabbhoz, a teológiai magyarázatához s ennek a szempontnak kalauzolása mellett jövünk rá arra, hogy az újjászületés eszközlője Isten, akinek az akciója nélkül végeredményében homályban maradna számunkra az Ige. De a teljes megértés mégis csak ott fog bekövetkezni, ahol az exegeta ezt az Igét: *ἰμάς γιννῆθήνην avmOtv* (Ján. ev. 3:7) önmagára vonatkoztatja és addig tusakodik önmagával és az Igével, amíg Isten felette is megárasztja lelkét és újjáteremti életét. Csak az így újjáteremtett exegeta képes igazán a fenti textus magyarázatára, mert csak ekkor fogja árasztani a lelket, az erőt és az életet, az Isteni Lelket és az általa eszközölt új életet.

Az ígének ilyen sokoldalú magyarázata útján annak rejtelmes mélységeibe fogunk behatolni, a teljes értelmet azonban mégsem fogjuk sohasem birtokolni, mert a véges ember a kijelentés végtelen világát sohasem lesz képes átfogni. Az ige lényege és a vele szemben álló ember természete folytán annak exegetikai megértése csak megközelítőleg lehetséges. A szentírás és magyarázója között mindig marad valami távolság.¹¹

Dr. Mátyás Ernő.

¹¹ Maksay Albert: Az exegezis problémája. Kolozsvár, 1931. 27—29 l-ok.

A sárospataki lelkész továbbképző tanfolyamon tartott előadásomnak az volt a legfőbb célja, hogy ösztönzést nyújtson az exegezis tudományával való foglalkozásra, azért az alábbiakban közöljük az utóbbi évtizedekben megjelent magyar exegetikai munkákat s egy pár alapvető német exegetikai munkát.

1. Kecskeméthy István: Máté evangéliumának magyarázata. Kolozsvár, 1902.— 2. Lencz Géza: Máté evangéliuma. Debrecen, 1927.— 3. Pongrácz József: Máté evangéliuma. Pápa, 1933.— 4. Kecskeméthy István: Márk evangéliuma. Kolozsvár, 1933.— 5. Muzsnai László: János evangéliumának és leveleinek magyarázata. Torda, 1926. — 6. Pongrácz József: János ev. I—IV. részének magyarázata. 1913. — 7. Pongrácz József: A galatákhoz írt levél magyarázata. 1915. — 8. Kecskeméthy István: Kézikommentár Pál apostolnak a Tihikus és Onesimus által küldött leveleihez. Kolozsvár, 1905. — 9. Pongrácz József: Az Efézusi levél magyarázata. 1915. — 10. Erdős József: A zsidókhöz írt levél. Debrecen, 1894. — 11. Victor János: Boldog rabság. (Filippi levél magyarázata.) Bp. 1933. — 12. Bartók György: Jakab levele. Kolozsvár, 1908. — 13. Muzsnai László: A Jelenések könyvének magyarázata. 1913—1924.

A német teológiai irodalomból épen csak egy párat említek meg: 1. Schlatter: A. Erleuterungen zum Nt. Stuttgart. 1928. — 2. Die Schriften des Nts. 1917, 1920. — 3. Barth K.: Der Römerbrief. München, 1924. — 4. Barth Károly: Die Auferstehung der Tóten, München, 1926. — 5. Barth K.: Die Erklärung des Philipperbriefes. München, 1928.

Az exegézis jelentősége az igehirdetésben.¹

(Különös tekintettel az ótestamentumi kijelentésre.)

Református Anyaszentegyházunk egyik szimbolikus könyvének, a Confessio Helvetica Posterior-nak mindjárt a bevezető soraiban a Szentírásról a következőket olvassuk: „ . . . hisszük és valljuk, hogy a szent Prófétáknak és Apostoloknak az ó- és újtestamentumi kánonikus könyvekben befoglalt írásai az Istennek valóságos és tulajdon beszéde.“ Hogy a reformátorok a „próféták és apostolok írásai“ alatt nemcsak a szigorú értelemben vett prófétai és apostoli iratokat, hanem az egész Szentírást értették, azt a hitvallás további sorai, amelyekben a próféták és apostolok mellett az „atyákéról is szó van, világosan mutatják. A döntő bizonyítékokat természetesen maga a reformációnak „formális princípiumává“ lett Szentírás szolgáltatja hozzá. Az Újtestamentum több helyén ugyanis utalás történik arra nézve, hogy mit kell az Isten *beszéde*, az ő *Igéje* alatt értenünk. A Megváltó a farizeusok és írástudók külsőségekre vonatkozó rendelkezéseivel szemben erősen hangsúlyozza a *parancsolatok* isteni érvényét², sőt a hegyi beszédben azok megtartásától teszi függővé az embernek az Isten országába való bejutását.⁸ Ugyancsak a hegyi beszédben szól arról, hogy nem jött a *törvény* és a *próféták* eltörlésére, hanem azoknak betöltésére⁴, mert „míg az ég és a föld elmúlik, a *törvényből egy* jóta, vagy egyetlen pontocska el nem múlik, amíg minden be nem teljesedik“⁵. A meggyógyított poklostól pedig egyenesen megkívánja az atyáknak adott *kultuszt törvény* pontos betartását: „eredj el, mutasd meg magadat a papnak és vidd

¹ Ez az előadás a lelkészt továbbképző tanfolyam óta változáson esett át. A tanfolyamon történt hozzászólásokban és azokkal kapcsolatos magánbeszélgetések közben felvetett kérdésekre (őstörténet, Én. Én. Jób, Prédikátor) amennyire a dolgozat terjedelme megengedi, feleletet próbál adni. Ezenkívül, amint a tanfolyam résztvevői tapasztalni fogják, továbbviszi az exegézisről szóló fejtegetéseket is.

² Mt. 15:6; Márk 7: 13.

» Mt. 5:19—20. ♦ Mt. 5: 17. † Mt. 5:18.

fel a te tisztulásodért, amit Mózes parancsolt“⁶. Feltámadása után, amikor az Isten-Igék beteljesedését akarja dokumentálni, a *prófétákra* és *zsoltárokra* hivatkozik.⁷ Ezek szerint a *parancsolatok*, a *törvény*, a *próféták* és a *zsoltárok* mind Isten-Ige, amellyel élnünk kell.⁸ Méltán beszél tehát Pál apostol a zsidóknak a pogányoktól való megkülönböztetésénél arról, hogy „az Isten reájok bízta az ő *beszédeit*“.⁹ S minden valószínűség arra mutat, hogy az ótestamentumi szent iratokra gondol, amikor a Timotheushoz írt levélben a „szent írásokról“ szólva, amelyek „bölcsé tesznek az idvességre,“ megvallja, hogy a „*teljes írás Istentől ihletett* és hasznos a tanításra, a feddésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre“.¹⁰

1. A Szentírás kijelentésjellege elleni támadások magvait tulajdonképpen az orthodoxia vetette el a reformátorok által helyesen és sokat hangoztatott *testimonium Spiritus Sancti internum*-nak az írás külső ismertetőjeleire (világosság, megbízhatóság, autenticitás stb.), sőt betűire való kiterjesztésével, azaz a verbális inspiráció tanával, amelynek kimondása a tények ismerete mellett épen olyan vakmerő vállalkozás volt, mint az orthodoxiára reakcióként támadt különböző iskolák és szellemi irányzatok képviselőié, akik az emberi lélek és a vallás törvényeit figyelmen kívül hagyva, olyan területekre is begázoltak, amelyeken csak lehúzott sarukkal lett volna szabad megállniok. Mondanunk sem kell, hogy az írás kijelentésjellege elleni támadásokból csaknem minden bibliai íratnak rész jutott. Különösen az Ótestamentum egyes részei ellen hangzottak el egyoldalú kifogások, amelyek, ha nem is mindenütt s nem is egyenlő mértékben, idők folyamán igazságként ható véleménnyé formálódtak, amelynek elterjedését, akár meggyőződésből, akár nem-törődömségből, mi magunk, az Ige egyházának őrei is, előmozdítottuk. Gyakran halljuk ma is komoly gondolkozású, vallásos meggyőződésű, hívő emberek részéről az Ótestamentumról, hogy az „egy elfajult nép erotikummal¹¹ átítatott irodalmi produktuma,“ amelyben „nagy, égető problémák megoldatlanul maradtak*¹²; azé a népé, amelynek „vallása a fejlődés természetes menete szerint a szkepszis vallásává lett“.¹³ Lényegileg megegyezik ezzel az a másik

⁸ Márk 1:44; Luk. 5:14.

⁹ Luk. 24: 44.

¹⁰ 5. Móz. 8:3; Mt. 4: 4; Luk. 4: 4.

» Róm. 3: 2.

2. Tim. 3: 15—18.

¹¹ Itt egyes eseteken (1. Móz. 34; 35: 22; 38: 12—30; Bír. 19; 2. Sára. 11.) kívül különösen az Énekek Éhekére történik gyakori hivatkozás.

¹² Pl. a Jób könyvében a kegyes ember szenvedésének a problémája.

¹³ Állításukat a Prédikátor könyve felfogására alapítják.

vélemény, hogy az Ótestámentum „közönséges zsidó történet“, „betűkben megkövesedett rideg törvény-vallás“, melynek Istene „bosszúálló, kegyetlen Úr“, aki törvényekben parancsot oszt népének, mely életét a „szemet-szemért, fogat-fogért“ törvényre rendezte be. S ha egyesek el is ismerik a próféták emelkedett vallásos felfogását, szigorú erkölcsi követelményeit és a zsoltárok mély, individuális-jellegű kegyességét, csak *előfoknak* tartják azt az Ujtestámentumhoz, melynek vallásos világától áthidalhatatlan szakadék választja el.

Két egymással homlokegyenest ellentétes felfogással állunk tehát szemben. Az egyik az egész Szentírást Isten szájából származó *beszédnek*, *Isten-Igének* vallja; a másik az ótestámentumot a vallásos erotika és szkepszis kifejezőjének, írásbeli megnyilatkozásának tartja s benne csak külső, profán történetet, a zsidó nép életét szabályozó törvényformákat lát s magasabb vallásos felfogást tartalmazó részeit a testtélett Igében adott kijelentés előfokának veszi.

Lássuk, kijelentés e valóban az Ótestámentum?

Mi a kijelentés? Isten létének valamilyen formában való megnyilatkozása. önmaga bizonyágtevése arról, hogy *ő van*. Lényegének feltárása azok előtt, akikkel megakarja magát ismertetni azért, hogy akarata, terve, célja nyilvánvalóvá legyen s az őt megismerők életében megvalósuljon. A kijelentés teológiai vonatkozásaitól most eltekintve s magát az Ótestámentumot tartva szem előtt, lehetetlen észre nem vennünk, hogy ott az isteni önközlésnek egész hosszú, mondhatjuk szakadatlan sorával van dolgunk, amely mögött, ha a szín, a körülmények, a kijelentést felfogó s az abban közölt célkitűzéseket munkáló személyek változnak is, *mindig ugyanaz az Isten áll*. Más szóval a kijelentett isteni akarat kerete, időben és térben való megjelenési formátuma s a kísérő jelenségek lehetnek mások, de lényege mindig ugyanaz marad: *a végtelen Isten léteinek megnyilvánulása a véges ember előtt; a szentséges Valóság felismerése a bűnös por által*. Nem változtat tehát a lényegen az, hogy Isten szentségének megismerésénél különbségekkel találkozunk.¹⁴ A legrégebb szentségmegismerésben Isten *megközelíthetelensége* jut kifejezésre. Isten a beth-semesi ek közül csapással sújtja azokat, akik hozzá mertek közelíteni s ládájába betekintettek.¹⁵ A patrarchák kora szentség-felfogását, Isten *magasságosságát* a Jákob lajtorjája őrizte meg számukra.¹⁶ Egy másik formája a *féltön-*

¹⁴ V. ö. J. H á n e l: Das Wort Gottes und das Alte Testament. Gütersloh. 1932. 11 — 18. o.

¹⁶ 1. S. 6: 19.

«« 1. Móz. 28: 17.

szertő Isten ismeretében áll előttünk.¹⁷ Legjobb kifejezését az író-profétáknál találjuk a *tökéletes szentség* gondolatának kiemelésében. Jahve mindenekfelett való szentsége az ő *dicsősége*, a *kábád*. Ézsaiás háromszor szentnek mondja azt, akinek dicsősége teljesen betölti a földet.¹⁸ Ez a szentség oly megrendítő, hogy a bűnös ember látásától is megsemmisül.¹⁹ A Mózesnek adott kijelentésnél halál vár minden élőlényre, emberre és állatra egyaránt, ha annak a hegynek csak a szélét is érinti, amelyen Jahveh *szentnégében* és *dicsőségében* lakozást vett.²⁰ Istennek az ő tökéletességéből származó szentségét emeli ki Jézus eme parancsával: „Legyetek tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes“,²¹ mintha csak az Ábrahám-nak tett kijelentésre épített volna: „Én vagyok a mindenható Isten, járj énelőttem és légy *tökéletes!*“,²² amit a Szentségtörvény ezzel a központi parancsal ad vissza: „Szentek legyetek, mert én az Úr, a ti Istenetek szent vagyok“.²⁸ A fogság utáni zsidóság vallásos hite a szentségfogalom prófétai s Jézus által is jóváhagyott tartalmát semmivel sem bővíti, mégis újat alkot azáltal, hogy azt a legmagasabb fokot, melyet református egyházunk hitvallásában a *Soli Deo Gloria* elve képvisel, a szentségmegismerés második formájával, a patriarchák szentség-hitével kombinálva, a túlvilág! Istenre, más szóval Isten transcendenciájára vonatkoztatja.²⁴ Mint láttuk, ez a vonás a Jézus parancsában is megvan a „mennyei Atyátok“ kifejezésben.

A szentségfogalom tartalma mellett, ami kétségtelenül fontosabb, annak megismerésénél mutatkozó emberi magatartásban is a legteljesebb összhang uralkodik az Ó- és Újtestámentum között. Az isten léteire való ráébredés, vagy megismerés az emberben a semmiség, az önmegtagadás, a minden földi értéket megvető teljes alázat érzését s annak nyomán a magát kijelentő Szentség szolgálatában a mártýromsággal is számoló elhatározásokat vált ki. Talán elegendő itt az Ótestámentumból Mózesnek a csipkebokornál történt megrendülésére²⁵; az Illés Istennel való hórebhegyi találkozására²⁰, az Ézsaiás és Jeremiás elhivatására²⁷ hivatkozni, míg az Újtestámentum_különösen a tanítványok életében²⁸ és Pál apostol damasz-

¹⁷ Józ. 24:10.

¹⁸ Ézs. 6:3.

¹⁹ Ézs. 6:5.

²⁸ 2. Móz. 19: 12—13; 21: 23: 24. V. ö. W. E i c h r o d t: Theologie des Altén Testaments. Leipzig. 1933. I. r. 139—146. o. Gottes Heiligkeit c. alatt.

²⁷ Mt. 5:48.

²⁸ 1. Móz. 17:1.

» 3. Móz. 19:2.

M Zsolt. 11:4; 22:4. · ²⁵ 2. Móz. 3:5-6.

²⁸ 1. Kir. 19:11 — 15.

²⁷ Ézs. 6: 1—10; Jer. 1:4—10.

²⁸ Mt. 14: 22-33; 26: 75; 24: 37 s köv.; lán. 20: 28 stb.

kuszi úti vívódásában⁷⁹ tárja elénk ugyanazt a magatartást. A kijelentés tehát Isten léteiének a megnyilvánulása, a bűn gyermekének ez *szentségközlés*, vagy ami ugyanazt jelenti *szentségwiegismerés*.

Az a kérdés most már, hogy milyen viszonyban van az Énekek-Énekének tartalma, a kegyes Jób szenvedésének problémája, a Prédikátor könyvének sajátságos felfogása, továbbá az Ótestámentumban legtöbbet kifogásolt törvény és történet ezzel a kijelentéssel?

Általános elfogadott nézet, hogy az Énekek Éneke, mely szerelmi költemények, helyesebben nászénekek gyűjteménye,⁸⁰ tartalmának szimbolikus, illetve allegorikus, vagy typológikus értelmezése folytán került a kanonikus könyvek közé.⁸¹ A zsinagógák tagjai Jahvének a választott nép iránt megnyilatkozó szeretetét olvasták ki belőle, míg a keresztyén magyarázók a Krisztusban megjelent Messiásnak az egyház, illetve a hívő lelkek utáni vágyakozására vonatkoztatták. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy e bájos ének kijelentésjellegének bizonyításánál semmiféle különleges magyarázgatásra nincs szükség. Minden szimbolikus, illetve allegorikus értelmezéstől mentesen úgy kell venni, amint számunkra adatott. Egy *királynak* a *mátkája* iránti szeretete van benne megénekelve. Hasonló tartalmú a 45. Zs., amelynek kanonizálását szintén allegorikus értelmezésre vezetik vissza.⁸² Az Énekek Éneke „erotikus felfogásának” s ezzel kapcsolatos sajátságos szemléletének helyes megítélésénél a két ének belső rokonságát nem lehet figyelmen kívül hagyni. Tudott dolog, hogy a 45. Zs. az úgynevezett *király-zsoltárok*³³ csoportjához tartozik, amelyek Izráel nyilvános istentiszteleteinek a mindenkor királyra vonatkozó *kultikus énekei* voltak.⁸⁴ A kultuszba való felvételükhöz a döntő motívumokat a *királyság* intézményének Isten-

⁷⁹ Csel. 9:3-6.

⁸⁰ Az ének fajára vonatkozó különböző vélemények ismertetését I. E. Selln: *Einleitung in das Alté Testament*. Leipzig. 1933. 147. o.

⁸¹ Tóth Lajos: *Ószövetségi bevezetés*. Pápa. 1933. 262. o.

⁸² R. Kittel: *Die Psalmen*. Leipzig. 1914. 2. kiad. 172. o.

⁸⁸ Zs. 2, 18, 20, 21, 45, 72, 101, 110, 132, (141: 1 — 10; 89:47—52). Közös vonás bennük, hogy a királlyal foglalkoznak. Kultikus vonatkozásaik szerint több csoportra oszthatók; van közöttük hálazsoltár: 18 = 2. S. 22:1 —10; nyilvános panaszszoltár: 89:47—52; fogadalomzoltár: 101; á l d á s z s o l l á r: 72; kérést tartalmazó ünnepi l i t u r g i a: 20, 21, 132; orákulumzoltár: 2, 45, 72, 110, 132. (V. ö. S. Mowinchel: *Psalmenstudien III. Kultprophetie und prophetische Psalmen*. Kristiania. 1923. 78. o.)

⁸⁴ A királyok személyének megállapítása, biztos adatok híján, ma már lehetetlen. Leghelyesebb Izráel mindenkor királyára, mint Jahveh választottjára, vonatkoztatni.

től rendelt volta adta. A királyt Jáhveh maga választja ki,⁸⁶ akit aztán fiává fogad.³⁸ Isten felkentje ő,⁸⁷ azért jobbán ül;⁸⁸ általa ítéli meg népét.³ Kötelessége mindenk felett az Úr parancsainak teljesítése.⁴⁰ A király egyben *pap is a Melkicedeq rendje szerint*,⁴¹ mint ilyen áldozatot mutat be, esküszik és fogadást tesz Jahvének.⁴² Küldetésénél fogva a szegények és elhagyottak pártfogója.⁴⁸ Istennek a néppel kötött szövetségénél magatartása elsőrendű jelentőségű.⁴⁴ Áldott voltától függ a nép jóléte és boldogsága,⁴⁶ azért imádkoznak érte és áldják őt.⁴⁶ Mindezekből nyilvánvaló, hogy a régi Izraelben a királyságnak vallásos karaktere volt, ami a politikai és a vallásos élet egységének kialakulásához vezetett. Ha még hozzávesszük, hogy a választott nép a kultuszban élte a maga vallását, akkor könnyen megérthető, hogy egy olyan tartalmú ének, mint a 45. Zs., mely Isten küldöttének a szeretetéről szól, annak boldogságát festi s jövődjére vonatkozó orákulumot tartalmaz, helyet talált a vallásos gondolkozást kifejező kultuszban. Ez a tény fényt vet az Énekek Énekére is. A választott nép számára nem közömbös, hogy Isten kit rendelt felkentjének oldala mellé s milyen érzések fűzik a „királyi“ szíveket össze, mert hisz a király boldogtalansága maga után vonta a nép boldogtalanságát is. Ilyen értelemben az Énekek Éneke Izrael vallásos életének a megnyilatkozása. Erre az életre erotikus vonásokat ráaggatni, az ótestamentumi feifogás teljes ismerete mellett,⁴⁷ minden komolyságot nélkülöző, meddő kísérlet. A hivatalos vallásnak, amelynek kultuszában — mint láttuk — a királyság eszméje, élete és jövődjé sorsa szóhoz jutott, sohasem lettek alkotó elemeivé az idegen népek vallásából átvett erotikus szokások. Az Énekek Énekében a próféta sem látott a maga szigorú vallásos és erkölcsi felfogásával ellentétes megnyilatkozásokat, különben mint alacsonyabbrendűt és odanemillőt kiirtotta volna a Jahvizmusból s most a többi szent iratokkal együtt nem képeznék

³⁵ 5. Móz. 17: 15; 1. S. 10: 24; 16: 12.

³⁷ Zs. 20: 7; 45: 8; 132: 10.

³⁹ Zs. 72: 1—2.

⁴¹ Zs. 110: 4.

⁴³ Zs. 72: 4.

⁴⁵ Zs. 45: 17; 72: 16.

⁵⁰ Zs. 2: 7.

³⁸ Zs. 110: 1.

⁴⁰ Zs. 101.

⁴² Zs. 20: 4; 132: 2.

⁴⁴ Zs. 132: 12.

⁴⁶ Zs. 20: 10; 72: 15.

⁴⁷ A már említett helyeken kívül (1. a 10. j.) elég talán a Dekalog (2. Móz. 20: 14. és 5. Móz. 5: 18) továbbá a deuteronomikus törvény idevonatkozó (5. Móz. 16:21; 23:17-18) rendelkezéseire hivatkozni, amelyek a parázsnaságot és a qedesák vallásos gyakorlatát a legszigorúbban elítélik.

az emberiség közkincsét.⁴⁸ A test szépségének dicséretével pedig nincs feltétlenül érzékiség összekötve. A test különben is a Szent-Lélek temploma, amelyet a mennyei Atya a Krisztus testének tag-jává rendelt.⁴⁹ S ha nem okoz megbotránkozást Istennek ez az Igéje: „annakokáért elhagyja a férfiú az ő atyját és az ő anyját és ragaszkodik feleségéhez: és *lesznek kelten egy testié**⁵⁰ nem tudjuk megérteni, miért kell akkor kétségbe vonni az Énekek Éneke kijelentés-jellegét, hisz ugyanazt az örök isteni gondolatot fejezi ki ez is, csak más formában. Nincs nagyobb felmagasztaltatás és szentségesebb kijelentés az ember számára, mint az, hogy Isten a rothadandó testbe a halállal és sírral egyenlő erejű, tehát az elmúlással örök harcban álló szeretetet beleplántálta, melynek „lángjai tűznek lángjai, az Úrnak lángjai“ (salhebet Jah)⁶¹, amely épen eredeténél és lényegénél fogva a mennyei világ üzenete bennünk s egyben bizonyág is az örökéletről, amelyet Isten a legtökéletesebb szeretet ben, Jézus Krisztusban kínál fel nekünk.

Jób könyvében a kegyes ember szenvedésének a problémáját még eddig minden kutató elintézetlennel tekintette. A sokat vitatott kérdést általában Így szokták összefoglalni: ha Jób nem fogadja el szenvedéseinek magyarázatául a barátjai által hangoztatott *tálio-törvényt*, melynek summája a *visszafizetés dogmája*, ha a szenvedés nem a bűnökért való bűnhődés, miért bocsát akkor az *igazságos Isten* szenvedést a *kegyes emberre*? S miért van az, hogy az istentelenek szerencséje sokszor nagyobb az Istenben bízókénál? S e kérdésekből egy újabb kérdés adódik: a tökéletes Isten az ő kijelentésében miért állott meg félúton a szenvedés miértjére adott feleletnél? — Az emberi életnek, vele a teológiai gondolkodásnak is örökké aktuális problémája ez, amelyre Jób óta naponként száz-ezrek várják a megoldást nyújtó feleletet. Pedig Isten a maga hatalmára apelláló beszédeivel⁵⁸ már Jóbnak megadta a határozott választ. Nem félmegoldás az, hanem *tökéletes*, mint a benne magát kijelentő Úr-Isten. Azért adja ő a szenvedést, hogy *mindenható*-

⁴⁸ A Jahveh-prófétáknak erre bő alkalom kínálkozott volna, mert az énekgyűjteményben adott kijelentést hosszú századok alatt foglalták össze. Legrégibb darabját a 6:4 (6:1) alapján Kr e. 800-ból származtatják. Mai formájában kb. az V. vagy IV-ik században állott elő. (I. E. Sellin: Einleitung. 147. o.)

⁴⁹ I. Kor. 6: 13, 14, 19.

⁵⁰ I. Mózs. 2:24.

⁵¹ Én. Én. 8:6. V. ö. W. Vischer: Das alté Testament als Gottes Wort. Zwischen den Zeiten. 1927. 5. évf. 5. füzet. 393. o.

⁵² Jób. 38; 39; 40; 4; 42.

sága nyilvánvalóvá legyen. Nemcsak a szenvedésadásban. Abban is. Főleg azonban a csapások közötti *megtartás* által. A kegyes ember életében szenvedésre Isten *megtartó hatalmának a megnyilvánulásáért* van szükség. *Megtartását* csak benne bízó gyermekeinek mutatja meg; a Sátán szolgálival szemben mindenhatósága nem lehet más, mint *ítélet és kárhoztatás*. A Jób könyvében adott kijelentésnek ez az egyetlen közvetlen célja,⁵³ a többi járuléka és kísérője ennek. Igazságos e Isten? Minden bizonnyal! A szenvedés ópen azért van, hogy abban az Ő igazságossága megnyilvánuljon. Ami az arany számára a választóvíz, az a szenvedés az Isten gyermekei számára: a *megtartás mértéke*, amelynek igazsága és bizonyossága mellett a gonoszok látszólagos szerencséje másodlagos jelentőségű. — Más kérdés az, hogy Isten miért *így* mutatja meg megtartó hatalmát. Okoskodások helyett meg kell elégednünk ezzel a felelettel: *azért, mert így tetszett Neki! Őt* ezért senki felelőségre nem vonhatja.⁵⁴

A visszafizetés dogmájának elvetésében Jób felfogásával meglepő egyezést mutat a Prédikátor ((Johélet) könyve.⁵⁵ Qoheletet egyébként vallásos felfogásának alapja és iránya tekintetében úgy Jóbtól, mint az összes ótestamentumi könyvektől éles ellentét választja el; ennek oka annak a bölcsességnek hatásában keresendő, amelyet ő idegenből vett át.⁵⁶ Kétségtelen ugyanis, hogy vallásosságát az izraelita felfogással ellentétes pogány filozófiai gondolkodás befolyásolta. Az élvezetekről vallott felfogása⁵⁷ epikureista színezetű. Az élet javairól, a bölcsesség kivételével, a *sztoikusok* szellemében nyilatkozik.⁵⁸ A történesekben mutatkozó örök és egyenletes változás, illetve körforgás hangsúlyozásával⁵⁹ *Herakleitosra* emlékeztet. Ezeknek a különböző színezetű pogány filozófiai felfogásoknak és a *ptolemeusi kort* uraló *egyiptomi* szellemvilágnak⁶⁰ együttes hatása alatt sajátságos módon egy szkeptikus-pesszimiztikus világnézet lett uralkodóvá felette. Őseinek Jahvébe, a *jó*, az

⁶³ E. Sellin a szenvedés pozitív céljaul B u d d é - val együtt a kegyesnek a szellemi elbizakodottságból való kigyógyítását jelöli meg. 41 Einleitung. 144. o.) Közvetett célnak ez a meghatározás elfogadható.

⁶⁴ Jób. 40:3; Róm. 3:5—6 v. ö. Jób. 42:2—6. és Róm. 9:14—23.

³³ Préd. 3:17; 7:15; 9: 2-5.

M Préd. 1: 13, 17.

» Préd. 2:25; 3: 13; 12:1.

³⁸ Ez a felfogás az egész könyvön végighúzódik. A 2-ik fejezetben különösen kitűnik az.

³⁸ 1: 3—11; 2:23—24; 3: 1—8, 15.

³⁰ E. Sellin: Alttestamentliche Theologie. Leipzig. 1933. I. rész. 124. o.

igazságos, az *élő* Istenbe vetett hite valami pogány sorshatalom elhívésévé alakult át nála. Reménysége nincsen. Gondviselés és vak fatalizmus között hánykolódik céltalanul, mert e világon „hiábavalóságok hiábavalósága“ (habéi habálim) minden. Ezt tudva, most már bárki felvetheti a kérdést: tényleg a szkepszis vallása az ótestamentumi vallás? Vagy: lehet-e az élő Isten kijelentésének tartani olyan könyvet, amelynek felfogásához az alapmotívumokat egy pogány filozófia szolgáltatja? Az első kérdésre azzal válaszolunk, hogy nem a választott nép vallása lett szkepszissé, hanem csak egy tagjának, a Prédikátornak, a vallásossága szkeptikus színezetűvé. A másik kérdésre határozottan ezt feleljük: a Prédikátor könyve *isteni kijelentés*; nem a görög filozófiának benne megnyilatkozó hatása miatt, hanem amellet, vagy azzal szemben. Ez a könyv azt az isteni igazságot hozza egészen közel a szívünkhöz⁶² hogy minden emberi bölcselkedés kárhozatba visz; az örökké élő-személyes Isten nélkül nincs célja az élet javainak, sőt magának az életnek sem és nincs jelentősége a jóságnak és igazságnak, a szenvedésnek és halálnak sem. Ebben a cél- és jelentőség nélküli-ségben az ember és állat sorsa közös. *Isten nélkül minden hiábavalóság*. Ezzel az Istenhez kényszerítő tagadással szemben pozitívumokat is ad: *Isten van*; Benne bízni s őt félni kell⁶¹, mert ő uralkodik az ember felett, akitől számon kéri cselekedeteit.⁶² Az istenfélőknek jó dolguk lesz, a hitetlenek élete csak árnyék.⁶³ Az, „hogy Isten a Krisztusban mindent újjá teremt, nem cáfolata, hanem megerősítése annak az ismeretnek, hogy a nap alatt semmi új nem történik“.⁶¹ Isten az ő Igéje által teremtett mindeneket. Az Ige Krisztus. Benne újítja meg az egész teremtett világát. A Prédikátor könyve, mint az egész Ótestamentum általában, utalás az idők teljességében adott kijelentésre.⁶⁵ Aki ezt az utalást nem veszi komolyan, az nem veszi komolyan magát Jézus Krisztust sem.

Az ótestamentumi törvényeket általában két csoportra szokták osztani: a nép mindennapi életét szabályozó *morális* és a vallásos magatartást irányító *kultikus* törvények csoportjára. Tévedés volna

⁶² 1:13; 2: 25b; 3: 10—14, 15, 17; 5: 1—7; 6:2; 7: 13, 14, 18, 26,29; 8:2, 12-13, 15; 9:2, 9; 11:5; 12: 1, 3, 9, 15—16.

⁶³ 3: 17; 12:1. 12-13.

⁶⁴ L. W. Vischer i. cikkét a *Zwischen den Zeiten*. 1927. 5. évf. 5. füzet. 392. oldal.

⁶⁵ Sok igazságot tartalmaz ez a régi mondás: *novum testamentum in veteri. latét, vetus testamentum in novo patet.*

a két csoport között lényegbeli különbségeket tenni, mert az egyik is, a másik is ugyanannak a dolognak, az Isten és a nép között létrejött *szövetségnek* tartó pillére, írásbeli dokumentuma; szent okmány, melyben a szövetségekötés feltételei vannak lefektetve. A kettő közül mégis az a fontosabb, amelyik a szerződő felek egymáshoz való viszonyát rendezi, azaz a *kultikus törvény*. Tudnunk kell, hogy Izráel népe elsősorban *kultusközösség*.⁶⁶ Ennek a közösségnek egyetlen gondja, minden törekvése az, hogy fenntartsa Istenével a békés viszonyt, hogy azáltal magának biztosítsa a Tőle származó áldásokat. És mert az Isten *tökéletes szentség*, aki senki részéről nem tűr el lényegével ellentétes magatartást, sőt azt a maga ellen irányuló támadásnak veszi, a választott népnek azért a szövetségi viszony fenntartására irányuló minden ténykedése sem lehet más, mint *szentségre* és *tisztaságra* való törekvés. Nincs az é etnek olyan mozzanata, amelyet vizsgálat tárgyává ne tettek volna, hogy megfelel e a közöttük magát kijelentő Szentség követelményeinek. S ha a közösség egy tagjának istenellenes magatartása, tisztátalansága nyilvánvalóvá lett, kiközösítették, átok alá vetették, elsősorban a közösség tisztaságának megőrzése, végeredményben azonban a szövetségi viszony zavartalanságának biztosítása végett. A tisztaságra és szentségre való törekvés az alapja a nyilvánosan elkövetett és titkos bűnökért végzett összes kultikus cselekménynek. Izráel vallásos kultusza tehát tulajdonképpen egy *teremtő dráma*; benne a bűnbánat és a reakövetkező bűnbocsánat által a megerősített szövetségben Istentől új életet nyer a közösség és a közösségen keresztül annak tagja, az egyes ember is.⁶⁷ A kultikus törvények ebben az értelemben nem a mechanikus cselekményeket irányító rendelkezések, hanem a *szentség* felé hajtó erő, az *érzület tisztaságát* követelő isteni akarat, amelynek, mint a gondolatnak a beszéd, vagy inkább az írás, tettekben való realizálódása és erősítője a cselekmény. Egyszóval *szentségközlés* az annak a közösségnek a számára, amelyet a tökéletes Szentség kegyelmébe fogadott, magáévá tett, amelynek élete és sorsa szíve ügyévé lett. Az idevonatkozó törvények summáját a legnagyobb parancsolat adja: „Szeressed az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből“,⁶⁸ azaz az egész élet teljes átadásával, minden földi-

⁶⁶ 2. Móz. 5: 13; 2. Móz. 18—20. fej.

⁶⁷ S. Mowinckel: Psáimenstudien II. Das Tronbestoigungsfest Jahwás und der Ursprung der Eshatologie. Kristiania. 1822. 18 — 38. o.

⁶⁸ 5. Móz. 6:5; Luk. 10:27.

ségtől menten. Tökéletesen megfelel ennek a már idézett két parancsolat: „*Szentelekgyeteket!*“⁶⁹ „*Járj énelőttem és légy tökéletes!*“

A *morális* törvényekben ugyanez a lélek nyilatkozik meg, de földi dolgokra vonatkoztatva. A szülők tiszteletét szorgalmazó parancs, a gyilkosság, lopás és hamis eskü tilalma azok jólétének biztosítása érdekében adatott, akik, mint a közösség tagja, a tisztaság és szentség kijelentésében részesültek. Közülük bárkinek a megsértése jelentette az egész közösség s azon keresztül magának a kijelentést adó szent Istennek a megsértését is. Így tudjuk igazán megérteni, miért áll e parancsolat után: „*Szeressed felebarátodat, mint magadat!*” ez a kijelentés: „*Én vagyok az Úr*“⁷¹ s miért mondja Jézus a legnagyobb parancsolat elhangzása után: „*A második hasonlatos ehhez: Szeressed felebarátodat, mint magadat!*”⁷² De bármédig elemezzük is a törvényt, végső állomásunk mindig ugyanaz lesz: az *Örök-tisztaság és tökéletes Szentség kijelentése az*. A különbség az Új- és Ótestámentum között csak abban van, hogy míg az előbbi a szentség fogalmában a *szereetet* kiemelésével tette vonzóvá az ember számára az Istennel való szövetség-keresést, addig az utóbbi a *tisztaság* hangsúlyozásával ébresztette a vágyat a bűnös emberben a tökéletes Szentséggel való viszony felvételére. Hogy miért történt ez így, arra feleletet az illető korok vallásos viszonyaiban kellene keresnünk. Most elégedjünk meg annak hangsúlyozásával, hogy e kettő nem áll ellentétben egymással s főleg, hogy az egyik nem alacsonyabbrendű előfoka a másiknak, hanem velejárója és értelmezője. A *szereetet* akkor igazi *szereetet*, ha *tiszta* s a tisztaságnak csak úgy van értelme és értéke, ha *szereteté* válik.

A törvénnyel kapcsolatban még csak annyit, hogy tévedésen alapul azok véleménye, akik az evangéliummal való összehasonlításból azt a következtetést vonják le, hogy az ÓT. vallása a törvény és az ítélet vallása, mert az Ótestámentumban nemcsak törvény és ítélet van, hanem *hit*,⁷³ kegyelem⁷⁴ és evangélium is.⁷⁵ Viszont az Újtestámentum nem mind evangélium, hanem *törvény* és *ítélet* is.⁷⁶

⁶⁹ 3. Móz. 19:2.

⁷⁰ 1. Móz. 17:1.

⁷¹ 3. Móz. 19: 18.

⁷² Mt. 22: 39.

⁷⁴ pl. 1. Móz. 15: 6.

⁷⁵ pl. 1. Móz. 6: 8.

⁷⁹ pl. az 1. Móz. 3: 15. v-t egyenesen protevangéliumnak nevezte el a tudomány, Nem hiába hívják Ezsaiást sem az Ótestámentum evangélistájának. Összehasonlítás végett álljon még itt egy pár ótestámentumi hely: Ézs. 43: 25; Jer. 31:34; Ez. 36:25—27. stb.

⁷⁶ V. ö. J. H á n e l: Das Wort Gottes und das Alté Testament. Gütersloh. 1932. 24—25. o.

A történetek kijelentés jellegének megállapítása a különböző események jellegzetes vonásai s a róluk szóló elbeszélések formái közötti különbség miatt nem mondható könnyűnek. A Gen. 1 —11. fejezetben levő elbeszélések pl. formájuk és tartalmuk szerint a mithosz köréhez tartoznak. A tudomány ezeket a mithoszokat *ős-történeteknek* nevezte el és nem ok nélkül, mert eseményekről és pedig a történelemelőtti idők eseményeiről szólnak. Mint a fa élete láthatatlanul a földalatti gyökérszálaknál kezdődik, úgy nyúlik vissza a világ és az emberiség története a titkos, történelemelőtti időkbe a mithoszhoz, melynek tápláló gyökérszállai a végső októl: Istentől kapják a fejlődéshez szükséges életerőket. A bibliai teremtés-, bűnbeesés-, özönvizelbeszélésekben, a történetnek milhikus formájában, Isten világtéremtő és világkormányzó hatalmáról szóló *kijelentések* vannak.⁷⁷ Izrael történeti életének jellemző sajátága az a *hiterő*, amely benne az események mozgatójává és hordozójává lesz. Ámde „a hit hallásból van, a hallás pedig az Isten Igéje (azaz a kijelentés) által.”⁷⁸ Van valami csodálatos és megindító abban, hogy Ábrahám *egyetlen szóra* elhagyja szülőhazáját és a veszedelmeket vállalva, elindul a megígért föld felé.⁷⁹ Megrendítő az, ahogyan Mózes úgy a maga, mint népe életét felteszi arra a néhány percnyi találkozásra, amely a csipkebokor mellett közötté és Jahveh között megtörtént. S hitében, helyesebben önmagának és népének a kijelentésre való rábízásában nem csalatkozott. A pusztai vándorlás, a Veres-tengeren való átkelés, az egyiptomi sereg pusztulása mind bizonyosság amellet, hogy a *kijelentés igaz*. Azok a harcok is, amelyeknek megvívására a választott nép magától Jahvéhtől kap parancsot (Éx., Nu., Józs., Bir) mind bizonyosság amellet, hogy Isten úr az ő szent országát támadó és leigázni akaró ellenség felett s hogy uralmát ezen a földön húsból és vérből álló emberek küzdelmein keresztül valósítja meg. így lesz *Jákob* szolgája, *Mózes* népe vezére, *Ezsaiás* követe, az asszír *Sanherib* eszköz ítélete végrehajtásában, *Cyrus* perzsa király pedig felkentje népének a fogságból való kiszabadításánál. S így lesz a kijelentés alatt élő választott nép s körülötte minden nép története, királyok, kegyes és hívő emberek élete a velük rendelkező isteni akarat manifestációjává. Az isteni akarat különben is már azáltal az egyszerű tény által, hogy *Ige*, érzékelhetővé-válást, dolgot, cselekvést, valamilyen for-

⁷⁷ L. W. Vischer: i. ' c. Zwischen den Zeiten. 1927. 5. évf. 5. füzet 388- 89. o.

⁷⁸ Rom. 10: 17.

⁷⁹ 91. Móz. 12: 1—6.

mában való realizálódást jelent; igeformáját tehát általában a térben való megjelenése és időisége, mondjuk így: aktualitása, vagy ami ugyanazt jelenti: *történetisége* jellemzi és határozza meg. Egy példa közelebről is meg fogja világítani állításunkat. Mindnyájunk által tudott dolog, hogy a Megváltó a keresztfán az „éli, éli lama sabaktáni“ (*ázábtáni*) felsőhajtással a 22- Zsolt, elmondásába kezd. Az evangéliumok magyarázói hivatkozni szoktak arra, hogy Jézus emberi öntudata a fájdmak hatása alatt háttérbe szorította az isteni öntudatot, annak megnyilatkozása a Megváltó ajkán ez a megrázó erejű sóhajtás. Ezzel szemben a valóság az, hogy Jézusban az emberi öntudat az isteni öntudattal szemben már a gecsemánékerti vívódásban elvesztette a csatát. A „legyen meg a te akaratod“-dal megkezdődött az isteni akarat akadály nélküli teljesedése. A keresztfán elhangzott sóhajtás sem más, mint ennek a *kijelentett* akaratnak az igenlése, jóváhagyása, szóval és tettel való megpecsételése. A kijelentett Isten-Ige egyes mozzanatai a testtélett Ige életnyilvánulásaiban és életkörülményeiben realizálódtak. „Féreg vagyok és nem férfiú; emberek csúfja és a nép utálata* (7. v.) ...„mind csúfolódnak rajtam, félrehúzzák ajkaikat és hajtogatják fejüket* (8. v.) ... „feltátották rám szájukat, mint a ragadozó és ordító oroszlán* (14. v.) ... „mint a víz úgy kiöntettem, csontjaim mind széthulló'tak; szivem olyan lett, mint a viasz, megolvadt belső részeim között“ (16. v.) ... „átlyukasztották kezeimet és lábaimat* (17. v.) ... „megosztoznak ruháimon és köntösömre sorsot vetnek“ (19. v.) stb. A kijelentés *történété* lett: „beteljesedett.“ Jézus utolsó szava sem földi élete és munkája befejezésére vonatkozik elsősorban, hanem az isteni akaratra; „Elvégeztetett“: azaz *így volt elvégezve* öröktől fogva. A kijelentésnek tehát történété kell lenni, hogy célhoz érjen. Ezek szerint az Ótestamentum történet; de történet az Újtestamentum is. Az előbbi az Ige testtéletének, az utóbbi a testté-lett Igének a története. Az ó- és újtestamentumi Ige között tehát csak a megjelenési formájukra nézve van különbség, a lényege és tartalma mind a kettőnek ugyanaz: a *tökéletes szentségit Isten örök akarata*.⁸⁰ Ennek a kijelentés által

⁸⁰ Az Ó- és Újtestamentum egymáshoz való viszonyát nem a több, vagy a kevesebb fogalma adja; Istennél ilyenről nem lehet szó. Neki minden megnyilatkozása egyforma érvényű, abszolút kijelentés. A reformátoroknak ezt a felfogását találóan fejezik ki a következő szavak: „Anne postquam ad Vetus Testamentum accessit Novum, Verbum Dei est factum perfectius? Non, quia quando tantum quinque libri Mosis fuerunt, sufficientes fuerunt. His autem accesserunt

közölt égen és földön egyaránt érvényes és *mindenkit kötelező* szent akaratnak a keresése s az írott Igében, mint a kijelentésről szóló bizonyosságban adott örök parancsok céljának és isteni erők útjainak a feltárása az exegézisre vár.

2. Az exegézis szó hallására sokan kérdezhetik, hogy az exegézis, mint tudomány, milyen alapon formál jogot arra, hogy a gyakorlati igehirdetés munkájából részt kérjen magának?

Ez a kérdés ma, akár gyakorlati, akár hitelvi szempontból nézzük, nagyon időszerű. A gyakorlati lelkipásztori munka jogosulttá teszi felvetését, mert a „tudományos“ exegézist a „gyakorlati“ írásmagyarázástól s általában az igehirdetéstől, az egyes teológiai disciplinák kialakulása, tehát a teol. tudományok tulajdonképeni megindulása óta, nagy szakadék választja el. Azokat az alapokat, amelyeket a reformátorok az írásmagyarázás számára vetettek, lassan a methodusok uralma váltotta fel, melynek hatása alatt nem az *Ige, annak végtelen és dicsőséges világa és teremtő hatalma*, hanem a különböző teológiai irányok és vallástörténeti iskolák kutatási eszközeinek ismertetése és alkalmazása állott a vizsgálódás homlokterében. Mondanunk sem kell, hogy az ily módon végzett kutatások eredményeit, épen azért, mert csak emberi oldalról nézték s azáltal összeszűkítették és megszegényítették az Ige tartalmát, nem lehetett az *élet* után vágyó lelkek táplálására felhasználni. Ez volt az oka annak, hogy az exegézis csak az iskola padjaiban ülő teol. ifjak *kötelező* és a kiváltságosak tafoi-tudományává lett, melynek alkalmazása a legtöbb igehirdető előtt feleslegesnek látszott. Mélyítette a szakadékot és növelte az űrt az exegézis tanítása és az egyház hitvallása közötti ellentét. A reformátor! hitelveken felépülő egyházi felfogás szerint az *egész Szentírás „Istennek valóságos és tulajdon beszéde“*, ezzel szemben az exegézis gyakran hirdetett olyan igazságokat, hogy ez vagy az a bibliai rész „nem tartozik az eredeti szöveghez“, a „kompozitor munkája“, vagy „interpoláció“ az. Szinte elképzelhetetlen, hogy ezek az ellentétek milyen visszas helyzetekbe állították az igehirdetőt, aki talán a tudomány által hirdetett igazságokat vallotta, exmissziójánál a hitvallásokra tett esküt, az Igét pedig úgy hirdette, ahogyan az ő tudományos

Prophetae tanquam interpretes. Erat ergo Vetus Testamentum integrum et sufficiens quoad sensum, etsi non quoad verba: accessione igitur Novi non perfectius, sed clarius factum est.“ 1, K. Barth: Das Schriftprinzip der reformierten Kirche. Zwischen den Zeiten. 1925. 3. évf. 3. füz. 233. o. 1. j. és 224. o.

meggyőződésétől és esküvel megpecsételt hitvallásától eltérő világnézetet valló emberek az általuk megírt prédikációkban felkínálták neki. Mindezt tekintetbe véve, be kell vallanunk, hogy az exegézis tudományával szemben megnyilatkozó bizalmatlanságnak *alapja van*. Az igehirdetés körül keletkezett bajok főoka azonban nem ez a bizalmatlanság, mert ez végső fokon a hivatása tudatára ébredt egyház élniakarásának, sőt életerejének a megnyilatkozása már, hanem az igehirdetőknek a tudománnyal mindenben szembenhelyezkedő az a magatartása, amellyel — hogy az exegézist tudományos igényeivel kiküszöböljék — mellőzni próbálták az örök ember nagy kérdéseire feleletet adó textusokat és megelégedtek a történeti események *puszta* tanításával, vagy pedig a másik végletbe esve, a tanítójellegű szövegek alapján az emberi élet felett álló ideák világának a megrajzolására fektették a fősúlyt. Az igehirdetés mindkét esetben meseszerűvé lett. Egy régen letűnt kor *historiai adataitól* nem lehet azt várni, hogy az élet nehézségeivel küzdő emberi lelket elemi erővel ragadják meg; a soha életté nem váló ideák pillanatnyilag lekötik talán, de az Isten világának örökérvényű törvényéig: a *vagy vagy-ig*, azaz a *döntés* drámai fordulójáig⁸¹ nem viszik el, anélkül pedig az igehirdetés minden lehet, csak igehirdetés nem. A bajok forrását képező tudományellenes magatartásnak tehát súlyos eredményei lettek. Közülük nem egy ellen teológiai szempontból is kifogás emelendő. Itt különösen az igehirdetőknek azt az eljárását emeljük ki, amellyel a tudományt mellőzni akaró szövegmegkülönböztetések által *értékítéletet*“ gyakoroltak az Ige, illetve a Kijelentés⁸⁸ világa felett, amelynek dimenzióit mi, gyarló emberek, sem a képzeletünkkel, sem hitünkkel

⁸¹ A döntésről 1. K. Barth: Das Schriftprinzip der reformierten Kirche. Zwischen den Zeiten. 1925. 3. évf. 223. és 227. o.

⁸² V. ö. Barth i. c. 224. o.

⁸³ Kálvin és a reformátorok különbséget tesznek a kijelentés és az írás között. A kijelentés: a verbum Dei internum princípális, az írás: a verbum Dei externum instrumentális jelentőséggel bír. Barth ennek a reformátort elvnek az alapján a Szentírást a kijelentésről szóló bizonyoságnak (i. c. 220. o.) vagy a kijelentést közlő médiumnak (u. o. 218. 220—221. o.) nevezi. A kettő minden különbség mellett is annyira egy, hogy Mózes, Jeremiás, Máté és Pál emberi szavaiban megmásíthatlanul és hamisíthatlanul Isten kijelentett Igéjét halljuk. Barth meghatározása szerint: „Die Wirklichkeit der Offenbarung ist indirekt identisch mit der Wirklichkeit der Bibéi. I n d i r e k t: wir wissen, dass die Bibéi Eines ist, die Offenbarung ein Anderes. Aber identisch: die Offenbarung ist, Oder geschieht für uns nicht an sich, ihr Geschehen lür uns ist die Bibéi.“ (226. o.)

nem vagyunk képesek átfogni. A másik a szövegértékelésből önként következik s az *Ige lényegének a félreismerésében* nyilvánul meg. A tudomány és a gyakorlat ezen a ponton találkozik egymással. Az exegézis az Igét tudománnyá akarta tenni, pedig egészen más az; az *Išč élet!* A gyakorlat letűnt idők megtörtént eseményeit, vagy légüres térbe helyezett eszméket látott benne, holott az *Ige folytonos történés*, amely ennek ellenére tegnap és ma ugyanaz,⁸⁴ azért a mindenkor élő ember számára egyformán *reális valóság* marad.

Magától értetődő, hogy ref. egyházunk Istentől kapott legszen-
tebb hivatása az *igehirdetés* végzésénél nem állhat meg félúton; *hitvallása, a kebelében folyó tudományos kutatások és az igehirdetés gyakorlati munkája között a legteljesebb összhangot kell létrehoznia*, ha az Isten dicsőségéért vállalt harcát a nagy történeti egyházak s a körülötte felburjánzó szekták mellett a Sátán hatalmával szemben megfelelő felkészültséggel akarja állni. A fundamentum, amelyen az örökkévaló Kegyelem ezt az egyházat megépítette, az Ő rendíthetetlen élete. Benne gyökerezik a hitvallásunk; törvényei szerint kell végezni a Róla szóló bizonyágtevéseknek irányt mutató, látásokat adó tudományos kutatásokat. Ezek alól a törvények alól nem vonhatja ki magát az exegézis tudománya sem. Nemcsak azért, mert Istennek nincs szüksége arra, hogy Érette hozzá nem illő eszközökkel, a világ fegyvereivel harcoljunk, hanem egyenesen az exegézisnek az Igéhez való viszonya miatt; azért, mert az exegézis az Igéért van. Eszköz az az Ige szolgálatában. Sem nem több, sem nem kevesebb ennél. Ha már most az *Ige az isteni élet*, akkor az exegézisnek minden tudományos megnyilatkozásában arra kell törekednie, hogy *ez az élet* a világ számára *tápláló erővé és megtartó hatalommá* legyen. Ismételten hangsúlyozzuk, hogy nem az ember földi motívumoktól befolyásolt szubjektív elgondolása, vagy az általa kigondolt tudományos módszerek szerint, — így bármennyire akarnánk is, sohasem lenne azzá — hanem az *isteni akarat szerint, úgy, amint azt az Örökkévaló eltervelte, a választott nép és választott személyek életében könnyel, jajjal és vérrel írt kijelentés által a világ előtt nyilvánvalóvá tette s végül legmegrázóbb csodatettében: a testtélett Igében megmutatta*. Az exegézis akkor fogja igazán betölteni hivatását, ha egész berendezkedésével, tudományos eljárásával teljes mértékben alárendeli magát az Igében

⁸⁴ „Es geschicht, aber darselbe gestern und heute.“ L. Barth i. c. 223—224. o.

adott isteni élet törvényeinek, mert mennél tisztábban tudja szóhoz juttatni magán keresztül minden földi tényező mellett, vagy ellenére a kijelentett igazságot, annál biztosabban fog az tettekben megvalósulni és életté válni s maga az igehirdetés, amelynek az exegézis látásokat és irányokat ad, mint ennek a tettekben megnyilatkozó életnek a táplálója, annál nélkülözhetetlenebb lett a világ számára.

Azt minden igehirdetőnek tudnia kell, hogy az igehirdetés a világ legnehezebb, sőt legvakmerőbb vállalkozása, mert az örökkévaló és láthatatlan Istenről, az ő végtelen világáról, akaratáról, céljairól, itéletes és kegyelmi tetteiről van benne szó. Istenről azonban csak úgy beszélhetünk, ha ismerjük Őt, különben minden szavunk áltatás és hitető beszéd. A véghetetlen és láthatatlan szent Istent pedig mi bűnös emberek, mégha a világ minden tudományát és bölcsességét bírnánk is, *magunktól* sohasem fogjuk megismerni. Az ember tudásának és bölcsességének el kell jutni annak beismeréséig, hogy *Istent csak maga Isten ismerheti igazán*, következésképp csak Ő beszélhet magáról, akaratáról, céljairól és tetteiről. Ez az isteni beszéd a *kijelentésben meg is történt*. Az igehirdetésnek tehát, ha Istenről akar bizonyosságot tenni a világ előtt, a kijelentésből kell megismerni őt, azaz úgy, ahogy ott és akkor *megmutatta és megismertette* magát. A vakmerőség az igehirdető részéről abban van, hogy a kijelentést, amelyet *sohasem* hallott, felfogni és megérteni akarja, amire minden törekvése mellett sem volna képes, ha nem állnának rendelkezésére a kijelentésről szóló emberi bizonyságok, a próféták és apostolok beszédei s azok foglalata, a Szentírás. Isten az Írás emberi beszédén keresztül csodálatos módon *maga tesz bizonyosságot magáról*. Az írásban a *verbum Dei externum* hűséges instrumentummá lesz, felfogja és tökéletes valóságában vetíti a világ elé a *verbum Dei internum-ot*.⁸⁵ Az igehirdetésre ugyanez a feladat vár, természetesen csak másodlagos értelemben. Az Isten-ige kettős formájának megfelelően két mozzanat különböztetendő meg benne. Legtálalóbban az egyiket az „*elfogadás*!”, a másikat a „*továbbadás*” kifejezéssel jelölhetjük; a kettőt a „*közlés*” fogalma foglalja egybe. Az előbbi az alapvető, tehát a fontosabb mozzanat. Amit nem fogadtunk el, azt nem tudjuk tovább sem adni. Az elfogadás súlyos feltételek alatt és kemény küzdelmek között történik. Egész énünk teljes megfeszítését, akaratunk, terveink és céljaink feladását, bűneink elhagyását, szóval tökéletes *megüresítést* vár

⁸⁵ Az egészhez I. Barth i. c. gondolatmenetét, u. o. a 220. o.

tőlünk Isten hit és szellemi életünk összes erőinek latbavetésével. Igéje csak akkor és csak így foglalhatja el uralmát felettünk. Mondanunk sem kell, hogy az exegézis ennél az aktusnál jön az igehirdető segítségére. Az a vakmerőség, amely itt az Ige *elfogadásában* megnyilvánult, a másik mozzanatban, amely a kiegyensúlyozott, bűnbánatban megerősödött, diadalmas lélek bizonyágtevése, megsokszorozódva a világ felé fordul. Bármilyen formában történjék is a „*továbbadás*”, abban mindenkor arról van szó, hogy a világ, mint azt a bizonyágtevő is tette, *üresiise meg* magát az Isten-Ige számára.

Említettük, hogy az exegézis az Ige *elfogadásánál* segítségére van az igehirdetőnek. Az a kérdés, hogy milyen útjai vannak ennek a segítségnek? A kiindulás útja, amelyen az igehirdető a kijelentés világát *megközelítheti*, a Szentírás nyelvének az ismerete. Alapfeltétele ez a kijelentésben adott igazságok keresésének. Nélküle az exegézis nem tudná, vagy nehezen tudná az isteni élet törvényeit a kereső lelkek előtt reálissá tenni. E megállapításunknál ne gondoljon senki a verbális inspiráció tanára. Ezt a kérdést már elintézettnak kell vennünk. A kijelentést nem a betűk formája, hanem az azokból összetevődő szavak, helyesebben beszéd *tartalma, lényege* tartotta meg. A bibliai nyelvek ismeretére nem is azért van szükség, hogy általa úrrá legyünk a bennük megnyilatkozó gondolkozás törvényei, vagy elrejtett gondolatok felett. Eszerint a felfogás szerint a nyelvismeret olyan mágia volna, mint régen az írástudatlan ember előtt a betűvetés mestersége volt, amelynek elsajátításához démoni erők feletti uralmat kötött.⁸⁸ A beszéd kezdeteit nem a gondolkozás birodalmában kell keresnünk. Az első szó az *én* és a *te* egymáshoz való viszonyából támadt s szoros összefüggésben van annak a közösségnek az életével, amelyik azt használta. Egy népnek minden szokása és küzdelme, egész kultúrája és története benne van a nyelvében. Számára a nyelv létfeltétel; benne, vele és általa nyilvánkozik meg élete. Azért nem sajátíthat el senki egy nyelvet, mert azzal egy egész nép életét kellene átvennie, amelyet évezredek viharai formáltak olyanná, amilyenek most látjuk. Azért nehéz, felelősségteljes és merész vállalkozás a fordítás, mert abban nemcsak üres szavak, vagy fogalmak új köntösbe való öltöztetéséről, hanem egy ismeretlen, vagy csak részben ismert élet feltételeinek, lehetőségeinek és viszonyainak más életrendbe való beállításáról van szó, amely felett természetesen más törvények is uralkodnak. Ha

⁸⁷ R. Kittel: Die Psalmen. Leipzig. 1914. 1—2. kiad. 32. o.

érvényes ez a megállapítás a ma élő, húsból és vérből álló népek nyelvére, mennyivel inkább érvényes az az örökkévaló Isten beszédére! A Szentírásban Isten nem képzeteket és fogalmakat ad, nem tudományt tanít, hanem a saját életét jelenti ki; életadó akaratát, életmegtartó hatalmát és bünt büntető ítéletét közli az emberrel. A választott nép és személyek életében a földi élet Hozzá való viszonyát, feltételeit és lehetőségeit mutatja meg, amelyek épenazért, mert Tőle, az örökkéélő, mindenüttjelenvaló Teremtőtől származnak, a mindenkori ember számára, tehát *most* és *itt* reám nézve is, kötelező törvények, parancsok, amelyek szerint az életet élnem *leket* és élnem *kell*. — Ebben az értelemben a bibliai nyelvek tanulása nem szavak tudására, nem a héber, vagy a görög nyelv törvényei feletti uralkodásra, nem fogalmak, vagy gondolatok bírására, szóval nem ismeretanyag felhalmozására való törekvés, hanem *életkeresés*. A bibliai nyelvek ismeretére a kijelentésben adott *isteni élet megismeréséért* van szükség.⁸⁷ Nagy lelkierők lehetőségeit, életforrások megnyílását jelenti az, ha az Ige egyházának harcosai nyelvi ismereteik által is összeköttetésben állanak a kijelentés világával és azokkal a hithősökkel, akik a kijelentés sodrában élve, szenvedéseikkel, vérük hullásával pecsételték meg az Isten-Ige szolgálatát, mert olyan ismeretre tesznek szert, amelyet semmiféle „forrásmunkádból sem lehet elsajátítani. Hogy valóban így áll a dolog, néhány egyszerű példa bizonyosság lesz reá. Szinte percenként ismételjük ezt a szót: *evangélium*; megszokott jelentése: *jóhir, öröpiüzenet*. Szélesbül a szó fogalmi köre, ha hozzávesszük még az *angelló* (hirdet, hírülad, tudósít, jelent, üzen) és *angelosz* (híradó, tudósító, üzenetvivő, követ, küldött) formákat. Új dolog, ami e szavak hallásánál eddig talán elkerülte figyelmünket, az, hogy az *avangélium* jelentése nemcsak *örömhír*, hanem *követdij, jutalom, ajándék*, vagyis az az összeg, amelyet az üzenet küldője a hírvivőnek adott, aki azért még élete veszélyeztetése árán is tartozott az átvett üzenetet rendeltetési helyére eljuttatni; de jelentette azt a jutalmat is, amelyet a követ az üzenet átadásakor a megörvendezettett személytől kapott. A hangsúly természetesen az *örömiüzeneten* van; de nem szabad elfelejteni, hogy ennek az örömiüzenetnek a lényegéhez tartozik: az *áldozat*, a *fáradtság* és *életveszély*, a felkeltett *öröm* és az abból fakadó *jutalom*. Más lesz a világ örömének iránya és tartalma, ha az *evangélium* hallásakor annak lényegére gondol; ha megtudja, hogy azért az örömiüzenetért maga Isten a legnagyobb áldozatot

⁸⁸ V. ö. Ján. 10: 15. és 17: 2—3.

hozta s azóta minden örömmel alapfeltételévé lett a mögötte meghúzódó áldozat, amelyből táplálkoznia kell, ha igazán öröm akar maradni. Más lesz az igehirdető magatartása hivatása betöltésénél, ha számol azzal, hogy a legáldottabb *üzenetvivő*, akinek egész élete örömközlés volt, magát az életet áldozta fel érte. S más érzésekkel fogják magukhoz ölelni az utána vágyó lelkek, ha tudják, hogy hogy azért az örömet viszonzásul az életüket kell szolgálatra felkínálni. — Vegyünk egy héber szót, a *dábar-t*. Jelentését mindnyájan ismerjük: *vezet, hajt*. Főnévi alakja: *szó, beszéd, dolog, cselekedet, Ige*. „M“-mel prefigált formája *mid^ebár = puszta*; változata *dóber — üt, ösvény. Ige, dolog, puszta, út és vezet* így egymás mellett értelmetlen szóhalmaz. S most olvassuk el hozzá a János evangéliumából a 14. fejjel 6. versét: „*Én vagyok az út, az igazság és az élet.*“ Az *Ige* testté lett, tehát élet;⁸⁸ *dolog*, amely megtapintható, látható; mindenki számára valóság, tehát *igazság*;³⁹ *út*, amelyen járnak, amely a pusztán át az élet forrásához vezet.⁹⁰ Egyszerű etimológiai értelmezés, egyetlen szó lényegének a feltárása ez, mégis mennyire megváltozik az *Igéről*, az Ó- és Újtestámentum egymáshoz való viszonyáról a felfogása annak, aki ezt állandóan figyelmében tartja. — Másként ítéljük meg a Jézus korabeli vallásos állapotokat és kegyességet a bethesda-tavi gyógyításból akkor, ha ismerjük a Bethesda (bét hesed = könyörület háza) értelmét, ahol nem akadt egy ember, aki a 38 esztendő óta sínylődő betegre rátekintett volna. — Az egyes szavak helyett lássunk végül egy textusnak megfelelő bibliai verset. Mindnyájunk előtt ismeretes a Geg. 15:6: „Bízott az Úrban (t. i. Ábrahám) és igazságnak tulajdonították az néki.“ A sok ismétlés miatt fülünk annyira megszokta már, hogy szürke szavakon kívül alig veszünk észre benne valamit. Pedig világokat formáló hit hatalma árad felénk. *Azáman*⁹¹ szóban

⁸⁸ Ján. 1:4.

⁸⁹ Já. j; 14.

⁹⁰ V. ö. Ján. 7:37; 12:32; 14:2—4. A kutatók legnagyobb része a fogalmak e kapcsolásából a görög filozófia (új platonikusok) hatására következtet, mi az ó- és újtestamentomi Igének ebben az összefüggésében a kijelentésben megnyilatkozó kegyelem gazdagságát látjuk.

⁹¹ Belőle származik az ámen szó, amely a liturgiális használatban ennek a gondolatnak rövid kifejezése: hisszük, vagy bizonyosak vagyunk, hogy így lesz! Leggyakoribb értelmezése az: úgy legyen! kitétel; Kuriozumképen említjük itt e szó betűszerű, rabbinisztikus magyarázását, amely szerint az ámen három szó: az Elohim (első betűje a l e f) (Isten), m e l e k (király) é n e e m á n (hűséges) kezdőbetűjéből állott elő s jelentése: az Isten hűséges király, aki megadja azt, amit megígért.

(jelentése: szilárd, tartós, biztos, állandó, *bizakodó, hü*) az ótestámentumi vallás fundamentuma fekszik, nélküle azt elgondolni nem is lehet. Hífi formájának jelentése: *hinni, bizonyosnak lenni, bizonyoságot találni*. Az Ábrahám életében annál csodálatosabb az, mert e lelki magatartásnak semmiféle külső motívumát nem találjuk eddig. Hazát ígért neki Isten, nem kapta meg. Örököse, akiben gyönyörködnék, nincsen. Mégis meg volt bizonyosodva afelől, hogy Istene, akinek ő engedelmeskedik, örök *hűség* s hűségében tökéletes *valóság*. Ábrahámnak ehhez a *valóságos Istenhez* való *hűségében*⁹², benne vetett *bizodalmas* az ótestámentumi vallásnak nemcsak alapját, hanem hajtóerejét is megtaláljuk. A szövegben a *heemin* szónak megfelel a jogélethez származó *tfdaqáh, vagy c^edeq* szó, amely *jogállapotot*, valakinek a *jogrendhez* való viszonyát, illetve *igazodását* jelenti. Ábrahám azért, hogy hisz az Isten ígéreteiben, aláveti magát az Ő kijelentésén nyugvó, hűségén felépülő rendnek. Más szóval feltárul előtte az isteni világrend a választott népre vonatkozó tervvel és céllal s azok megvalósulásának egyetlen feltételével és törvényével: a *hűséggel*. Ábrahám ezt a világrendet helyesli, elfogadja és elindul kiépíteni. Ebben a szolgálatkész magatartásában igaznak nyilvánítatik.⁹³ Összegezve az elmondottakat: az erkölcsi világrend alapja Isten, akinek *lényege* a *hűség*. Ábrahám hiszi ezt s rábízta magát. Isten ebben a bizodalmas hitben a maga *valóságának* helyes felismerését és bizonyítását látja, azért azt az Ábrahám s rajta keresztül az örök ember *életigazságává* teszi. A hit ezzel az igaznak nyilvánítással az Isten és az ember egymáshoz való viszonyának állandó meghatározója lett. — A bibliai nyelvek ismeretének fontosságát ezek a példák kellőképp indokolják.

A tulajdonképeni exegetikai eljárás csak ezután következik. Az Igét, bármilyen közelállónak lássék is, gondolatainak természetfelettségére nézve, a benne megnyilvánuló isteni akaratnak és tetteknek az emberre gyakorolt hatása szempontjából, szinte mérhe-

⁹² A valóság és hűség szavaknak ez a kapcsolása nem a fogalmakkal való játszás, hanem a lényeg kiemelése akar lenni. A héberben az *e m u n á h* vagy *e m e t* mint a görög *alétheia* (a németben megfelel neki a *T r e u e*, angolban a *truth*) nemcsak hűséget, hanem valóságot (*Wahrheit*) is jelent. Jellemző, hogy a héber a hitet is ugyanezzel a szóval fejezi ki; a *h e e m i n* (= *piszteuó*) (hisz) igenlése, állítása a valóság -nak. S mivel ez a valóság — az igazság, annak állítása, a róla való megbizonyosodás: a hit is igazság.

⁹³ H. Gungel: *Genesis* Göttingen. 1910. 5. kiad. 180. oldal. V. ö. O. Procksch: *Genesis*. Leipzig. 1913. 287. o.

tetlen távolság választja el tőlünk. Ha magán hordja is a földiség bélyegét, hiszen térben és időben jelent meg, a sok hozzátapadó-kortényező ismeretlensége miatt nem vagyunk képesek átfogni. PL azoktól a geológiai állapotoktól, amelyekre akkor talált, azoktól az etnográfiai, erkölcsi és vallásos viszonyoktól, márcsak az archeológiában élő szokásoktól, amelyek elsősorban kerültek hatása alá, a mi életünk és világunk nagyon távol esett. Élő személyek állanak előttünk rokonszenves tetteikkel, vagy felháborító eljárásukkal, valljuk meg, nem ismerjük és nem értjük őket igazán. Az exegézis feladata az, hogy *az élet nagy kérdéseire az ígéhirdetésben feleletet váró lelkek előtt Istennek a kijelentésben adott s földi tényezőknő áthangzó üzenetét*, e tényezők lényegének: eszközvoltának az ismeretése mellett, annak tüntesse fel, *ami a valóságban: a Hozzá intézett kérdésekre adott konkrét feleletnek*.

Az a kérdés, hogyan teszi azt? Az ígéhirdetésben a „mi* mellett a „*hogyan*’-nak másodrendű szerepe van, mégis foglalkoznunk kell vele, mert manapság úgy a tudományos kutatásokban, mint a gyakorlati életben inkább ezen van a hangsúly. A különböző exegétikai módszerek kialakulása szintén ezt látszik igazolni.⁹⁴ A Szent írás sokat alkalmazott magyarázási módjai között legrégebbi időre az *allegorikus* írásmagyarázás vihető vissza. A hellenista zsidóság vallásfilozófiájának főképviselője: *Philo* az Ótestámentum értelmezésénél már alkalmazta.⁹⁵ E magyarázási mód sajátossága, hogy mindent képekben és hasonlatokban lát, az Ige szövegbeli értelmében egy másik értelmet is keres. Jellemző rá, hogy minden bibliai helyet szinte mechanikusan Istennel és a választott néppel, Krisztussal és az egyházzal próbál vonatkozásba hozni. Ahol ez végkép nem megy, ott másfajta értelmezésnek is helyet ad. Nyilvánvaló tehát, hogy utalási szisztémájában emberi véleményeké és találgatásoké a döntő szó. Eredménye az Ige világának az össze-
szűkítése, tartalmának megszegényítése.

Legjobban elterjedt, a bibliai kutatások terén ma is nagy befolyással bíró exegétikai eljárás az írásnak *történeti-kritikai* szempontból

⁹⁴ A vizsgálódásoknak ez az új iránya a múlt században uralomra jutott hisztorizmus-
ban csúcsonodott ki. Törekvése, amit neve is elárul, a történeti szempontok érvényesítése. Egyetlen kérdése, amelyre feleletet keres, hogy hogyan állott elő, hogy történt ez, vagy az a dolog? Ezzel szemben mellőzi azt a sokkal fontosabb kérdést, hogy mi az és mit jelent most és itt az én számomra?

⁹⁵ K. Marti: Geschichte der israelitischen Religion. Strassburg. 19 7. 5. kiad. 332. o

való értelmezése. Ismeretéhez tudnunk kell, hogy a *modern liberális teológia* dogmatikai rendszeréből nőtt ki, amely rendszer alapját filozófiai, pszichológiai, etikai és vallástudományi elgondolások együttesen szolgáltatták. Felfogásának központi gondolata, hogy az Ó- és Újtestamentum vallása egy-egy láncszem a vallás fejlődésében s a kereszténység egy különleges fajtája a vallásnak. Ha ez így van, akkor az Ó- és Újtestamentum vallásos képzetei legjobban a többi vallásokkal való egybevetésből érthetők meg. A kijelentett vallás hajtóereje a nagy vallásos személyiségek életében és hatásában rejlik. A legnagyobb vallásos személyiség Jézus, akit *hérosznak*, *Übermensch-nek*, *vallásos géniusznak*, *Isten-embernek* nevez. Maga a kijelentés sajátos formájában a legmagasabb foka az emberi értelemnek. A biblia, amely az irodalomnak egy speciere: vallásos könyv, kijelentésforrás. Gondolatai emberi síkban mozognak; benne az ember Istenről alkotott felfogása jut kifejezésre, mint ilyen, isten-élményeknek a gyűjteménye, az izraeliták vallásának, nemzeti-, nyelv-, irodalom- és kultúrtörténetének a forrása. Természetes, hogy ez a felfogás a történeti kritikai írásmagyarázasi módban mindenütt kiütközik. Amint a neve is mutatja, az írás történetiségének a hangsúlyozására fekteti a súlyt, a helyi és idői körülményeket tartja szem előtt, azok megvilágításával dolgát elintézettnek tekinti; többre nincs is szükség, mert Isten hatása a történelemben mutatkozik. Mivel a kijelentés megértése a történelem megértésétől függ, azért vizsgálja a kijelentés hatása alatt élő emberek és népek magatartását. Emellett igyekszik feltárni személyes viszonyait, kultúrájukat s ezekre nézve az egyes periódusok közötti különbséget. Figyelemmel kíséri a választott nép körül folyó világtörténeti eseményeket s azokon keresztül nézi az illető népek vallásának a kijelentés vallására gyakorolt befolyását és viszont. Tekintetbe veszi az egyidejű szellemi alkotásokat, irodalmi megnyilatkozásokat és szokásokat s az azokban kimutatható vallásos je'enségekből következtetésekkel igyekszik feleletet adni a kijelentés eddig meg nem oldott hasonló szintézisű kérdéseire. Ennek a magyarázasi módnak kiindulásában is, következtetéseiben is súlyos hibái vannak. Elhibázott a kiindulása, mert a profán tudományoknál szokásos feltétel nélküli-
séggel fog a kijelentés világának vizsgálásához. A kijelentés vallásának ugyanis, ha Isten, akitől a kijelentés jön, abszolút, minden más vallás fölött állónak, azaz abszolútnak kell lenni. Téves a vallásos személyiségekről alkotott felfogása. Jézus nem vallásos személyiség, nem géniusz, vagy héroszi alak, hanem a testtélett Ige, a

Szentháromság második személye. A személyes inspiráltságból (?) és a személyek élettörténete ismeretéből nem következik feltétlenül a kijelentés megértése, az Írás Isten-Igéjévé különben sem a személyek inspiráltsága folytán, hanem a Szent-Lélek munkája által lesz.⁹¹ A biblia nem irodalmi mű, nem történet- és nem kijelentésforrás, hanem sokkal inkább „ratio”, „index”, „noima” a valóságban is, a reformátor! felfogás szerint is. A történetek feletti kritikai szemlélete idői kötöttségével szűk korlátok közé szorítja az Igét. Amit meghagy belőle, nem több *relatív kronológiánál*.⁹¹ A múltak története előtte nem *igazság*, amely túllépné az idői és helyi korlátokat, hanem pusztán tény csak. Kritikai vizsgálódásaiban nyomon kíséri és bonckés alá veti a szövegbeli változásokat is, e téren azonban alig tud több eredményt felmutatni annál, ami a meglévő kéziratokban és nyomtatványokban, mint pozitívum, rendelkezésére áll. Mindezekkel az *írás individuális karakterét* akarja nyilvánvalóvá tenni, eredményei azonban, a cél elismerésre méltó volta mellett, sok kifogásolni valót hagynak maguk után.

Talán ezért, vagy az újabb teológiai áramlatok hatása alatt, mindenesetre azok szempontjainak figyelembevételével a történeti - kritikai exegézis keretében kísérlet történt az ellentétek kiküszöbölésére.⁹⁸ Alapot az írásban megnyilvánuló szentség belső egysége és a kijelentés egyetemes érvénye szolgáltatott hozzá. Karakterisztikuma a szövegnek az egész írás fényében való vizsgálata. Megvalósításának kettős útja van. Az egyik szerint a textusnak a neki megfelelő nagyobb egység, vagy az Ó vagy az Újtestámentum képezne a háttérét valamelyik vezérgondolat kiemelésével; másik szerint a Szentírás egészétől kapná a szövegmagyarázás az irányelveket.“ Az első terv megvalósításának nagy akadálya annak a vezérgondolatnak a megállapítása, amelyhez a textuskifejtésnek alkalmazkodni kell. De ha volna is ilyen, mint pl. az Ótestámentumban Isten szentsége, mennyire monotónná tenné annak állandó kiemelése az ígéhirdetést I Az elgondolás másik módja az Ó- és Újtestámentum egy síkba helyezésével az első pillanatra kifogástalannak látszik, lényegileg azonban nem különbözik az előbbitől. A magyarázás itt nem egy alapmotívumhoz, hanem a végső ponthoz, a megvalósult célhoz igazodik. Azért mindig két kérdés kell feleletet adnia:

⁹⁶ K B a r t h: i. c. 243. o. — A személyes inspirációról való felfogást az élményteológia az orthodoxia verbális inspiráció tana helyett alkotta és használta.

⁹⁷ W. Vischer: i. c. Zwischen den Zeiten. 1927. 5. évf. 5. f 383—384. o.

⁹⁸ J. H a n e l i. m. C8 o.

⁹⁹ J. H a n e l i. m. 39. o.

1. *mi az*, amiről szó van? 2. *mivé lett az?*¹⁰⁰ A „*mi*“ mindig az Ótestámentumban van adva, ez a *való állapot*; a célt, mint *kellő állapotot* az Újtestámentum foglalja magában. Az Ótestámentum eszerint alacsonyabbrendű kijelentés, előfok; a benne kijelentett igazságok *typusai* az Újtestámentumban megjelenő *-végső fejlődésifoknak*. A *typusok* alkalmazása egyidejű az allegorikus értelmezéssel, az Újszövetségben gyakran előfordul. Jónás esete *typusa* a Megváltó háromnapos sírbanmaradásának,¹⁰¹ az ércikgyó felemelése a keresztfeszítésnek,¹⁰² Ádám magának Jézusnak.¹⁰³ Az ótestámentumi törvény csak árnyék a Krisztusban megjelent valóság mellett¹⁰⁴ stb. Az írásnak ezt az értelmezési módját legáltalában *typologikus exegézis-nek* nevezhetjük, amelynek alkalmazása, bármilyen tetszetősnek és indokoltnak látszik is, részünkről csak félmegoldást adhat. Azzal a ténnyel, hogy Jézus és az apostolok az általuk közölt kijelentés megértetésénél alkalmazták, ez a megállapításunk nem áll ellentétben. Tudnunk kell ugyanis, hogy csak kivételesen, egyes esetekben s akkor vették igénybe, amikor a kijelentés örök igazságait a túlhajtott nemzeti vagy vallási exkluzivitás vaskorlátaiból ki kellett szabadítani, különben elvesztették volna az egész világra szóló érvényüket. Ez a korlátozás a keresztyénség elterjedésével megszűnt. A zsidóság számára pedig mindig elég azoknak az eseteknek a felmutatása, amelyekről az Újtestámentom számot ad. A mi helyzetünk az Igével szemben különben is más, mint Jézusé és az apostoloké volt. Jézus a tökéletes kijelentés, az apostolok kijelentésközlők, ezzel szemben mi szegény és gyarló keresői vagyunk az Igében adott kijelentésnek. Következésképpen a *typologikus* értelmezéssel az ótestámentumi kijelentést akaratlanul is alacsonyabbrendű előfoknak tudnánk feltüntetni az újszövetség világa mellett, pedig szent igazság az, hogy a kijelentett és testtelt Ige nemcsak *cél* (ómega), hanem *kezdet* (alfa) is, aki „született, nemcsak akkor, amikor testet vett fel szűz Máriától; nem is csak e világ fundámentumainak felvettetése előtt, hanem minden örök időknek előtte, mégpedig az Atyától, kibeszélhetetlen módon.“¹⁰⁵ Egy másik nehézség az, hogy ez a magyarázás csak az Ótestámentumra alkalmazható. Minden mozzanat itt sem vehető *typus-*

¹⁰⁰ J. H a n e l i. m. 39—40. o. A kérdéseknek ez a a kifejtése magában véve helyes. Ennek a magyarázási módnak inkább a liberális teológiai gondolkozással való összefüggéséből adódnak olyan vonásai, amelyek kiigógás alá esnek.

¹⁰¹ Mát. 12:39—40.

¹⁰² Ján 3: 14.

¹⁰³ Róm. 5: 14.

¹⁰⁴ Kol. 2:17.

¹⁰⁵ Conf. Helv. Post. XL 1.

nak, mert benne az Úr-Isten akarata félreérthetetlenül, ottan és akkor lezárva, végleges érvénnyel jut kifejezésre. Az igaz, hogy Isten mindig a célt tartja szem előtt, azonban nem úgy, hogy azzal előbb adott kijelentését semmisnek nyilvánítaná. A „*ne ölj*“ parancs mindig isteni parancs marad. Jézusnak az ót.-i törvényre tett megjegyzései nem hatálytalanítását jelentik annak; ellenkezőleg, a *megszigorítás* által mindenkit kötelező *érvényreemelését*.¹⁰⁶ De a *typologikus exegézis* alkalmazása különösen azért veszélyes, mert tág tér nyílik benne a spekuláció számára, melynek legfőbb jellegzetessége az, hogy csak a gondolkodás logikai törvényeinek a segítségével, tehát tisztán emberi eszközökkel fog a kijelentés feltárásához, melynek igazságai túlesnek a gondolkodás határvonalán, s mindenestől fogva a hit törvényei alá tartoznak. Eredménye majdnem minden esetben emberi véleményeknek az Írásba való belemagyarázása» míg az Igében számunkra adott élő és éltető igazságok felfedetlenek maradnak. Az exegéta ezen az úton a legjobb esetben félmegoldásig juthat. Az igazi eredmény elérésében állandó akadály lesz előtte a liberális teológia egész rendszere, amelyből a *typologikus exegézis* kiformálódott és táplálkozik. A vele való teljes szakítás viszont ez exegetikai eljárás létfeltételeinek a megszűnését jelentené.

Még mielőtt a liberális teológia az írás typologikus kifejtésére kísérletet tett volna, a történeti-kritikai szempontok túlhajtásait az úgynevezett *pneumatikus exegézis* igyekezett ellensúlyozni. Ennek az exegetikai módszernek az irányelvei a *tapasztalati, vagy élményteológiában* vannak lefektetve, amely a maga rendszerének középontjába a *bennünk lakozó Szent Lélek-nek*, a szív és lelkiismeret belső megrendültségében és legyőzetésében, megvilágosíttóságában és meggyőződésében, tapasztalásaiban és élményeiben megnyilatkozó munkáját állította. Altala ismerjük meg a kijelentés igazságait, vagy másképp: azok meglátására és meghajtására a bennünk végbenő élményekkel szemünket és füleinket megnyitja.¹⁰⁷ Mivel a Szent Lélek munkája a *szubjektum* lelki életének ilyen megnyilatkozásaiban jut kifejezésre s mivel azokkal *vallásos öntudutát* felébreszti, sőt felfokozza, ez a teológiai irány *vallásos szubjektivismusnak*, vagy a *vallásos öntudat teológiájának* is nevezhető. Itt kell megemlítenünk, hogy kialakulásához az alapfeltételek a pietizmusban már adva voltak. A mondottakból világos, hogy a *pneumatikus exegézis* alapja a kegyes ember szellemi élete. Az ember

¹⁰⁶ Mát. 5:21—48; 15: 1—6.

¹⁰⁷ K. Barth: i. c. 242. o.

ugyanis a maga eredetét annak a szellemnek köszöni, aki a kijelentést adta, aki azóta is folyton munkál benne. A kijelentés és az ember így összetartoznak; a kettő egymással a Szent Lélek bírása által kongeniális. Ebből az is következik, hogy az ember csak azt érti a bibliából, amire nézve teremtett, aminek megértésére a közös eredet alapján diszponálva van, aminek ismeretét potenciáliter magában hordja. Eljárásánál a szövegben a pszichológiai vonásokat domborítja ki; törekvése odairányul, hogy az Ige hitbeli és szellemi tartalmát a természeti és történeti konkrétciókból kiemelje, vagyis az írásban a *divinumot* és a *humánumot* egymástól elválassza, melylyel egy a valóságnak meg nem felelő helyzetet teremt, mert Isten hatása a természetben és történetben is mutatkozik. Igéje teremtő, létrehozó, cselekvő hatalom; valóságos élet és nem a világ felett lebegő eszme. Főhibája mégsem itt, hanem az irányelveiben van. Ki tudja megmondani, hogy mi a vallásos tapasztalás? Mi biztosítja az élmények őszinteségét? Nem a saját énünk kivetítődései-e azok? A Szent Lélek nem a mi érzésvilágunkban megnyilvánuló erő, hanem a Trinitás harmadik személye,¹⁰⁸ aki rajtunk kívül is és felettünk is áll. A *pneumatikus exegézis* történetfelettségre törekvő igényével s azzal, hogy az építés, vagy a lelki élet szempontjából különbséget tesz az Ige egyes részei között, Isten szuverénitása elé korlátokat állít.

Az eddig ismertett exegétikai eljárásoknak, bármennyire különböznek is egymástól módszer tekintetében, közös hibájuk, hogy mind egy-egy dogmatikai rendszernek a függvényei. Eredményükből megállapítható, hogy mennél szolgálóbb módon követik annak a rendszernek törvényeit, amelynek keretében előállottak, értelmezésük annál távolabb esik az Ige világtól, amiből az is következik, hogy mennél inkább az Igéből veszi eljárásához az exegézis a törvényeket és irányelveket, annál tisztábban tudja a kijelentett isteni igazságot a világ előtt nyilvánvalóvá tenni. A *teológiai exegézis* ref. egyházunk hitvallásában lefektetett *irdselv* alapján ezt az utat választotta magának. Ezzel — amellett, hogy életnélküli dogmatikai rendszerektől függetlenítette magát — azt a reformátor! gondolatot tette uralkodóvá, hogy az Ige az *alapja, értelme és célja* mindennek: a teremtésnek és az életnek, a munkának és a szenvedésnek, a gondolkodásnak és a tudománynak egyaránt. E megállapítás elsősorban a teológiai tudományokra, közöttük különösen az exegézisre

¹⁰⁸ I. K. Barth: t. c-t 242—243. o.

érvényes, amely helyzeténél és célkitűzéseinél fogva is legközelebb áll az Igéhez. Nem az Igének van szüksége a tudomány ezerváltozatú birodalmára, hogy érvényesülni tudjon, hanem a tudománynak *kell* az a fény, amely az Igéből kiárad, különben látásai sohasem lesznek, azok nélkül pedig minden erőfeszítése meddő és céltalan. Itt van a mélyreható különbség exegeta és exegeta között, a tudomány szerelmese: a tudós és az Ige szerelmese: a teológus között. Az a világi tudományok által felállított követelmények szigorú szemmel tartásával indul s az Igével szemben *feltétel nélkül* végzi kutatásait; ez azzal az *előítélettel* közeledik az íráshoz, hogy az több, mint filológiai, szöveg-, irodalom- és vallástörténeti, vagy történelmi problémák tárháza. Néki az Ige Is'en tu'ajdon beszéde, amelylyel *megítéli* és *megtartja*, számára tehát a kutatás *életkérdés*. Minden tudós a felhők fölé tolt fejjel keresheti az Isten titkait, csak a teológus nem; neki teljes *alázatra* van szüksége, tudván, hogy mennél mélyebbre fúrja be magát, annál magasabbra lát. Emellett *bűnbánattal* és *hálaadással* kell vizsgálódásához fogni. Bűnbánattal, mert az, ami a kijelentést kíséri: kín, nyomorúság, szenvedés, halál, mind bűnei miatt és érette történt és hálaadással, mert nyomorúsága ellenére Isten annyira felmagasztalta, hogy nemcsak hirdeti *neki* szent Igéjét, hanem hirdeted is *általa*. Ebben a felmagasztaltatásban kimondhatatlan *kegyelem* van. Nagyon fontos, az Ige lényegéből adódó feltétel és törvény az exegeta számára a *Szent-Lélek munkájának kérése*. *A testimonium Spiritus Sancti internum* nélkül nincs igehirdetés. Titkos, előttünk megfoghatatlan bizonyossága egyetlen hatalom az ember vakságának és süketiségének megszüntetésére. Bizonyossága által lett Jézus a világ számára Logosszá s hatalma teszi a biblia emberi beszédét Isten-Igévé.¹⁰⁹ A Szentírás a ma és itt elhangzó emberi bizonyosságtevésekben *csak a Szent-Lélek által*, tehát maga *Isten által* lesz világokat megítélő és megtartó isteni akarattá, *kijelentéssé*. Az exegetának különösen figyelmeiben kell tartania, hogy ismereteinek határai vannak s tudása a Szent-Lélek megvilágító munkája nélkül holt tőke marad, amelynek az élethez annyi köze van, mint a bankok páncélszekrényeiben elrejtett „értékek”-nek. Szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy a *teológiai exegetika* a Szent-Lélek vezetését váró és elfogadó magatartásával *nem* tudományellenes. Alapelveivel kerülne ellentétbe, ha a tudományos kutatások eddig elért eredmé-

¹⁰⁹ K. Barth: i. c. 240—241. o.

neyei előtt a sorompókat lezárná. A Szent-Lélek munkájára való appellálással éppen azt igyekszik kifejezésre juttatni, hogy több és más ismeretre van szüksége, mint amennyivel és amivel rendelkezik. Vallja tehát a tudomány létjogosultságát, de annak hangsúlyozásával, hogy „*egy a szükséges dolog*“ s ezzel „a jobb részt választotta“.¹¹⁰ *Őszinteségével* példát adott minden tudománynak, amikor beismerte, hogy képtelen a titkok megfejtésére, mert azok felett maga Isten rendelkezik. Ugyanakkor azonban vallja azt is, hogy a megismerést adó isteni személy: a Szent-Lélek valami módon nyilvánkoztatja nekünk azt, amit velünk közölni jónak lát.¹¹¹ A Szent-Lélek bizonyágtevését illetően a *teológiai* és a *pneumatikus exegezis* között bizonyos egyezés mutatkozik, de csak látszólag. Lényegileg éles ellentét választja el a kettőt egymástól. A pneumatikus exegeta ugyanis a Szent-Lélek birtokában fog munkájához, a teol. exegeta annak bizonyágtevését kérő imádsággal. Amaz magában hordja, azért ismeri az eredményeket, ez szívszorongva várja a kegyelem megnyilatkozását. A textus megvilágításánál a kijelentés egyetemes szempontjai vezetik. Az írást egy egésznek veszi, mint ahogy a mögötte lévő isteni akarat is osztatlan. Ennek az akaratnak kezdete és vége Istennél van, tehát örökérvényű az. Nincs benne kisebb, vagy nagyobb jelentőségű, kevésbé fontos, vagy fontosabb mozzanat, mind ugyanazt a motívumot hordozza s egyazon cél felé halad. Lényegileg minden megnyilvánulása egyformaerjű, egyformán kötelező, szent és igaz, *tényleges jelentését mégis a kijelentés egészéből kapjuk meg*. A kutatások céltévesztettsége éppen abban mutatkozik, hogy bennük a véges ember, — aki, mert részeiben látja és ismeri a világot, analitikus ítéletekkel formál magának világgépet — részekre bontotta a kijelentést s ami végtesebb hiba, az egyes részekről, mint önálló egységekről olyan ítéletet alkotott, amely az egész lényegével nemcsak hogy nem egyezett, hanem egyenesen ellentétben állott. A teológiai exegezis egységes írásszemléletével fordulót, sőt merev szembehelyezkedést jelent az eddigi módszerekkel. Isten világát a syntézisek világának ismerte meg. Ezen az alapon a textust az egész kijelentés részének veszi, amelynek, mint a testben a szemnek, vagy a szívnek megvan a maga külön szerepe, azzal szervesen illeszkedik be Isten megváltó munkájának teljességébe; e nélkül az összefogás nélkül *tényleges értelme* rejtve marad, nem érthető, vagy félreérthető.

¹¹⁰ Luk. 10: 42.

¹¹¹ 5. Mózs. 29: 29.

Kifejtésénél azonban az egészel való harmonikus egysége csak háttér, amelyből ki kell emelkedni karakterisztikus vonásainak. Az exegézis akkor helyes, ha a textus a maga speciális funkciójával, de csak azért, mert most róla van szó, előtérben áll. Annak az isteni gondolatnak, amelyet hordoz, a körülötte lévő összes többi gondolatok transparensévé kell lenni. Szerepét legjobban talán olyan csillárral szemléltethetnénk, amelyen az egyik égő fénye átüti a többiek fényét. Isten örökjelenvalóságára támaszkodik a teológiai exegézis akkor, amikor áttöri a textus idői kötöttségének a korlátait.¹¹² Az Ige nem régmúlt idők bevezetett története, hanem állandó történés. Mint akkor, hatása alatt állanak most is a népek és személyek, különösen azok, akikhez szól. Nem emelkedik tehát a történések világa fölé, de nem is áll meg annak megismerésénél, hanem úgy hozza azt elénk, mint amelyhez közünk van, amely egészen a miénk, azért eseményeiben részt kell vennünk, azaz *állásfoglalásra* szólít fel, *döntés* elé állít. Kitűzött célját ezzel el is érte. Megtett mindent, ami emberileg megtehető volt, ennél sem többet, sem kevesebbet nem akart. Hiába is akart volna! A teológus a Szent-Lélek munkáját nem vállalhatja magára, de nem vállalhatja azt ezen a kerek világon senki és semmi. Az is, amit az Isten Igéjéért tett, nagyon vakmerő vállalkozásnak mondható, amelynek áldott eredményeiért állandó *szorongásban*, folytonos *feszültségben* kell élnie.

Egész természetes, hogy a teológiai exegézis eljárásánál a többi rokon tudomány: az archeológia-, nemzeti-, irodalom- és vallástörténet stb. megállapításait figyelemmel kíséri, de nem fogadja el fenntartás nélkül, hanem az *örökké szent Isten-Ige* szempontjából szigorú vizsgálat alá veti; ezzel a Szentírásban megrögzített kijelentés *Istentől megszabott tényleges értelmét* védi és biztosítja, részint a bibliára vonatkozó kutatások esetleges eltévelyedéseivel, részint pedig a tudományos alapvetéseket nélkülöző, de igaznak vallott véleményekkel és találgatásokkal szemben.

A teológiai exegézis nagy súlyt helyez munkájának beállítottságára is. Az exegézis nem önmagáért van, hanem az egyházért, következésképp olyan tudomány az, amelynek jellegét a *küzdelem* és a *harc* fogalmai határozzák meg. Az exegéta nem privát ember, hanem, mint a próféták, a közösség képviselője, akire Isten nagyon fontos őrálló helyen szent hivatást bízott: *akarataát kell hiány nélkül és félreismerhetetlenül* a választottakkal közölni. Reá tehát a

¹¹² K. Barth: i. c. 226-227. o.

gyülekezetnek szüksége van. A gyülekezet buzgó tagjainak lelkében nem egyszer kételkedést ébreszt a biblia különböző részei közt fennálló, sőt ugyanabban a részben előforduló *látszólagos* ellentét. Ha e kételyeket nem oszlatjuk el, meginog a kijelentésbe vetett hitük s a közönyösek táborában csak tehetélt fognak jelenteni egyházunknak, vagy a Szentírás egyik részét többre értékelvén a másikonál, a hasonló eljárást tanúsító szekták martalékai lesznek. Az exegézis a teológiai vizsgálódás módszerével ennek a veszélynek az elhárítására hathatós fegyvert ad kezünkbe. Az *Ige élet*, amely után lelkek áhítoznak. Az exegézis a Szentírásban ezt az *isteni életet keresi és tárja fel*. Munkájával kettős eredményhez jut: 1. *kimutatja az írás belső egységét*; 2. *biztosítja az örök emberhez szóló Ige aktualitását*.

Az exegézis szerepe az Ige és az igehirdető egymáshoz való viszonyában nem kevésbé fontos. Vannak prédikációk, amelyekben annyi köze van a textusnak a prédikációhoz, mint pl. a bokrétának a kalaphoz; rátették dísznek. Más szóval a prédikáció nem az Ige csontjából, húsból és vérből formáltatott. Az exegézis az igehirdetővel szemben igényekkel lép fel. Megköti az igehirdetőt, hogy el ne fusson a textustól, hanem ha egyszer *felvette** úgy ölelje magához, hogy először a saját, azután a vele élni vágyó gyülekezeti tagok élete szíveverésévé, megtartó hatalmává legyen. A bizonyosságul hívó esküt csak az Isten beszédére szabad rámondani. Szentségtörés az, ha emberi vélemények után mondjuk el az „*amen*“-t. Az exegéta munkájában Jákob Istennel folytatott küzdelmének a megisméltődését látjuk, amelyet az örök kegyelem ezzel koronáz meg: *„kiüzdöttél Istennel és emberekkel és győztél!”* Az exegézis s vele az igehirdetés az isteni kegyelem erőinek megáradásáért vállalt harc.

A mondottakból következik, hogy az exegézis, mint bármely más teológiai tudomány, nem öncélú tudomány. *A teológiában az öncélúságot az Ige képviseli*. Az exegézis és az Ige közötti viszonyt a szolgálóleány és az úrnő egymáshoz való viszonyában látjuk. Baj van ott, ahol a szolgáló kerekedik felül és „*kitúrja az úrnőt a házból*.” Meggyőződéssel hirdetjük, hogy az exegézis nem törekszik erre. A kijelentés titkainak tudományos eszközökkel való keresése által továbbra is alázatos szolgálója akar maradni *a kijelentett és testté lett Igének, akit Isten kegyelemből megtartásul adott a bűnös világnak*.

Dr. Zsíros József.

Igehirdetés és dogmatika.

Non scholae sed vitae discimus! E régi bölcs mondás igaz volta mellett jöttek el bizonysgot tenni ennek a lelkészi továbbképző tanfolyamnak a résztvevői. Szántsándékkal neveztem e tanfolyam tagjait *résztvevőknek* s nem pusztán *hallgatóknak*. Mert ha valamikor, úgy ép az igehirdetés és dogmatika tárgyalásakor semmiestre sem lehetünk *tétlen szemlélődők*, hiszen egész emberi és egyházi életünk legégetőbb, leggyakorlatibb és legexisztenciálisabb ügyéről van itt szó. És e tanfolyam résztvevői minden bizonnal nem azért dolgoznak itt együtt az előadókkal, mintha bizony jó kollokviumi érdemjegyre s az ezzel kapcsolatosan adódó internátusi és tápintézeti kedvezményekre s tandíjmentességre lenne felettébb szükségük, hanem azért, mert kint a mindennapi gyülekezeti élet hullámzó sodrában bőven volt alkalmuk megbizonyosodni afelől, miszerint minden új ismeretszerzéssel, minden új elmélyülő tevékenységükkel, elmékedésükkel és tudományos kutatásukkal, ami lelkipásztori hivatáskörük elvi előfeltételeinek tudatosítását és gyakorlati megvalósítását célozta, minden bizonnal gazdagabbá, teltebbé és Istent dicsőítőbbé tették nem csak egyéni munkájukat, de a reájuk bízott gyülekezetek közösségi életét is. A jó lelkipásztor mindig teológus is marad és mint teológus *az élet* teológusa, még pedig abban az általam már több helyen hirdetett¹ értelemben, hogy elismeri azt, miszerint *az igehirdetés és a teológia egyaránt az Istentől motivált életből és az Istennek tetsző életért vannak*. Az egyház létérdeke, hogy helyes legyen az igehirdetése. Viszont semmi sem tehet nagyobb szolgálatot ennek biztosítása érdekében, mint *az élet teológiája*. E két tétel bővebb kifejtése képezi jelen előadásom voltaképeni tárgyát.

¹ „A teológia élete és az élet teológiája“ (Sárospataki székfoglaló értekezés) 1930. — „A hit misztériuma“, Sárospatak, 1931. XI. fejezet. — „Az igehirdetés és teológiai tudomány az ecclesia militans életében“, Debrecen, 1934.

I. Mindenekelőtt állapítsuk meg azt, hogy nem a teológiai tudományé, hanem az igehirdetése úgy az idői, mint a minőségbeli *elsőbbség*. Krisztus egyházának elsősorban jó igehirdetőkre van szüksége és csak másodsorban *nagy* teológusokra. Nem a teológiai tudomány tette és teszi lehetővé az egyházat és annak igehirdetői tevékenységét, hanem éppen fordítva áll a dolog: az egyházi igehirdetés megelőzi a teológiai tudományos munkálkodást. Ámde nemcsak megelőzi, de elkerülhetetlenül és szükségszerűen, mondjuk így: *másodlagos létparancsként* maga után is vonja, megköveteli azt. Az ágostai hitvallás szerint: „Est autem ecclesia congregatio sanctorum in qua Evangelium *recte* docetur et *recte* administrantur sacramenta.* Az egyház létfeltétele tehát a „*rectitudo*“-t magába záró és megvalósító igehirdetés. Ez viszont emberi viszonylatok között korántsem készen adódó és korántsem teljes bizonyosságú. *Ezért felelősségteljes* munkával dolgozni, szorgoskodni kell. Ezt a munkát végzi az egyházi életen belül a teológiai kutatás, amelyet Brunner Emil találóan „az életkutak tisztántartásáért való szorgoskodásnak“ nevezett.

Ha tehát az igehirdetése az *elsőbbség*, úgy csakis belőle indulhatunk ki is. Kérdés azonban, hogy nincs-e valami más, ami az igehirdetést is megelőzi, ennek előfeltételül tekinthető? Könnyen adódó feleletként jelentkezik itt az, hogy *magát az egyházat* jelöljük meg ilyen előfeltételként. Ezt cselekszi a *római* egyház, mikor saját magára úgy tekint, mint az Isten által kijelentett igazságok egyedüli letéteményesére, ‘birtoklójára és továbbadójára. A *tanító egyház* (az Ecclesia docens) Ura, parancsolója, tartalmilag lehetségesítője és egyedüli anyagnyújtója minden igehirdetési tevékenységnek. A római egyházban a *tanító egyház* (a papi rend) az első. Az általa birtokolt, előírt és parancsolt tantétel mint kijelentett igazság a második és csak ezután jön (ha ugyan jön!) harmadik gyanánt az igehirdetés. Egészen más a reformátori felfogás. Igaz ugyan, hogy itt is az egyház az, ami lehetségesíti, élteti, táplálja az igehirdetést, de ugyanakkor viszont az igehirdetés is előfeltétele az egyháznak. Szent kölcsönösségi viszony, megmásíthatatlan egymásrautaltság van tehát a kettő között. De ezt a sajátos circulus salvificust nem ők ketten — tehát nem az egyház és az igehirdetői tevékenység — teszik lehetővé, hanem a *kettőjük egyedüli és feltétlen feltétele: úgy az egyháznak, mint az igehirdetésnek szuverén Alanya, Ura és Királya: a kijelentő Isten az Úr “Jézus Krisztusban*. Egyház nincs igehirdetés nélkül és igehirdetés nincs egyház nélkül, de mindkettő

csak azért van, hogy a maga sajátos „in actu“-jával önmagán túlrá utaljon, arra a szuverén Istenre, aki épen Igéjében ítéli meg és kegyelmez úgy az egyháznak, mint igehirdetőinek. Reformátor! felfogás szerint tehát az Ige, mint Isten kijelentett igazsága nem az egyház birtokállománya, de nem is általa előírt tantétel és parancs, nem *adat*, amelyet az egyház megállapított, felfedezett és most továbbad, hanem mindig előlről kezdendő *feladat*, amelynek való *hivő engedelmesség* teszi lehetővé úgy az egyházat, mint az igehirdetést s így a már említett kettőjük közötti szent kölcsönösségi viszonyt is. Magának a teológiai kutatásnak nem lehet fontosabb feladata mint az, hogy újra meg újra legalább elvileg tisztázzni igyekezzék az egyháznak és az igehirdetésnek, összevonva: az egyházi igehirdetésnek a kijelentő Istenhez, az élő Igéhez való viszonyát, hogy azután ebből az elvi tisztázásból Istennek tetsző áldások, származzanak s ezek elsősorban magának az egyházi igehirdetésnek a tisztulásában mutatkozzanak.

II. Az eddigiekből következik, hogy minden további tárgyalás feltétele az igehirdetés helyes meghatározása, amelyet a következőkben próbálunk nyújtani: *Az igehirdetés a gyülekezethez a közvetlen megszólítás módján intézett emberi beszéd, amely azzal az igénnyel és azzal a várakozással lép fel, hogy újra meg újra előlről kezdett bizonyágtevő tiltakozásában, illetve tiltakozó bizonyágtételében valóban a hit által felfogott amaz élő igét szólta és szólja., amelyet Isten a saját üdvakarataként a bűnös (tehát önmagában meghasonlott) emberiség számára Jézus Krisztusban, mint testet öltött igében, illetve a Szentírásban mint Írott igében teljesen, kimerítően és elégségesen kijelentett s amelyet az ige hívő hallgatói lelkében a Szentlélek Úr Isten által belsőleg megpecsételni ígért. Az igehirdetés feltétlen Alanya Isten, eszközt alanya pedig a prédikátor. Az igehirdetés célja, hogy a magát kijelentő, ítélletes és kegyelmes s ép ezért mindig időszerű Isten szuverén színe elé és ennek megfelelően, feltétlen jellegű döntés elé állítsa az ige hallgatóit.*

E három mondatba tömörített meghatározás már első hallásra nyilvánvalóvá teszi, hogy bizonyos fokú dogmatikai munkálatok nélkül az igehirdetés lényegének formai megállapítása sem lehetséges. A dogmatikai kutatás első, az igehirdetésre nézve mindenesetre döntő jelentőségű szolgálata abban áll, hogy az igehirdetés lényegének öntudatosításához formai meghatározás nyújtása által nélkülözhetetlen módon hozzájárul. *Első feladatunk* tehát nekünk is az,

lesz, hogy a fent nyújtott meghatározás alapozzanatait és azok belső összefüggését dogmatikailag részletesebben kifejtjük.

Ez elsődleges dogmatikai feladatot azonban nyomon kell követnie s tulajdonképpen vele karöltve kell haladnia a *második feladatnak*. Az igehirdető ugyanis minden a meghatározásban említett igénye és várakozása ellenére sem lehet sohasem feltétlenül bizonyos afelől, hogy valóban Isten igéjét szölte-e s nem hamisította-e azt meg tudatosan vagy tudattalanul emberi bölcselkedéssel, ha még oly tetszetős és még oly korszerűnek vallott, de mégis esek viszonylagos értékű filozofálásával. Ezen a ponton jön ismételten segítségül a teológiai (közelebről: dogmatikai) vizsgálódás, mely az élő Igéhez mint egyetlen és feltétlen kritériumhoz mérve a múlt igehirdetését, prófétai kritikának veti azt alá, hogy így a jövő igehirdetésének tisztulását annál hathatósan szolgálhassa.

Már most rámutathatunk arra is, hogy ez a kettős dogmatikai feladat sohasem lesz véglegesen megoldható és elintézhető. Egyáltalában meg kell szoknunk azt, hogy az *igehirdetésnél és a teológiában tulajdonképpen semmit sem lehet csak úgy elintézni*. Az igehirdetés konkrét történése ugyanis, amint azt rövidesen látni fogjuk, oly imponderabilis tényezőnek szükségszerű eredménye, amely felett az igehirdető s így a teológus sem rendelkezhetik. De az említett két feladat végleges elintézése azért sem lehetséges, mert az igehirdetés lényegének formái meghatározása és az igehirdetés tisztaságának szolgálata nem megmerevült, ha még oly orthodoxusnak is hirdetett, dogmatikai rendszerekhez van kötve, hanem a hívő, vagy legalábbis hinni akaró ember reális életdialektikájának sokszínű változatától, de mindenekfelett az Isten által motivált és az Istennek tetsző élet által meghatározott. Evangéliumi és reformátori alapon mozogva végleg le kell már egyszer számolnunk azzal a nagy emberi kísértéssel, amelynek való örömteljes engedés indokolható lehet a római egyházban, de viszont teljes ellentétben áll a protestáns szellemisséggel: *nem a tanok formai elfogadásából és az előttük való hódolatos meghajlásból patakszik elő a keresztyén hitélet, hanem ennek éppen a fordítottja igaz: az Isten igéjére való egzisztenciális rezonálásunk, a neki való hívő engedelmeskedésünk, a Vele való személyes találkozásunk, tehát ez a leginkább létmeghatározó és létformáló életaktus az első s maga a tan csak másodlagos származék*, jelentősége és hitértéke csak annyiban van, amennyiben a hívő lélek láthatatlan hajszálerein át fogalmi köntösét és állandóan kristályosodó, felhalmozódott élménytartalmát a mindvégig elsőd-

legesnek elismert hívó engedelmességnek mint Isten színe előtti életaktusnak a szolgálatába állítja. És hogy e nagy evangéliumi és reformátori igazság hangsúlyozása mennél maradandóbb nyomot hagyjon a tanfolyam résztvevőinek lelkében is s egyben e mostani témánk tárgyalásának alaptónusát is minél jobban biztosíthassa, engedtessek meg nekem az, hogy egy, a saját életemben lepergett érdekes és ad hoc adódott teológiai vitával szemléltessem az elmondottakat.

Princetonban, az E. Á. legnagyobb presbiterianus egyházának legnagyobb teológiai főiskoláján folytatva tanulmányaimat (1925-ben), egyik vasárnap beúztam a nem messze lévő New-Yorkba, hogy az egyik presbiteriánus templomban meghallgassam a könyvei által már Magyarországon is jól ismert *Fosdick*nak a prédikálását. Akkor folytak Amerikában a nagy hitviták az úgynevezett fundamentálisták és modernisták között, mely utóbbiaknak épen *Fosdick* volt egyik legnagyobb vezére. Ugyancsak akkor folyt az egészen más természetű és nem tisztán hitvitának nevezhető ádáz harc a különböző amerikai egyházakhoz csatlakozott, illetve függetleneknek megmaradt magyar református lelkészek és gyülekezetek között is. Fosdick prédikálása bizonyosítva erejével fölöttébb nagy hatást gyakorolt reám. Történetesen aznap ebédre egyik newyorki tanárbarátom meghívására valamelyik étterembe mentünk és ott összejutva együtt étkeztünk két olyan magyar református lelkésszel, akik az amerikai episzkopális egyházhoz való csatlakozásba vitték bele gyülekezeteiket s dörögdelmes elintézésben részesítették a presbiteriánus és református egyházakat. A vitatkozás hevében többek között a presbiteriánus templomban vendégszónokként szolgáló Fosdickot is hitetlennek bélyegezték. Erre én megjegyeztem: „Tanbelileg én sem egyezem meg minden tekintetben Fosdick-kal, ellenben az az életformáié, bizonyosítva erő, mely mai beszédéből is kiáradt, fölöttébb gazdagítólag hatott én reám is.“ Erre az egyik episzkopális magyar lelkész visszavágott: „Hogyan lehet valakinek bizonyosítva igehirdetését és az abból kiáradó életáldást elfogadni, holott ugyanakkor tanbelileg nem egyezünk meg az illetővel? A tan van előbb és tan nélkül nincsen keresztyén élet.“ Mialatt én vitattam ennek az ellenkezőjét, egyszerre csak — szabad legyen azt mondanom, hogy: — *gondviselészerűen* — segítségemre jött egy poloska, melyet az egyik lelkész épen annak az asztalnak térítójén fedezett fel, amely mellett mi ültünk. Szükségtelen, hogy a poloska körüli dialogizálás részleteit itt most elismételjem, a lényeg

az, hogy az csakhamar maga után vonta a poloska halálát, amelyet az azt felfedező lelkész kézmozdulata eszközölt, míg a másik felém fordulva így szól: „No, ebből ugyan kiszorított az élet-áldás!“ Felsőbb ihletés eredményeként ötletszerűen hangzott el ajkamról azonnal a visszavágás: „De benne maradt a tan s íme láthatják az urak, hogy mégis dög.“ A két lelkész azonnal észrevette, hogy viszontválasszommal mire céloztam. Igen, vallom most is, hogy *a tan van a hitéletből s nem a hívő élet a tanból. Az örökkévalóság szempontjából halott ember az, aki megelégszik a merő tanhittel!* Az egyházi tan nem uralkodásra, hanem ép úgy, mint maga a dogmatikai munkálkodás: szolgálat céljából adatott. És csak ha ezzel a mentalitással fogunk hozzá az igehirdetés és dogmatika viszonyának részletesebb tisztázásához, csak akkor fogjuk igazán elismerni tudni azt, hogy itt tulajdonképpen egy mindig időszerű és soha véglegesen el nem intézhető feladattal állunk szemben.

III. Ezek után első teendőnk az igehirdetés általunk nyújtott meghatározásában rejlő dogmatikumnak bővebb kifejtése.

1. Első helyen az igehirdetés *feltétlen feltételére, feltétlen alanyára, magára az élő igére* kell rámutatnunk. Meghatározásunk szerint az igehirdető mindig azzal az igénnyel és várakozással lép a gyülekezet elé, hogy igehirdetésében valóban Isten amaz élő igéjét szolta és szólja, amelyet Ő a saját üdvakarataként a bűnös emberiség számára, Jézus Krisztusban mint testet öltött igében, illetve a Szentírásban mint írott igében teljesen, kimerítően és elégségesen kijelentett s amelyet az ige hívő hallgatói lelkében a Szentlélek Úristen által megpecsételni ígért. Mennyi dogmatikai anyagot foglal magába meghatározásunknak már ez a töredéke is! Tulajdonképpen kötelességünk tenné annak fejtegetését, hogy mi a kijelentés; hogy az igének hármaskör alakja van: testet öltött ige, írott ige és hirdetett ige és hogy ez a három mégis mindig ugyanaz az egy ige; szólanunk kellene részletesen a reformátori írás elvről, amely az Ige és a Szentlélek paradoxszerű egységét hirdetve tanítja, hogy „a Szentírás az égből akként adatott, mintha magának Istennek élő szava hangzanék abból onnan felülről“ (Kálvin). Szólanunk kellene tulajdonképpen az egész Szentháromságról, mert hiszen igehirdetésünk feltétlen feltétele ép az a tény, hogy az Atya Úr Isten valóban kijelentette magát a Fiú Úr Istenben és hogy ezt a mi szívünkben a Szentlélek Úr Isten pecsételi meg az ő belső bizonyágtételében. Mindennek részletes fejtegetése azonban messzire vinne mos-

tani kitűzött célunktól.² De az eddigiek is bizonyságul szolgálnak ahhoz, hogy már az igehirdetés lényegének formai meghatározása sem lehet el előzetes dogmatikai vizsgálódás nélkül.

Az igehirdetés feltétlen feltétele tehát „a beszélő Isten Személye“, az *élő Ige*. „Verbum Dei omnium primum est quod sequitur fides“ (Luther). Az *ige* az első, ezt követi a *kit*, da ha követi, ez egyúttal azt is jelenti, hogy fel is fogja Isten élő igéjét. Viszont a hit a *Szentlélek munkája* és ajándéka bennünk, amiből nyilvánvalóan következik, hogy az *Ige*, a *Szentlélek* és az általuk munkált *prédikatori kit* egyidejű és együttes jelentkezése nélkül nincs és nem is lehetséges valódi igehirdetés. Ezért mondja találóan *Ravasz László* „A gyülekezeti igehirdetés elmélete“ c. könyvében, hogy „mindig figyelemmel kell lennünk a legfontosabb s mégis imponderabilis tényezőre: a Szentlélekre“ (280. lap). Ezért hirdeti *Barik Károly*, hogy az igazi igehirdetés mindig Szentlélektől fogantatott (conceptus de Spiritu sancto). Ezért marad igehirdetésünk feltétlen alanya mindig maga a kijelentő Isten, aki akkor és ott adja és teszi élővé az ő igéjét, amikor és ahol akarja. Barth egyik legszellemesebb megjegyzése valamelyik konferencián épen erre vonatkozott.³ Valaki vitatta vele szemben: „So sagen Sie nun, Herr Professor, gibt es denn Glaubensgewissheit?“ s így a német nyelvet sajátosan jellemző, semleges nemű általános alannal együtt használta a hitbizonyosság szót, mire Barth az „es“ szó helyére az „Er“ szót helyettesítve be, így szólott: „Es gibt keine Glaubensgewissheit, Er (Gott) gibt Glaubensgewissheit“ ő, a mindenható Isten adja nekünk az ő-kijelentését s az ennek megfelelő hitbizonyosságot a mi prédikálásunkban, anélkül hogy igéjét ugyanakkor eszközi szerepre kényszerítene. Igehirdetésünk csak úgy lesz Istennek tetsző igehirdetés, ha magát az élő ígét minden egyes alkalommal felülről adott megbízatásnak, önmagát tárgyiasító alannak, az igehirdetés előtt, alatt és után bennünket is megítélő kritériumnak s egyben oly megmagyarázhatatlan, csodás történésnek tekintjük,⁴ amely fölött mi nem rendelkezünk, amelynek jelentkezése nincs a mi emberi intencióinkhoz kötve, de amely, amikor csak Isten akarja, mégis feltétlen alanyként s a nélkül, hogy bennünket, mint igehirdetőket emberi szabadságunktól megfosztana s igehirdető tevékenységünket gépies törté-

² Lásd: „A hit misztériuma“ c. könyvemet.

³ V. ö. Keller Adolf: Der Weg der dialektischen Theologie durch die kirchliche Welt. 1933, 49. 1-val.

⁴ V. ö. Barth Károly: Die Kirchliche Dogmatik. Erster Band: Die Lehre vom Wort Gottes. München, 1932, 89—101. 11.-val.

néssé tenné, végrehajtja és végbeviszi épen mi általunk azt a mély-séges titkot, amit bár nem nevezhetünk épen református értelemben vett transsubstantiationnak, mégis azt kell mondanunk, hogy egy cseppet sem kisebbrendű titok, mint az ige testetöltésének ténye,. Isten teszi tehát lehetővé, hogy az Ő igéjének prédikálása valóban Isten igéjévé legyen („praedicatio verbi Dei *est* verbum Dei*. 11. Helv. Hitv.) s ezért mondhatja az Isten feltétlen alanyvoltát elismerő apostol is a következőket: „Mi is hálát adunk az Istennek szüntelenül, hogy ti befogadván az Istennek általunk hirdetett beszédét, nem úgy fogadtátok, mint emberek beszédét, hanem mint *Isten, beszédét* (aminthogy valósággal az *is*), amely munkálkodik is ti bennetek, akik hisztek“ (I. Thess. 2: 13),

2. De ha Isten beszéde is az igehirdetés akkor és ott, amikor és ahol ő akarja, még sem szabad megfélemlenünk arról sem, hogy ugyanakkor *emberi beszéd* is. Az igehirdetés *feltétlen alanya* mellett és alatt ott van az igehirdetés *eszközi alanya* is, magának az igehirdetőnek bizonyoságtévő személye. *Eszközi alany*nak nevezem az igehirdetőt, mert e kifejezésben találóan szóhoz jut egyfelől az, „*mint tgehirdetők nem vagyunk a saját magunk urai és tulajdonai*, hanem *szolgálatot* teljesítünk, épen a „ministerium verbi divini“-t (Csel. 6: 4), viszont ugyanakkor *mégsem személytelen eszközök* vagyunk Istennek mint az igehirdetés feltétlen alanyának kezében, hanem olyanok, akik személyes bátorságunk horgonyát Istenünkbe vetve, személyünkhöz szóló megbízatása és belső elhívása alapján hirdetjük az Ő evangéliumát sok tusakodással (1. Thess. 2: 2). így azután míg egyfelől mentesítve vagyunk attól, hogy igehirdetésünktől személytelen mágikus hatásokat, ex opere operate eszközölt eredményeket várjunk, addig másfelől mindig abban az alázatos tudatban végezzük e megbízatásunkat, hogy az igehirdetésre való alkalmas voltunk nem magunktól, hanem az Istentől van (2. Kor. 3:5). Mint Istentől elhívott prédikátorok, kétségtelenül nagy hatalmat nyertünk azon tény által, hogy igéjét hirdethetjük, de sohasem szabad elfelejtenünk, hogy ez a hatalom „szolgálati hatalom, melyet az tart korlátok közt, akié a teljes hatalom. Ez a hatalom tehát inkább hasonlít a szolgálathoz, mint az uralkodáshoz“ (II. Helv. Hitv. XV111, 11). Csak ha mindvégig *eszközi alanyok*nak tekintjük magunkat, mint igehirdetőket, csak akkor mondhatjuk el a nagy apostollal mi is: „Mi nem olyanok vagyunk, mint sokan, akik meghamisítják az Isten igéjét, hanem tisztán, sőt szinte Istentől szólunk az Isten előtt a Krisztusban“ (2. Kor. 2: 17).

3. Mindez átvezet már annak a kérdésnek tárgyalásához, hogy *mily módon hirdetteti* Isten általunk az ő igéjét? Meghatározásunk szerint az igehirdetés »a közvetlen megszólítás módján intézett emberi beszéd/ E közvetlen megszólítási mód pedig az „újra meg újra élőiről kezdett bizonyágtévő tiltakozásban, illetve tiltakozó bizonyágtételben“ jelentkezik. Lássuk közelebbről meghatározásunk e részeinek értelmét I

Közvetlen megszólítás az egyházi beszéd! Tehát mindig konkrét embereket szólít meg. Ad hominem, ad personam beszél! Nem személytelen jellegű tudományos értekezés akar tehát lenni, de nem is Úrázás, pietisztikus ömlengés, nem módszeres érvelések és bizonyítgatások halmaza, nem merő önkibeszélés, nem is pusztán beszélni való minden tulajdonképeni mondani való nélkül, sőt még csak nem is elmondásra és felmondásra betanult, más által írott „prédikáció, nem esztétikai élvezetnyújtást hajszóoló műalkotás, nem bizonyos üdvtörténeti tények valóságáról szóló tudósítás, *hanem az ige hallgatására egybesereglett gyülekezet minden egyes tagjának egész existenciáját döntően meghatározni akaró közvetlen megszólítás!* Es e közvetlen megszólítással mind a prédikátor, mind a gyülekezet részéről mindig ama meggyőződésnek kell párosulnia, hogy ez emberi keretek között mozgó közvetlen megszólításban mint existenciális cselekményben tulajdonképen a *kijelentő Isten közvetett közvetlensége, lesz nyilvánvalóvá.* Es ezt Isten akarja így. Mert „ha ő maga szólna hozzánk az égből, akkor semmi csodálni való sem volna azon, ha késedelem nélkül mindenki tisztelettel hallgatná meg és vésné szívébe az ő kijelentéseit... De mikor egy porból támadt kis emberke (homuncio quispiam ex pulvere emersus) szól hozzánk Isten nevében, akkor adhatjuk legnagyobb bizonyítékát épen az Isten iránt való félelmünknek és tiszteletünknek, ha tanulmányoknak mutatjuk magunkat az ő szolgájával szemben, még akkor is, ha az semmiben sem tűnik ki felettünk.“ (Kálvin.) „Porból támadt kis emberkék“ vagyunk mi prédikátorok, akiknek tehát nincs meg a jogunk ahhoz, hogy a *saját magunk nevében* szólítsuk meg a gyülekezetét, de még kevésbé van jogunk ahhoz, hogy Isten nevében beszélve hozzájuk, közben a saját magunk gondolatait, bölcselkedéseit hirdessük nekik. Csak abban az esetben leszünk Krisztus jó illatjává igehirdetésünk által, ha kizárva minden öntetszelgést és hiúsághajhászást, bizonyágtévő tiltakozásunkkal, illetve tiltakozó bizonyágtételünkkel úgy fordulunk szemtől-szembe a gyülekezetünkkel, hogy közben alázatosan engedjük, hogy beszédünk-

ben maga a kijelentő Isten szólíthassa meg közvetlenül az ige hallgatóit s így azt fogamatossá is tehesse azok lelkében. Csak így lesz igehirdetésünk létformáló és létmeghatározó tényezővé, egyébként megérdemeljük, hogy hallgatóink ezzel a kijelentéssel fordítsanak hátat nekünk: mi nem a ti meggyőződéseiteket és emberi véleményeiteket akarjuk hallani, hanem Istennek élő igéjét.

4. Tiltakozó bizonyágtételnek, illetve bizonyágtévő tiltakozásnak kell lennie e közvetlen megszólítási módnak.⁵ Ezt viszont azoknak belső meghasonlottsága teszi szükségessé, *akiknek* az igét hirdetniük kell. Isten a maga üdvakarátát, amint ezt meghatározásunkban is említettük, a bűnös, tehát önmagával meghasonlott emberiség számára jelentette ki. Ez isteni üdvakarát nevében kell nekünk állandóan vitézkednünk az ige kétélű fegyverével, amely Jer. 1: 10 szerint egyfelől gyomlál, irt, pusztít, rombol, vagyis *tiltakozik* minden antik és modern bálványimádás ellen, ugyanakkor azonban épít és plántál is, vagyis *bizonyágot is tesz* az emberiséghez atyai szeretettel lehajló Isten megbocsátó kegyelme mellett. A *teljes* Isten, vagyis az egyszerre ítéletes és kegyelmes Isten nevében kell végbemennie e tiltakozó bizonyágtétel kettősen-egy cselekményének, aminthogy másfelől az *egész* emberhez kell intéznünk azt, ahhoz az emberhez, aki keresi is és menekül is Istentől, sóvárog Utána, de ugyanakkor fél is Tőle. Benne kell tehát beszédünkben lennie a törvénynek és evangéliumnak, a követelésnek és az ígérésnek, a bűnbánatra való serkentésnek és a megbocsátás hirdetésének egyaránt. Csak így juthat szóhoz igehirdetésünkben a mindig időszerű Isten, a *Deus ad nos* (Luther) és csak így érheti el igehirdetésünk tulajdonképeni célját is, hogy hallgatóit *existenciális értelemben vett döntés elé állítsa*.

5. „Újra meg újra élőiről kezdett bizonyágtévő tiltakozásnak“ kell lennie igehirdetésünknek, mondtuk. A racionalizmus igehirdetésében, amely önmagát csak oktató eszköznek, erkölcsi preceptumok nyújtójának tekintette, nem igen lehetett értelme az ilyen újra: meg újra élőiről kezdendő műveletnek. Mihelyt azonban igehirdetésünk céljává a „peraiOia“-t, a megtérést, a hallgatók létének meghatározását, egész valójuknak Isten színe elé való állítását s így feltétlen jellegű állásfoglalásra és döntésre való rákésztetésüket tűzzük ki, azonnal észre fogjuk venni, hogy e feladatunkat újra és újra élőiről kell kezdenünk, mert csak így biztosíthatjuk hallgató-

⁶ Lásd ennek részletesebb kifejtését s ábrázolását: „Az igehirdetés és teológia tudomány az ecclesia militans életében“ c. tanulmányunkban.

inknak a tétlen szemlélődés állapotából való kilendítését, csak így tehetjük őket aktív hallgatókká, s csak így leszünk igazán Krisztus jó illatjává, mind az üdvözülők, mind az elkárhozók között (2. Kor. 2:15). Nagy hatalom az igehirdetés, mert Isten ezáltal bontja fel az emberiséget két hatalmas táborra: az üdvözülők és elkárhozók táborára! Amikor az igét hirdetjük, gondoljunk tehát szent odaadással, de ugyanakkor belső borzongással arra, hogy eszközi alanyok vagyunk az üdvösségre és az elkárhozásra predestináló Istennek kezében és épen azért igyekezzünk úgy szolgálni az Ő igéjét, hogy e mi szolgálatunk hiányosságai egyetlen léleknek üdvözülését se késleltethessék.

IV. 1. Igehirdetői szolgálatunk legnagyobb hiányossága pedig az, hogy igehirdetésünk közben is, tudatosan vagy tudattalanul, akarva vagy nemakarva, de mégis nagyon sokszor „az igazságot hamissággal feltartóztatjuk“ (Róm. 1:18). Valljuk be csak magunk között azt, hogy igehirdetésünkben bizony nem egyszer csupán „nagy ékesszólásra“ (1. Kor. 2: 1), szónoki fogásokra törekszünk, hogy predikálásunk „emberi bölcsesség hitető beszédiből“ áll (1. Kor. 2:4), hogy a szószékről nem annyira Istennek, mint inkább az embereknek igyekszünk tetszeni (Gal. 1: 10) és hogy ép ezért hitetés, tisztátalanság, álnokság, hízelgés, hiusághajhászás, magabizás és telhetetlenségi vágy (1. Thess. 2: 3—4) rongálják e mi legszentebb feladatunkat. Már a teológiai főiskola falai között önző érdekekből tanulunk s nem pedig azért, hogy minél jobban megismerhessük Isten igéjét és így minél tisztábban s teljesebben hirdethessük azt. A lekipásztori munkamezőn viszont többé-kevésbé úrrá lesz felettünk az a helytelen elgondolás, hogy Isten igéjére vonatkozólag elegendő tudással jöttünk el a teológiáról s a Jézus példázatában szereplő gazdag embert követve, bizony nem egyszer mi is ezzel oltogatjuk néha-néha még fel-felébredő lelkiismeretünket és tudásszomjunkat: Én lelkem, te, aki annyi kollokviumon és vizsgán rágtad át magadat, imé sok javaid vannak sok esztendőre éltévé. Tedd magadat kényelembe, egyél, igyál, gyönyörködjél (Lukács, 12: 19). És mi mindennek az eredménye? Az, hogy lassanként nem megírandó beszédeinket mérjük Isten igéjéhez, hanem egyéni, mindjobban bővelkedő hanyagságunkat és tudatlanságunkat mérjük a mások által megírt prédikációkhoz, a „Lelkésztár“ vagy a „Ref. Igehirdető“ példányaihoz. Lassanként még csak azt a fáradságot sem vesszük magunknak, hogy a *tiszta tan* érdekében kritika tárgyává tegyünk egy-egy más által írott és általunk beta-

miit prédikációt. És ezek után csodálkozunk azon, hogy egyházi «életünk olyan nagyon beteg? Mi, igehirdetők vagyunk első sorban egyházunk betegségének kórokozói, mert a közöttünk és mi bennünk felburjánzó *tévtanokat* nem igyekszünk állandó dogmatikai-kritikai munkálkodással saját magunk igehirdetéséből kiirtani és kioperálni.⁶ Mi ragályozzuk tele az egyház élő testét a legveszedelmesebb és legkártékonyabb bacillusokkal s közben még csak azt a fáradságot sem vesszük magunknak, hogy az egyedüli orvoshoz folyamodjunk segítségért: az egyházi liturgiának az igehirdetés melletti második legfőbb élettevékenységéhez⁷: a mindent Isten igéjéhez mérő, őszinte, alázatos, imáságos és bűnbánó lélekből fakadó, a hívő engedelmisség által motivált dogmatikai munkássághoz. 1 Az egyház minden tevékenységét, így igehirdetését is egyedül Isten igéjéhez mérni: ez a mindenkori teológiai kritika prófétai feladata. Az elhangzott igehirdetés oly *tény* (factum), amely fölött teológiai kritikai munkát kell végeznünk és a jövő igehirdetése oly *teendő* (faciendum), amelynek tisztasága és helyes volta érdekében minden lehetőt el kell követnünk épen önmagunk teológiájának állandó korrekciója segítségével. Ha feltétlenül bizonyosak lehetnénk bármikor is afelől, hogy igehirdetésünkbe nem vegyült belé semmiféle emberi bölcselkedés, úgy erre a teológiai kritikai munkára sem volna szükségünk. Ez esetben még teológiai főiskolákat sem kellene fenntartanunk. De mert igehirdetésünk közben épen mi niagarázzuk hallgatóinkra a legtöbb tévhitet, emberi illúziót és korszerűsködő vagy hanyagsági hajlamainkkal meghamisítjuk Isten igéjét, ép ezért, amiként egy-egy városnak a rendőrségre, ép úgy beteg egyházunknak fölöttébb szüksége van a teológiai főiskolákra és az ily teológiai továbbképző tanfolyamokra is.

2. Az ecclesia militansnak, a harcos egyháznak legnagyobb küzdelmeit mindig *intra muros*, a saját falain belül s épen a tévtanok ellen kellett megvívnia. És e harc sikerteljes kimeneteléhez korántsem elegendő maga az igehirdetés. A tévtanoknak ugyanis rendesen fölöttébb szubtilis, nagyon is raffinált és bonyolult lélektani, szellemtörténeti és világnézeti gyökérhálózatuk van, amelyet

⁶ Pár év óta gyűjtöm a református egyházi igehirdetésekből elhangzó tévtanokat, hogy majd idővel önszermelésre késztetően ref. lelkipásztoraink elé terjeszthessem azokat.

⁷ Barth Károly mondja találóan a teológiáról: „Theologie ist eine bestimmte Function in der kirchlichen Liturgie, das heisst in jener anbietenden Verkündigung oder verkündigenden Anbetung, in der die Kirche auf Gott hört!“ (Offenbarung, Kirche, Theologie, München, 1934).

csakis a tudományos értelemben vett teológiai munkával lehet fejteni és kellőleg ellensúlyozni. Az ily teológiai vizsgálódásoknak természetesen legfőbb feltétele ugyanaz, ami az igehirdetést is igehirdetéssé teszi: Isten kijelentésének zsinórmértékként önmagára való fenntartás nélküli alkalmazása. Ennek a teológiai munkának kettős feladata van. Egyfelől az Isten ígéje melletti korszerű *bizony-ságtétel*, másfelől pedig az Isten ígéje nevében és annak segítségével végbemenő *tiltakozás* minden olyan tévtan ellen, amely Isten kijelentését meghamisítja, s önmagát feltétlen jellegű igazságként kelteve Isten ígéje helyére állítja. A teológiát tehát, ép úgy mint az igehirdetést, kettős beállítottság jellemzi. Míg azonban az igehirdetésben a bizonyásgtétevés és a tiltakozás bontatlan egységet alkotnak, addig a teológiában, amely mint tudományos elmélkedés-kénytelen a reflexió síkjában mozogni, ez az egység többé kevésbé felbomlik s így különülnek el azután egymástól egyfelől a *bizony-ságtétevő teológia*, másfelől pedig a *tiltakozó teológia*. A teológia története azt mutatja, hogy e kettős feladati irány csakhamar ki is termelte a maga sajátos teológiai diszciplínáit. Így alakult ki egyfelől a *dogmatika* és *keresztyén etika*, amelyek elsődleges feladatukul mindig a kér. hitigazságok melletti bizonyásgtételt, tehát a tiszta tannak, az Istennek tetsző életelveknek kifejtését tekintették, másfelől pedig az *apologetika* és *polemika*, amelyekben viszont a *tévtanok* és *eretnekségek* elleni küzdelemnek jutott nagy szerep. Az inkább bizonyásgtétevő és az inkább tiltakozó teológiai diszciplínának ez az egymástól való elvi megkülönböztetése azonban csak a kifejezetten iskolás teológia keretei között lehetséges és csak a teológiai oktatás sikerteljes végzése érdekében szükséges. A mindennapi élet harci porondján azonban a bizonyásgtétevő és tiltakozó teológia határai nagyon is elmosódnak, mert itt nem lehet úgy tiltakozni egy tévtan ellen, hogy ugyanakkor bizonyásgot is ne tegyünk a vele szemben hirdetendő tiszta tan mellett és nem lehet úgy bizonyásgot tennünk egy kér. hitigazság mellett, hogy ugyanakkor ne tiltakozzunk minden olyan emberi vakmerőség ellen, amely annak meghamisítását célozza. Ezért kell az iskolás vagy *reguláris* dogmatika, apologetika, polemika mellett hirdetnünk a mindennapi élet által szükségessé tett, kifejezetten ad-hoc jellegű és jelentőségű, *irregularis* dogmatika, apologetika és polemika fontosságát is.⁸ A

⁸ A reguláris és irregularis dogmatikák közötti különböztetésre vonatkozólag lásd bővebben Barth: Die Lehre vom Wort Gottes, 291 s. köv. lapjait, valamint Brunner: Die andere Aufgabe der Theologie, és Theologie und Kirche c. tanulmányait a Zwischen den Zeiten, 1929. és 1930. évf.-ban.

reformátorok közül pl. *Luther* ily irreguláris értelemben vett teológus volt, míg *Kálvinnak*, a nagy rendszerezőnek megadatott az a kiváltság, hogy ne csak a mindennapi életfolytatás által időszerűvé tett teológiai kérdésekben nyilatkozzék, hanem kitartó, SZÍVÓS munkával megírhatta a maga intézményét is. A ma élő teológusok között elsősorban *Barth* Károly az, aki mint igehirdető kezdte, majd belesodródott az ad-hoc jellegű teológiai polémiákba, ma pedig már a világ vezető teológusai egyikének tekintendő, aki *Deo volente* néhány éven belül befejezheti több kötetes dogmatikai munkáját. Ma élő magyar református teológusaink között egy sincs olyan, akiről azt mondhatnók, hogy reguláris értelemben vett dogmatikus vagy apologeta. A magyar élethelyzet oly sok irányban foglalja le legjobbaink idejét és energiáját, hogy a rendszeres, kitartó teológiai munkához nem igen tudnak hozzájutni. Így maradnak meg pl. egy *Ravasz* László és egy *Makkai* Sándor irreguláris értelemben vett dogmatikusoknak és apologetáknak, akik rövid ad-hoc jellegű előadásokba és nyilatkozatokba kénytelenek sűríteni bizonyágtevő és egyben tiltakozó jellegű teológiájukat.

Az élet sodrát nem lehet mesterségesen feltartóztatni. Aktualitásainak partvidékét sem tudjuk soha kimérni és megállapítani. Egyszer az egyik, másszor a másik hittételünk mellett való bizonyágtételt és a vele ellentétes tévhitel szembeni tiltakozást követeli meg tőlünk. A század elején református egyházunkban a sákramentumkérdés, a testi feltámadás, majd pedig az eredendő bűn problémája jutottak aktualitáshoz. A háború alatt és után a hazafiság és pacifizmus kérdései időszerűek. A püspöki tisztségre vonatkozó dogmatikai viták is fel-felmerülnek. A *Mortalium Animos* enciklika, valamint a német nemzeti szocializmus hatása alatt az egyházak egymáshoz és az államhoz való viszonyának kérdése lép az érdeklődés előterébe. A Szentjobb perek az ereklyék tisztelete és a bálványimádás sokféle megnyilatkozási formája elleni tiltakozást teszik elkerülhetetlenül szükségessé. Hány és hány probléma merül állandóan fel, amelyekről legjobbainknak, de tulajdonképpen minden lelkipásztornak szélesebb, vagy szűkebb körben igehirdetésében, vagy bibliakörében nyilatkozniuk kell. Vájjon merünk-e ilyenkor jó lelkiismerettel „véleményt nyilvánítani“, anélkül, hogy előzőleg legalább irreguláris értelemben vett dogmatikai és exegetikai munkát végeznénk?! És vájjon elégséges-e az, ha az életet csak úgy tovaáramlani engedjük s nem igyekszünk a felhalmozódott és kikristályosodott hitelveket rendszeres formában is összefoglalni, vagyis

reguláris értelemben vett dogmatikai munkát végezni?! Azt természetesen senkitől sem kívánhatjuk, hogy hivatásos dogmatikussá nőjje ki magát, ellenben azt igenis el kell várnunk minden egyes lelkipásztortól, hogy egyházi beszéde tartalmát tegye minden egyes alkalommal dogmatikai vizsgálat tárgyává, mérje hozzá Isten ígéjéhez s a tiszta tan érdekében jó lelkiismerettel mindent biztosítani igyekezzék. Ebből a célból tartsa fenn a kapcsolatot olyanokkal, akiknek megadatott az a kiváltság, hogy hivatásszerűen egész életüket a dogmatikai és általában a teológiai tudomány szolgálatába állíthatják. A magyar református egyház dogmatika-professzorainak elsőrendű kötelességük, hogy a lelkipásztoroknak minden felmerülő teológiai kérdésben azonnal, legjobb tehetségük szerint, megfelelő tájékoztatással és útmutatással szolgáljanak. Örömmel teszek bizonyosságot arról, hogy rövid professzori tevékenységem ideje alatt igenis voltak olyan lelkipásztorok, akik az igehirdetői és bibliaköri munkásságuk közben felmerült vitás kérdések ügyében leveleikkel felkeresni szívesek voltak. Remélem, hogy a jövőben ily leveleket még sűrűbben fog hozni a posta.

3. Szeretném még egy-két dologra ráirányítani hallgatóim figyelmét. Az egyik ezek közül az, hogy lehetőség szerint *szüntessük meg végleg egyházi életünknek és a teológiai tudománynak oly értelemben vett különválasztását, mintha bizony első a gyakorlatnak, a második pedig az elméletnek területén mozogna*. A magam részéről nagyon helytelennek tartom pl. *a gyakorló lelkipásztor* elnevezést is. Avagy ez a megkülönböztetés azt jelenti talán, hogy a teológiai professzorok viszont *gyakorló teológusok*? Az élet teológiája, amely az Isten által motivált életből és az Istennek tetsző életét van, s amely az egyházi élet valamennyi tevékenységének, tehát az igehirdetésnek is állandó kritikájával foglalkozik, miközben valamennyit Isten ígéjéhez és ígéjével méri, — egy pillanatra sem tekintheti magát *elméleti magatartásnak*. Az élet teológiája az egyház egyik legexisztenciálisabb s így leggyakorlatibb ügye is egyúttal. *A lelkipásztorokat gyakorló teológusokká s a teológiai professzorokat gyakorló lelkipásztorokká teszi. AT* élet teológiájának munkaterületén teológiai professzoroknak és lelkipásztoroknak újra és újra találkozniuk kell egymással. Nem jó lelkipásztor az, akinek nincs meg az állandó teológiai érdeklődése, aminthogy viszont nem lehet jó teológiai professzor az, aki teljesen elkülöníti magát az egyházi élet áramlásától s az igehirdetés és írásmagyarázat, valamint a lel-

ifcek pásztorálásának szent ügyét tanítványai körében s legalább a helyi gyülekezet közösségében élő nem mozdítja.

4. Az Isten ígéje mellett való bizonyágtétel és az Isten ígéje nevében való tiltakozás kettős feladata köti össze egymással a lelkipásztorokat és teológiai professzorokat. A bizonyágtétevés és tiltakozás tekinthetők a mi módszereink gyanánt. Az igehirdető a mindennapi élettörténés síkjában, a teológus pedig a reflexió síkjában gyümölcsözteti e módszereket. És egyedül ezek a módszerek illők hozzánk I Mert e módszerek segítségével egyfelől túlulunk magunkon, arra a Valakire, akinek küldetésében járunk a földön, másfelől viszont csakis ezen módszerek segítségével apellálhatunk az egész emberhez, akinek belső meghasonlottsága a bizonyágtételre és tiltakozásra egyaránt okot ad. Mindez nem jelenti azonban azt, hogy a teológus más tudományok eredményeit és módszereit is ne hasznosíthatná. A fontos csak az, hogy e módszerek és eredmények kritikai szűrőn menjenek át, állítsuk őket az Ige mértéke alá, a bizonyágtétevő tiltakozás, illetve a tiltakozó bizonyágtétel szolgálatába, hogy így minden okoskodás és minden magaslat, amely Isten ismerete ellen emeltetett, lerontassék s minden gondolatot foglalj eljtsünk, hogy engedelmeskedjék az élő Krisztusnak“ (2. Kor. 10: 5). így szenteli azután meg Isten épen bizonyágtétevő és tiltakozó teológiai munkánk útján a többi tudományok eredményeit és módszereit is az Ő ígéjével, mert az Ő ígéje az igazság! (János 17: 17.)

5. Az igehirdetés és dogmatika vázlatosan jellemzett szoros kapcsolatából azonban egyáltalán ne vonjuk le már most azt a következtetést, mintha a lelkipásztoroknak az volna a feladata, hogy a dogmatika által rendszerbe foglalt *tanokat, dogmákat* prédikálja. Mert először is a dogmatika nem a dogmák, hanem a *dogma* tudománya. A dogmatika mindig csak törekszik a *dogmának, a divina veritasnak*, Isten élő ígéjének, fogalmi köntösében való kifejezésére, így jönnek azután létre a dogmák, amelyek nem tekinthetők észszerűen igazolható, *egyetemes érvényű*, általános igazságoknak, mert értelmüket és jogosultságukat abból nyerik, hogy Isten élő ígéjére mutatnak, abból táplálkoznak, arra nézve léteznek s annak megítélő ténykedésére (Zsid. 4: 12) bízzák rá cserépedény voltukat.⁹ Ebből viszont második helyen szükségszerűen következik az, hogy a dog-

⁹ V.ö. Barth dogmatikájának megfelelő részeivel. Magyarul lásd: Tavaszky. Református keresztyén dogmatika, 5. §-át.

matika s általában az egész teológiai tudomány az igehirdetésnek nem adhat sajátos tartalmat, hanem csak *irányítást, útmutatást és szempontokat*. Mint Barth, a római egyház hivatalos teológiájával szemben, de egyúttal minden megmerevült orthodoxiával szemben találóan hangsúlyozza: csak *tanácsolhat* az egyházban, de sohasem *parancsolhat*.¹⁰ Az igazi dogmatika mindig *tilalomfa és útjelzőfa* egyszerre. Tilalomfa azért, mert állandóan tiltakozik az ellen, hogy őt magát tegyük igehirdetésünk anyagává, s nem pedig Isten kijelentését. Viszont ugyanakkor *útjelzőfa* is, mert elsődrendű feladatának mindig az önmagán túlra, az Isten igéjére való utalást tekinti s egyedül arról akar bizonyosságot tenni. — Ne reménykedjünk tehát fölöttébb dogmáinkban és dogmatikáinkban, hanem egyedül Isten igéjébe vessük a mi reménységünk horgonyát. *Ne ügy-vélt igazhitőségünk dogmaival akarjuk agyonütni a más hiten levőket, mint ahogy az együgyű ember a naftalingolyókkal eltalálni szerette volna a röpködő molylepkéket, hanem az Isten igéje mértéke által újra és újra megítélt dogmáinknak csodás mélységeiből, a mi hittapasztalataink csatornázatán át kiáradó életáldásokkal próbáljuk meg mindig telíteni a mi igehirdetésünket s ezen keresztül közölni másokkal is azt a Krisztust, aki maga az út, az igazság, és az élet.*

6. Csak még egy gondolatot záróakkordul I *Aki minden elvet elvet, az előbb utóbb elvetélt emberré lesz*. Hitelvek nélkül nincs egyházi élet, nincs igehirdetés. Am e hitelvek azonnal elszemélytelenednek, megüresülnek és vérszegénnyé válnak, mihelyt hirdetőik lelkén át megszűntek életviszonyban állam magával a személyes igazsággal, Jézus Krisztussal. A hitelveknek életelvekké, a száj bizonyoságtételének cselekedeti bizonyoságtétellé kell lennie. Igazhitőségünk egyetlen próbája az *imitatio Christi*, Krisztus követése. Ahol ez megvalósult, ott már *élik az igét*, tehát nincs szükség sem igehirdetésre, sem pedig dogmatikára. Ellenkező esetben azonban nem lehetünk el ezek nélkül. Úgy imádkozzunk, hogy mindezt megérthessük és azután aszerint cselekedhessünk!

Dr. Vasady Béla.

¹⁰ Lásd: Barth: Die Lehre vom Wort Gottes, 89 1.-t.

A szellem életének modern megnyilvánulásai és az igehirdetés.

A szellem életének megnyilvánulásait mindig úgy kell tekintennünk, mint a szellemi áramlatok valamelyikének a szellemi élet különböző területein való szétvetítődéseit. Épen ezért ez előadás első részében, amelynek feladata a szellemi élet modern megnyilvánulásainak bemutatása, első tennivalónk az lesz, hogy ezeket a lehetséges szellemi áramlatokat, amelyek tehát a szellemi élet megnyilvánulásainak a hordozói, megkeressük, azután közülök az uralkodó szellemi áramlatot kiemeljük s végül ennek alapján, mint ebben gyökerezőket, a szellem életének azokat a megnyilvánulásait, amelyeket közönségesen moderneknek, azaz korszerűeknek szoktunk nevezni, elhelyezzük. így amellett, hogy előadásunk egységesebb formát nyer, megszabadulunk attól is, hogy mondanivalónk pusztá felsorolássá, vagy lexikális természetű adatközléssé váljék.

I.

1. A szellem életnyilvánulásait tápláló szellemi áramlatokat úgy találjuk meg, ha tudjuk, ki áll mögöttük. Minden szellemi áramlat az emberi szellem áramlata, mögötte tehát mindig az ember áll. Azzal, hogy az embert állítottuk végső fokon a szellemi áramlatok elé és nem álltunk meg az emberi szellemtől, mint az áramlatok hordozójánál, azzal tudományunk terminológiáját használva az embernek, mint ontologikumnak, az emberi szellem előttségét az emberi szellemtel szemben prioritását akartuk hangsúlyozni. Világosabban kifejezve, nem az emberi szellemtel tartjuk olyannak, mint amely végső forrása volna az ember minden szellemi megnyilvánulásának, hanem az embert magát. Az ember az ontológiai priusz és nem az emberi szellem. Amikor ezt a nézetet valljuk, akkor a legtávolabb járunk minden matérializmustól, hiszen nem az emberi testet, az anyagot tartjuk olyannak, amiből a szellem levezethető,

vagy magyarázható volna, hanem az egész embert magát. Az ember, mint egész és itt is mint konkrétum és nem egy általános ember, tehát „én“ magam, vagy „te“, vagy „mi“, vagyis az, aki aszemélyes névmás viselésére valóban jogosult, ez az, akinek csodálatos,, semmiféle teoretizálás által el nem szegényíthető östelevényéből a lehetséges szellemi áramlatok táplálkoznak, ez az, amely a szellem' áramlatokat csakúgy, mint az emberi élet minden egyéb fajta megnyilvánulásait is önmaga ősméhében hordozza és kormányozza.

Ez a kormányzás pedig mindig annak megfelelőleg történik, ahogy az ember önmagához viszonylik. Az embernek ez a legősibb, legegyszerűbb, minden más viszonyulásnak alapjául szolgáló viszonyulása, amely épen azért, mert a legegyszerűbb és mert minden más viszonyulásnak alapjául szolgál, állandóan jelen van az ember lelki életének minden megmozdulásában, ez minden lehetséges szellemi áramlat gyökere. Nagyon természetes tehát, hogy nekünk mindenekelőtt az embernek ezt az önmagához való viszonyulását, amit én a rövidség kedvéért az ember ősvizonyulásának nevezek, kell megvizsgálnunk, ha a lehetséges szellemi áramlatokat nemcsak meg akarjuk nevezni, hanem keletkezésükben és szerves összefüggésükben is látni akarjuk.

Mármost az ember ősvizonyulását vizsgálva, arra az eredményre jutunk, hogy az ember önmagához való viszonyulását mindig egy, az emberen kívül álló tényező, a világ határozza meg. A világ, amely mivel az ember elválaszthatatlanul benne él, állandó jelenlétével olyan hatást gyakorol az emberre, ami alól, mint ember, aki ebbe a világba teremtett, akinek tehát jellemzője a világban lét, soha nem vonhatja ki magát. A világ mindenütt ott van, ahol az ember van, ott van tehát az önmagához való viszonyulásában is, még pedig oly módon, hogy az embernek ez az ősvizonyulása mindig csak a világra vonatkoztatva történhetik. Azt jelenti ez, hogy akkor is, amikor csak önmagam nézem és önmagam szemlélésekor minden mást kikapcsolok ebből a szemlélésből, akkor sem kapcsolhatom ki a világot, nem lökhetem félre, mint egy ebben a munkában felesleges, vagy gátló tényezőt, hanem ellenkezőleg épen ez határozza meg döntően a magam szemlélését, mert csak reá vonatkoztatva szemlélhetem magam, viszonyulhatok magamhoz.

Az embernek ez a világra vonatkoztatott viszonyulása tartalmilag csak két féle lehet: vagy igenli az ember önmagát, vagy pedig tagadja. Önmagunk igenlése és tagadása: ez a két legősibb

viszonyítási módja az embernek. Ebben a két, egymástól teljesen különböző viszonyulásban az emberi léleknek két különböző állapota talál kifejezésre, születik meg. Amikor az ember önmagához viszonyulva önmagát igenli, akkor az optimizmus, amikor pedig tagadja, a pesszimizmus. Ezt a két közismert terminust eddig az érzelmi világra korlátozva használták, pedig ime ennél a másodlagos természetű rétegnél sokkal mélyebben fekvő forrásból, az ember elsődleges viszonyulásából táplálkozik.

További fejtegetéseink azáltal közelítik meg problémánkat, ha megvizsgáljuk, miben áll az ember önmaga igenlése és tagadása, amivel azt is megtudjuk, hogy mi az optimizmus és pesszimizmus lényege. Az ember akkor igenli a világra vonatkoztatott önmagát, amikor az az alapélménye, hogy önmagában is erős ennek a világnak a meggyőzésére. A világ meggyőzése itt nem teológiai terminusként veendő. A világ meggyőzése a világban lévő ember számára nem annyit jelent, mint ennek legyőzését egy másik, ennél magasabbrendű világba való emelkedés által, mégkevésbé a kedvelt misztikus kifejezést használva: a világ megöldöklését önmagunkban, hanem jelenti épen ezeknek az ellenkezőjét: azt a tapasztalatot, hogy az ember önmagában is teljes, sőt így az igazán teljes; jelenti a boldogulásnak azt a módját, amikor az én önmaga, mint én, mint egyén, mint individuum boldogul, úgyhogy az ember ebben a világban a maga személyiségét változatlanul fenntartja, korlátlanul kibonthatja azáltal, hogy önmagából, minden külső ráhatás nélkül, vagy ilyeneknek az igénybevétele nélkül elő tudja hozni és meg tudja érteni önmagát és világát is. Az optimizmusnak ez az alapvető élménye az ember egész lelki életére rányomja a maga bélyegét, rányomja a szellem életének területére is és eredményezi itt a keresett szellemi áramlatok közül azt, amelyik mindenestől az embernek erre az optimista alapélményére támaszkodik, ebből táplálkozik s amelyet épen azért, mert benne az ember önmaga igenlése s ezzel önmagának, mint a szó szoros értelmében vett egyéniségnek független volta dokumentálódik: individuáлизmusnak nevezünk.

Amit az optimizmussal kapcsolatban elmondottunk, az megvilágítja a pesszimizmus lényegének szükséges magyarázatát is s egyúttal elvezet ahhoz a szellemi áramlathoz, amely ebből az élményből táplálkozik. Az embernek a világra vonatkoztatott önmaga tagadása abban az alapélményben találja meg lényegét, hogy nem tudja meggyőzni ezt a világot, vagyis utalva az előbb mondottakra, nem képes önmagából és önmagára vonatkoztatva sem előhozni, sem

megérteni a világot, vagy önmagát. Nincsen mód arra, hogy korlátlanul bontakozhassék ki az énje, hanem például ahhoz, hogy személyiséggé legyen, szüksége van egy te-re, mint vele egyenlőrangú, sőt nála fontosabb, elsődlegesebb létezőre, mindent összefoglalva: szüksége van a világra. Csak a világ és az ember, a te és az én, a közösség magyarázzák, sőt teszik lehetővé az életet. Természetes, hogy ennek az alapélménynek nyomán az emberből hiányozni fog az önmagában való önfentartás, az önmagának elégtelenség erősítő, boldog érzése, önmagában elégtelenség, hiányosnak, csonkának tapasztalja magát, pesszimista lesz. A pesszimizmusnak ez a szintén alapvető, az optimizmusétól teljesen különböző élménye, szintén nem marad önmagában, hanem rányomja a maga bélyegét a szellemi életre s mint az optimizmus, úgy ez is egy szellemi áramlatnak lesz a táplálójává, amelyet, mivel benne az egyén mindenre képessége helyett, csak mással együtt válik egyénné, csak mással közösségben találja meg önmagát, jobb elnevezés hiányában, már csak azért is, mivel az individuálizmussal szemben különböző tartalmat meglehetősen kifejezi: kollektivizmusnak nevezünk.¹

Individuálizmus és kollektivizmus a két lehetséges szellemi áramlat. Egy harmadik mellettük épúgy nem lehetséges, mint ahogy nem lehetséges az embernek egy harmadikfajla viszonyulása önmagához az igenlésen és tagadáson kívül, vagy amint nincs egy közvetítő természetű alapélmény az optimizmus és a pesszimizmus között. A szellem életének valamennyi megnyilvánulási módja ennek a két szellemi áramlatnak valamelyikére támaszkodik, azaz vagy az individuálizmusnak, vagy a kollektivizmusnak a szellem életének különböző területein való szétvetődése. Az ember történetében azok a döntő fordulópontok, az igazi epochák, amikor ez a két szellemi áramlat felváltja egymást, amikor az emberben a világ igenlésének az élményét háttérbe szorítja a világ tagadásának az élménye, az optimizmust a pesszimizmus, az individuálizmust a kollektivizmus, vagy megfordítva. A nyugati ember kultúrájában, azaz a nyugati ember szellemi életének teljes területén csak egyetlenegyszer fordult elő befejezetten ez a nagy élménycsere, akkor, amidőn az úgynevezett középkori ember világtagadását, azaz pesszimizmusát és ebből táplálkozó kollektivizmusát felváltotta a reneszánszsal érkező újkori ember világigenlése, lobogó optimizmusa és ebből táplálkozó individuálizmusa. És a mi korunkban, a XX. század második negyedében, ebben a tévesen a világháború számlájára írott szellemi káoszban élni azért különösen szép, megrázó és felelősségteljes,

mert újra forduló történik az ember önmagához való viszonyulásában; az önigenlés helyét önmagunk tagadása, az optimizmust a pesszimizmus s az individuálizmust, mint eddig uralkodó eszmeáramlatot a kollektívizmus váltja fel. Az, hogy a két szellemi áramlat együttesen, egymással egyenlő arányban forduljon elő, azért nem lehetséges, mert nem lehetséges az, hogy a forrásukat szolgáltató két alapélmény a világigenlése és tagadása egyugyanazon időben és erővel jelentkezék az emberben. Kollektívizmus és individualizmus egyformán egyeduralkodásra termettek és egyformán teljes mértékben a maguk számára igénylik létrehozójukat: az embert.

Összefoglalva az elmondottakat, a szellem életének minden megnyilvánulása mögött csak két szellemi áramlat: individuálizmus, vagy kollektívizmus állhatnak. Azért csak ezek, mert több nincs. Mert nincs több viszonyulás! lehetősége az embernek önmagához, mint kettő. A két szellemi áramlat soha sincs egyensúlyban egymással, hanem egyik a másik rovására mindig uralkodik. Korunknak ezt az uralkodó szellemi áramlatát mi az ember önmagához való viszonyulásának pesszimista élményében gyökerező kollektívizmusban jelöltük meg.

Ezen a ponton van a helye annak, hogy a pesszimizmus jelentését bővebben felfedjük. Pesszimizmus, amint ez az előzőekből már kiderült, nem pusztán egy érzelmi magatartás, nem a világnak mint rossznak felfogása s ebből következőleg nem is hordozza magában a világtól elfordulást s az ebből származható aktivitáshiányt. A pesszimizmusnak nem negatív a tartalma. A pesszimizmus épúgy, mint az optimizmus állásfoglalást jelent s ezért épúgy pozitív jellegű és ép olyan értékes, mint a másik. Mikor az ember tulajdonává lesz az a pesszimista élmény, hogy egymagában elégtelen, egzisztenciája a mások egzisztenciájától függ, mert csak azokéval együtt egzisztencia, ezzel még korántsem jutott el arra a következtetésre, hogy célszerűbb passzivitásban várni a véget. Sőt ez az önmaga számára elégtelen voltának a megtapasztalása arra ösztönzi, hogy figyelmével fokozott mértékben forduljon a rajta kívül levők, a te-, a „más“, a világ felé. Nemhogy passzivitás, hanem szinte a heroizmusig emelkedhető aktivitás jellemzi a pesszimizmust, épúgy mint az optimizmust is.

Visszatérve az elmondottakra, korunk uralkodó szellemi áramlata a kollektívizmus és korszerűeknek, moderneeknek csak azokat a szellemi életnyilvánulásokat nevezzük, amelyek ebből az uralkodó szellemi áramlatból táplálkoznak, amelyek ennek a szétvetődései.

Természetesen következik, hogy a szellemi életnek mindazon nyilvánulásai, amelyek nem a kollektívizmusra vezethetők vissza, ma már korszerűtlenségnek minősítendők, abban az esetben is, ha jelenleg még előkelő szerepet töltenek be az ember szellemi életében. Nem kell prófétai látás ahhoz, hogy ezeknek a szellemi életnyilvánulásoknak napjai meg vannak számlálva és előbb-utóbb tápláló szellemi áramlatukkal az individualizmussal együtt oda merülnek alá, ahonnan a maguk idejében felmerültek, a minden szellemi élet—nyilvánulást végső fokon magába foglaló emberbe.

A korszerű szellemi megnyilvánulások áttekintése úgy a legbiztosabb, ha a szellem életének különböző területein tesszük azokat egyenként vizsgálat tárgyává, azaz ha megnézzük, hogy a szellem különféle területein milyen formában érezteti hatását az új uralkodó szellemi áramlat, a kollektívizmus.

Az emberi szellem életének legmagasabbrendű megnyilvánulása a vallás. A vallásos élet világára az elmúlt századokban — és ez az irányzat a múlt században érte el tetőpontját — az optimizmusból táplálkozó individualizmus nyomta rá a maga bélyegét. Aki a reformátorok utáni teológiát, mint tudományt és vele párhuzamosan a vallásos élet gyakorlati megnyilvánulásait csak kevésbé is ismeri, az világosan látja ezt. A racionalizmusnak épúgy, mint nagy ellenfelének a pietizmusnak, vagy a múlt század sokfajta teológiai iskolája közül bármelyiknek egyaránt az individualizmus volt a talaja. Az ember őselményében beállott változást, az optimizmusnak pesszimizmusra fordulását a vallás síkjában először a dán Kierkegaard tapasztalta meg és így természetes, hogy a teológiában ma már egyre nagyobb súllyal jelentkező barthi teológia, amint nevezni szokták a dialektika teológia, vagy a krízis teológiája, mint a modern ember pesszimista alapélményének teológiai síkban első gyümölcse Kierkegaardra támaszkodik a legerősebben.² Az, hogy a vallásos közösségek: az egyház egyre jobban előrenyomuló irányzatot mutatnak a modern ember életében, különösen ott, ahol a régi formák pompásan bírják az emberi szellemnek ezt az irányválttatását: a római katolicizmusban, szintén ennek a pesszimista őselményen nyugvó kollektívizmusnak, mint ma már uralkodó szellemi áramlatnak a legtermészetesebb következménye.

Ez a pesszimizmuson nyugvó kollektívista szellemi áramlat, épen azért, mert szellemi áramlat, a szellem életének egyetlen terén sem hoz létre olyan gyökeres változásokat, mint a filozófiában. Ebben a filozófiában, ha csak nyugat filozófiáját vesszük itt tekin-

tetbe, az optimista individualizmus uralomra jutását Descartes rendszere jelentette, teljes kibontakozását pedig Kantban és a reáépülő ideálistikus és reálistikus iskolákban találta meg. Bomlásának csirái különös módon abban az iskolában fedezhetők fel első ízben, amelyben egyébként kulminált: a kant-flchtei ideálistikusban és első gyökeres, már pesszimista őselményből táplálkozó bírálatát a múlt század legrófétaibb látású géniuszától, ugyanattól a Kierkegaardtól nyerte, aki az optimista individualista vallásos élet teológiájára is az első csapásokat mérte. Természetes tehát, hogy a már uralkodásra megérett kollektívizmus filozófiája, tehát a szellem életének a filozófia síkjában modern megnyilvánulása: a Heidegger és Jaspers által képviselt egzisztenciális filozófia épügy Kierkegaardra megy vissza, mint Barth Károlyék dialektika teológiája.

A szellem életének harmadik területén, a művészet világában talán a legszembeötlőbb az új szellemi áramlat által követelt és már létrehozott változás. A múzeumok termeit járva még a teljesen laikus is észreveheti azt a gyökeres különbséget, amely ha csak a magyarokat vesszük is, fennáll egy Barabás és Egry, vagy Aba Novák. Vilmos festőművészeiben, Liszt Ferenc és Bartók magyar muzsikájában, egy Vörösmarty és a teljesen érthető okokból csak most, ezerkilencszázharmincegy-néhányban felfedezett Madách drámai, Petőfi és Ady lírai, Jókai és itt az egyszer kénytelen vagyok külföldit említeni, bár Makkai Sándort, vagy Kós Károlyt legújabb könyveik alapján a magyarok közül is megemlíthetném, a szintén mostanában divatbajött Dosztojevszki prózai írásművészetében. Még ezeknél is jóval szembeötlőbb ez a változás az építőművészetben, ahol mivel református templomaink közül nem igen tudok idézni, kénytelen vagyok bármelyik jobb római katolikus bárók templom, például a budai szent Anna templom és az ugyancsak budai város-majori plébániatemplom közötti különbségekre utalni. Mindez a sokáig modern művészet, amelynek a modernen kívül sajnos hiányzik egy összefoglaló, az új irányt, a szellem életének ezen a téren való új megnyilvánulásait kifejező közös elnevezése, a pesszimista alapélményen elhelyezkedő kollektív szellemi áramlatból táplálkozik és lényegében nem egyéb, mint ennek a szellemi iránynak a művészet területén való szétvetítődése. A modern képzőművészet ezért törekszik az individuális sajátosságok teljes mellőzésével annak megragadására, ami egy tetteben, mozdulatban, arcban, írásban közös, emberileg egyetemes; a modern zene ezért menekül a legnagyobb kollektívum a faj, a nép zenekincséhez és óhajt ebből megifjodni.

szépirodalmunk minden ágában, de különösen a regényben ezért foglalja el mind erősebben az egyén problémájának helyét a kollektívum, egy-egy társadalmi osztály, vagy réteg, egy nép életének művészi ábrázolása és a Neue Sachlichkeit építőművészete mögött sem a beton áll csupán, hanem az a kollektív szellem, amely többé nem a homlokzat aprólékos egyéni kidiszításában, hanem a nagy tömeg és térhatásokban fejezi ki a kor emberének pesszimista kollektivisták színeiben gazdag lelki arcát.

S végül a szellem életének negyedik főterületén az etika világában elegendő, ha arra a pontra mutatok rá, ahol a legkirívóbb az ellentét régi és új szemlélet, bátran mondhatjuk: régi és új világ között. A szociális etikára és ezzel kapcsolatosan a politikára gondolok. A pesszimista alapélmény a szellem életének ezen a terén már szinte teljesen diadalmaskodott és a kollektívizmus, mint szellemi áramlat, amellet, hogy a szociális érdeklődés hihetetlenül meggyarapodott, nemcsak társadalmi, hanem alkotmányformák megváltozását is eredményezte és fogja is eredményezni mindaddig, amíg az individualizmus teljes háttérbeszorítása meg nem történik. Mussolini fasizmusa, Hitler nemzeti szocializmusa, Dollfus rendi állama, sőt Sztálin egyre oroszabbá váló és az individualista marxizmus talaját mindinkább elhagyó szovjetbirodalma is ennek az egyugyanazon kollektívizmusnak, mint uralkodó szellemi áramlatnak a politika világában való szétvetítődései.

A krízis teológiája, az egzisztenciális filozófia, a modern művészet, a fasizmus, hitlerizmus és a mögöttük álló neonacionálizmus az uralkodó szellemi áramlatnak ezek a modern megnyilvánulásai, nem egyedül álló, nem is egymást követő, vagy pláne egymással ellenséges szellemi életnyilvánulások, hanem az ember egyugyanazon pesszimista alapélményéből táplálkozó kollektívizmusnak, mint szellemi áramlatnak termékei. Édes testvérek valamennyien. A maga síkjában mindegyik egyforma jelentőségű és egyforma értékű is. Csak ékvalitásról lehet közöttük beszélni, prioritásról nem. Mindannyian a mindannyiuk végső priuszát képező emberrel függenek össze és csak rajta keresztül érintkeznek egymással.

II.

Egy uralkodó szellemi áramlat, épen azért, mert az emberi lélek mélységeiből táplálkozik, nem valami metafizikai síkban, hanem rajtunk embereken, illetve bennünk embereken uralkodik. Ezt, feladatomból második részére áttérve, azért kell különösebben is hang-

súlyoznom, mert a kérdés rideg és tárgyilagos szemlélése helyett így lesz az valóban szívügyünk, egyszerű problémából égető kérdésünk. Nem egy általános ember, „az új ember“, nem a filozófus, mégcsak nem is egy harmadik személy, hanem mi vagyunk, azok, akikben az ember önmagához való viszonyulása az említett gyökeres változáson keresztül megy. Mert az ember önmagához való viszonyulásában az optimista alapélménynek pesszimizmusba való átfordulása nem elszigetelt jelenség, nem egy tudományos körre, vagy amint még ma is sokan vélik, a világháborút veszített népekre szorítkozik, hanem az egész civilizált világra egyformán érvényes. Az a titokzatos erő, amely az emberi lélek tükrét szabályozó kormánykereket forgatja, minden emberi lélekben létrehozza, a változást olyan kényszerű törvényszerűséggel, hogy alóla nem vonhatja ki magát senki. Nekünk nemcsak azért érdekes épen ebben a korban élnünk, mert az embernek ez a nagy irányváltotása most van folyamatban, hanem sokkal inkább azért, mert nekünk módunk van így arra, hogy öntudatosan nyomon kísérjük, ezt a bennünk egyébként öntudatlanul történő változást.

Az ígértető azonban, azért és épen abban Isten szolgálja, hogy ebben a világban élve, szolgáljon az ebben a világban élő embernek. Hivatásának ebből a sajátos jellegéből folyik azután, hogy nem engedheti meg magának azt a fényűzést, hogy csupán szemlélje önmagában a két szellemi áramlat harcát és megállapítsa az individualizmus állandó térvészését és a kollektívizmusnak, mint szellemi áramlatnak gyarapodását, hanem észre kell vennie, hogy másokban, a gyülekezetben, ha lassabban is, de ugyanaz a változás megy végbe, sőt néha az övéénél már jóval előrehaladottabb állapotban is van. Nagy tévedés volna azt gondolni, hogy a változás tényét illetően különbség volna intelligencia és zsellérség, érettségizett és analfabéta között. Csak a változás ütemének gyorsaságát illetve lehetnek különbségek, a változás ténye maga azonban kor és osztálykülönbség nélkül mindenkire egyformán áll.

Ezt a legszükségesebb belátást magáévá téve, a ma ígértetőjének az a legelső feladata, hogy ígértetésével is öntudatosítsa gyülekezetében ezt az amúgy is öntudatlanul végbemenő változást. Sok esetben az ígértető, még a legmelegebb és legintelligensebb lélek is megdöbbenve érzi, hogy ha nem is pillanatnyi hatás nélkül, de végeredményben idegenül peregnek le szavai hallgatói legnagyobb részéről. Minden ígértetés emberi nyelven, emberi szükségletekhez szól, emberi hiányokat óhajtván pótolni egy másik világnak

hitünk szerint mindenre elégséges tárházából. Nem elégítünk ki hiányt, következésképpen nincsen is ránk szüksége a hallgatónak, ha nem az ő nyelvén, az ő szükségeinek megfelelőleg beszélünk. Az elmúló racionalista igehirdetés nem azért idegen ma nekünk is, másoknak is, mert racionalista, hanem azért, mert egy a mienkétől már többé kevésbé különböző, egy más szellemi áramlatra támaszkodva, mást is árasztva önmagából nevelte hallgatóságát. Minden igehirdetés korszerű igehirdetés kell hogy legyen. A mi igehirdetésünk akkor lesz korszerű, következésképpen csak akkor fogja az ígét maradék nélkül a ma emberéhez közel vinni, ha a ma uralkodó szellemi áramlat talaján közelíti meg a lelkeket.

Az emberben végbemenő változás öntudatosítását akkor szolgálja a legmegfelelőbben az igehirdetés, ha az uralkodó szellemi áramlatban rejlő pozitívumok, értékek kiemelésére törekszik. Kétségtelen ugyanis, hogy mérhetetlen kincsek, századokig bányászható értékek rejlenek a kollektívizmusban, mint szellemi áramlatban és amit mögötte meglátunk, az embernek önmagát tagadó pesszimizmusában. Csak néhányra mutatunk rá. Nagy áldás van már abban is, hogy a világszemlélet-változás hajlamossá teszi az embert a fokozott önkritikára. A világ meggyőzéséhez való elégtelenség érzése, feltétlenül elvezet a testvér emberhez és azon túl Istenhez, akinek úrvolta, tőlünk másvolta, mindent összevéve: Istensége soha nem ragyoghat úgy egy individuálista szemléletben, mint a kollektívizmusnak, mint szellemi áramlatnak talaján. A kollektívizmusban növekedik a közösségnek értéke és ebben a növekedő értékelésben eredményesebben és hivatásának megfelelőbben élhet és működhetik az egyház. Növekedik a szociális érzés és épen azért, mert növekedése ilyen mély egzisztenciális gyökerekből táplálkozik, nem ma rád pusztá érzés, hanem a különböző akciókban és missziókban, tettekben való megvalósulásra is talál.

Az alapélmény változásának az öntudatosítása az új világszemléletben rejlő pozitívumok kiemelése által végeredményben igehirdetésünk emberi tartalmát változtatja meg. Ennek megfelelőleg a modern igehirdető második feladata az, hogy a megváltozott tartalomnak megfelelő új formát találjon. A régi forma megfojtja, de mindenesetre nehezen fogadja magába és még nehezebben tudja kifejezni az új tartalmat. A tartalom változásával együttjáró formaváltozást a művészetek minden ága véghez vitte már, az újabb alkotmányformákban a politika is véghez viszi, sőt a filozófia legnehezebben változó formanyelve is magán hordozza már a gyöke-

res átalakulás jeleit. Nyilvánvaló, hogy meg kell történni ennek a változásnak a legmagasabbrendű előadóművészetben, az igehirdetésben is. Hogy ez hogyan fog történni, azt ma még biztosan körvonalazni nehéz. Mindenesetre kevesebb egyéni szín, kevesebb esztéticizmusba bujtatott rokokó, vagy bárók ízlés, a lassú megszűnése annak, hogy az igehirdető egyoldalúan csak az értelemhez, vagy csak az érzelemhez, vagy csak az akarathoz szóljon s ezzel szemben az egész embernek, mint egységnek előtérbe nyomulása, a gyülekezetben az egyéneknek, mint személyeknek, mint egymással együttlétben, közösségben levőknek kezelése, a gyülekezeti igehirdetésben is a fajnak, ennek a legéletteljesebb közösségnek való igehirdetés azok az ösvények, amelyeken járva a ma igehirdetői kitaposhatják a jövő új igehirdetésének századok lelki életének vezetését teherbíró útját.

Még egy feladata van az igehirdetésnek a megváltozott szellemi szituációban és ez abban áll, hogy nagyobb rázkódtatások nélkül segítse át az embert az uralkodó szellemi áramlatokozta változásokon, illetve nehézségeken. Az ember hajlamos arra, hogy az új szellemi áramlatból kizárólag az elhanyagolt világszemlélettel ellentétes, sőt szélsőséges elemeket ragadja meg és nem várva be az idő folyamatosan átformáló erejét, épen ezekben a szélsőségekben siettesse a gyökeres változást. Természetes, hogy ez a tendencia a mindenkori fiatalságban a legerőteljesebb, hiszen bennük már előrehaladottabb stádiumában jelentkezik a diadalmaskodó új szellemi áramlat, mint azokban, akikben még nehéz harcot kell egymással vívni múltnak és jövőnek, vagy épen azokban, akik már koruknál fogva is a régi letűnő világszemlélethez tartoznak. Az ellentétek élének tompítása, legfőképpen pedig a szélsőséges tartalom helyett az új szellemi áramlat pozitív tartalmának már említett kiemelése által éri el itt az igehirdetés egyik legnagyobb jelentőségű modern feladatát.

Mindezek a feladatok túlságosan emberieknek látszanak. Azonban hangsúlyozom, hogy ezek csak azok a feladatai az igehirdetésnek, amelyeket a szellemi áramlat változása által előállított új szellemi szituáció ró az igehirdetésre. Ezek mellett az igehirdetésnek örök, minden korban mindig ugyanazon feladatát tárgyalni én nem vagyok illetékes. Mégis szükségesnek tartom megemlíteni, hogy az igehirdetésnek ezeket az igenis nagyon emberhez kötött feladatait nem kell lekicsinyelnünk, vagy kevésre becsülnünk. Meggyőződésem az, hogy Isten tőlünk emberektől az ő igéjének

hirdetésében sem kíván soha mást, vagy többet, mint a mi létünk határai között mozgó, a legnemesebb értelemben vett emberi dolgokat. Szakítanunk kell azzal az optimista individualista felfogással, hogy nekünk kell Isten dolgait, talán így jobban hangsúlyozom, a kifejezendő gondolatot, hogy nekünk Isten dolgait kell elvégeznünk ebben a világban. Ebből a gyökeres tévedésből származik az ember legsúlyosabb kísértése: a beleavatkozás Isten dolgaiba. Isten dolgait van aki végezze, függetlenül attól, hogy mi egy lépést is teszünk annak érdekében és ez Isten maga, aki úgy és akkor és olyan mértékben nyúl utánunk, hogy bennünket céljai elérésére felhasználjon, ahogy azt az ő jótetszése kívánja. Nem abban van a hiba és így nem is azon kell keseregnünk, hogy nincsen senki, aki Isten dolgait végezze ebben a világban, hanem abban, hogy sokan akarják azt elvégezni, ami az Isten szuverén ügye és kevesen vannak azok, akik a speciális emberi feladatokat, azokat, amelyek végett teremtettünk, valóban elvégzik. Isten munkatársai akkor és csak úgy vagyunk mi emberek ezen a földön, ha az ember örök emberi feladatainak, az Isten világához viszonyítva bizony nagyon is szürke, egyszerű és primitív dolgait elvégezzük.

¹ Hangsúlyozzuk, hogy a kollektívizmus elnevezést, csak mint az individualizmussal szembeni ellentét legmegszokottabb kifejezőjét tartjuk meg. A kollektívizmus jelentése, amint azt különben a szöveg is mutatja, e tanulmányban más, mint a közhasználatban, ahol kollektívizmus a legtöbb esetben nem egyéb, mint burkolt individualizmus. Kollektívizmus nálunk nem olyan irányzat, amelyben a személyiség jelentősége s ezzel együtt természetesen felelőssége is elvész a tömegben, a közben, hanem olyan, amelyben a személyiség súlya, jelentősége mindenben megmarad, de kialakulását mindig csak a közben, a másra, a te-re vonatkoztatva találja meg. Mint ilyen, az általunk kollektívizmusnak nevezett szellemáramlat lényegében a legközelebbi rokonságban van Kierkegaard existenciális individualizmusával és hogy a megszokott értelemben vett kollektívizmustól különbsége kidomborítható: neokollektívizmusnak is nevezhető.

² Kierkegaard existenciális individualizmusa az individualista rendszerek idejében az első jele az ember önmagát tagadó ösvizonyulásának és az ebből táplálkozó pesszimista alapélménynek, így a kollektívizmusnak is.

Dr. Újszászy Kálmán.

TARTALOMJEGYZÉK:

	Oldal
Előszó	3
<i>Farkas István püspök:</i> Az Ige	5
<i>Dr. Szabó Zoltán:</i> Igehirdetésünk revíziója	7
<i>Dr. Mátyás Ernő:</i> Az exegézis jelentősége az igehirdetésben	23
<i>Dr. Zsíros József:</i> Az exegézis jelentősége az igehirdetésben. (Különös tekintettel az ótestamentumi kijelentésre)	37
<i>Dr. Vasady Béla:</i> Igehirdetés és dogmatika	68
<i>Dr. Újszászy Kálmán:</i> A szellem életének modern megnyilvánulásai és az igehirdetés	85